

calënder
ladin
i 90 78

calënder
ladin
i 1978

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d' Badia y Marô*

Stamparia PRESEL - Strada Castel Mareccio, 3
Balsan - Tel. 41192

CIASTEL DE TOR

S. Martin de Tor é l' zentro dl'Istitut cultural ladin pur la val de Badia y Gherdëina.

1978

L'ann 1978 é n'ann scëmpl cun 365 dis. L'aisciüda mët man ai 21. de merz ales 0 y 34 minüč, l'isté ai 21. jügn ales 19 y 10 minüč, l'altonn ai 23. de setëmber ales 10 y 26 minüč y l'invèr ai 22. de dezëmber ales 6 y 21 minüč.

Festes de prezet pur la Dlijia y l'Stato é pur nos : Dötes les domënia d'ann, Nanü, Santa Maria dal Ciüf, Gnisant, l'Imaculata y Nadé.

L'assëンza (Palsacrusc), les Antlès vëgn zelebrades la domënia dô y S. Guania la domënia plü daimprò ai 6.1. Capiun é ai 8. de forà, Pasca ai 26. de merz, Pasca de mà ai 14. de mà y la pröma domënia d'Advënt ai 3. de dezëmber.

Dles döes scürrëzes parziales dl so-rendl y les döes scürrëzes totales dla löna él chilò da nos mà les döes scürrëzes dla löna da udëi : la pröma ai 24. de merz dô les sis da sëra, y la secunda ai 16. de setëmber, ince dô les sis da sëra.

L'reghënt dl'ann é la löna, che é zirca 384.000 km dainciarà dala tera. La mosüra amesafora dla löna é de 3476 km, zirca n'chert de chëra dla tera.

Iener - Jenè

1 DOMÈNIA

- 2 Lönesc
- 3 Mertesc
- 4 Mercui
- 5 Jöbia
- 6 Vëndres
- 7 Sabeda

8 DOMÈNIA

- 9 Lünesc
- 10 Mertesc
- 11 Mercui
- 12 Jöbia
- 13 Vëindres
- 14 Sabeda

15 DOMÈNIA

- 16 Lünesc
- 17 Mertesc
- 18 Mercui
- 19 Jöbia
- 20 Vëindres
- 21 Sabeda

22 DOMÈNIA

- 23 Lünesc
- 24 Mertesc
- 25 Mercui
- 26 Jöbia
- 27 Vëindres
- 28 Sabeda

29 MODÈNIA

- 30 Lünesc
- 31 Mertesc

NANÜ, festa de s. Maria, uma de Dî

- S. Gregore de Naz., s. Basilio
- S. Inom de Gejù, s. Genofefa
- Angela, Rigobert
- Emilia
- dl s. Cör de Gejù, Casper
- Valentin

S. GUANIA, EPIFANIA DL SIGNUR

- Iulian, Eberhard
- Wilhelm d. B.
- Teodosius
- Bernard, Ernst
- Hilare, Iutta
- Engelmar

2. Domënia dl'ann lit., Paul Eremit

- Marcello
- Antone Ab., Beatrice
- Prisca, Ulfrid, Regina
- Mario, Veronica
- Fabian y Sebastian
- Agnes, Meinrad

3. Domënia dl'ann lit., Vinzenz

- Emerenziana
- Francësch de Sales, Vera
- Cunverjun de s. Paul
- Timoteo y Tito
- Angela Merici, Dietrich
- Tomesc d'Aquin, Manfred

4. dl'ann lit., Ujöp Freinademetz

- Martina
- Jan Bosco, Ludovica

Jené-lener

Te chisc articli di mëisc de nosc calënder uns l'ann passé aldi n pü de val' sòles usanzes, che vëgn ciamó scialdi tignides te val' paisc de nosta valada. Chësta óta m'âi punsé de porté val' pinsiers söl rapport de nosta jënt coi tiers, che vir te nostes valades y che vëgn adalerch y s'un va indò.

Jené é bëgn l' mëis plü frëit de düt l'ann. La nëi, plü o manco alta, stopa vals, munts, cõi, bosc y prà y ciamp y inèc les ciases. I tablà da munt é curis pro da gunfi de nëi y ai n'é apëna plü da udëi. Dai téé dles ciases y dles majuns pichel jö dla ciuns, che slumina a plü curusc tl luminùs dla löna y la nëi é curida da miliuns de cristai. Sc'i jun fora pur chi bosc, él n chit, che an pô aldi l' flé, ch'an tira instësc. Chësc chit vëgn mâ rot datrai dala nëi, che toma jö di lägns. Spo punsunse a chi püri rehli, che n'é apëna bugn da se trà inant y sta ascugnüs sot val' bu scun o lägn ite y mëss vire de n p.

de dascia o barbücia o inèc de scorza plü morjela. Nia tan l' frëit ne i ti chinëia, mo plü les gran néis, ch'ai stënta da se trà inant. Plü sauri se fesc bele i lói, che ai ne va nia tan sot y é inèc bugn te se trà cotàn de toch sot la nëi fora.

Inèc la olp é manco da mené piçé, che ara pô se nudri cun tan de tiers che mëss sëgn tl plü gran invèr la capi. Mo gonót mëssi punsé a chi püri ciamurc sò alalt sön munt, olà ch' al n'é plü degun bosch y l' vënt sofla da fa spavënt da na costa a l'atra y spo les lovines, che se destaca sò alalt y tol cun se döt ci ch'ares abina. Da iagri ài aldi, che i ciamurc se tira sëgn scialdi sò alalt sò pur chës costes, olà che l' vënt à soflé demez la nëi y ai ciafa val' erba sëcia da mangé. Tröc mëss pa bëgn impò murì y survì pur spëisa ai variöi da sas, a d'atri variöi y ai valtùs. Chësc é l' destin dla natüra che sà da se mantignì sterscia, sà da se purifiché y cunservé, sce al n'é gonót leges dla jënt, che ne la capësc nia y laora decuntra. Da la natüra puduns mâ imparé.

Forà

1	Mercui	Brighitta	Ⓐ
2	Jöbie	Prejëntaziun dl Signur	
3	Vëindres	dl s. Cör de Gejù, s. Blaje	
4	Sabeda	prüma dl méis.	
5	DOMËNIA	5. Domënia dl'ann lit., Ingenuin y Albuin	
6	Lünesc	Dorotea	
7	Mertesc	Richard	Ⓑ
8	Mercui	CAPIÙn, Iarone Emilian	
9	Jöbia	Apolonia, Erich	
10	Vëindres	Scolastica, Welhel'm l'Gran	
11	Sabeda	S. Maria da Lourdes	
12	DOMËNIA	1. de Carsëma Reghinald	
13	Lünesc	Adolf	
14	Mertesc	Valentin, Zirillo y Metodio	Ⓓ
15	Mercui	Siegfried	
16	Jöbia	Iuliana	
17	Vëindres	7 Fundadùs	
18	Sabeda	Jimun, Constanzia	
19	DOMËNIA	2. de Carsëma, Conrad	
20	Lünesc	Amata	
21	Mertesc	Pire Damiani, Gherman	
22	Mercui	Catedra de s. Pire	
23	Jöbia	Otto, Robert	
24	Vëindres	Mattî apost.	Ⓔ
25	Sabeda	Walburga, Adeltrud	
26	DOMËNIA	3. de Carsëma, Alexander	
27	Lünesc	Gabriel, Leander	
28	Mertesc	Roman, Antonia da Fir.	

Forà

Tres él ciámó l'invér che regnëia pur dassénn. An cunësc bëgn, che i dis vëgn scialdi plü lunç, mo l' frëit è bëgn ciámó chël, che fesc tizè dassénn lägna y öre.

Nia tan da mené picé é les montagnoles, l' tass y d'atri tiers, che é belle da d'altonn jüs a chirì sües taines pur durmi laite cina che l' surëdl dl'aiusciüda i chërda y i scialda indò sö. Incé les schirates à so temp da durmi, y spo coches él döt invér da ciafé y lapró ne fàlel nia les pizes frësches dles rames de poció.

Val da stlapé se chir pa bëgn incé l' mèder, ch'al é pö bun da salté sö pur chi lëgns sciöche les schirates y i vici y les surüces n'é nia sigüsc da vël. Trö de manco vëigun aldé-daincö les bélores, chi bi pici tiers, sitisc y lunç, che é bugn da se trà ite pur vigni büsc y ciafa d'invér l' polàn bel blanch, pur ester plü sigüsc dal mèder y dala olp. Al é döt tiers, che sta chilò da nos incé d'invér col frëit y la nëi.

D'invér la tégne incé fora chilò da nos les diverses sorts de variöi, sciöche les firadësses, i variöi da ciampalin, l' valtu y d'atri. Al vëng dit, ch'ai adora na gran lerch pur se trà l' vire y purchël ési tan bugn da joré y à edli che vëiga dalunc les cosses plü piceres. I sorüciás é ciñamai bugn de sté codi bi chié tl'aria.

Dër interessant é les iarines blançes, zirca tan granes co les colombes, che à incé so post sö alalt sura i bosc. D'isté éres mä püch blançes y à tröppes plümes rosses y grisces, mo d'invér éres beles blançes, che ares vëgnes manco odüdes dai nemisc y si-des inscioi plü sigüdes. La natüra à fat düt tan bel! L' medemo él da di di lói blanç, che müda incé curù da l'isté a l'invér. A 2800 metri n'ai n iade udü un, a mesa la nëi, ai ultimi de setëmber, ch'i me punsâ: de ci vir mo chësc püre coscio. Ciudi vëgnel pa tan insö, che al ciafass pö ales basses ciámó erba assà!

Mo ci savuns pa nos jënt? La natüra fesc pa bëgn döt dërt. Mä nos la ruvinun gonót cun nostes leges completaménter decuntra.

Merz

1	Mercui	Albin	
2	Jöbia	Agnes da Praga, Carlo	©
3	Vëindres	dl s. Cör de Gejù	
4	Sabeda	1. dl mëis, Casimir	
5	DOMËNIA	4. de Carsëma, Gherda	
6	Lünesc	Fridolin	
7	Mertesc	Perpetua y Felizita	
8	Mercui	Jan de Dî, Beata	
9	Jöbia	Franzisca da Roma, Bruno	©
10	Vëindres	Milio, 40 Martiri	
11	Sabeda	Rosina	
12	DOMËNIA	5. de Carsëma, Massimilian	
13	Lünesc	Paulina	
14	Mertesc	Matilde	
15	Mercui	Klemens Hofbauer, Loise	
16	Jöbia	Heribert	©
17	Vëindres	Gertrud, Patrik	
18	Sabeda	Salvator	
19	DOMËNIA	DL'URÎ, S. UJÖP	
20	Lünesc	Irmgard, Claudia	
21	Mertesc	Benedeto, Alessandra	
22	Mercui	Caterina, Elmar	
23	Jöbia	JÖBIA SANTA	
24	Vëindres	VËINDRES SANĆ	
25	Sabeda	SABEDA SANTA	
26	DOMËNIA	PASCA, RESUREZIUN DE N. SIGNUR G. CRIST	
27	Lünesc	de Pasca	
28	Mertesc	Giovana, Guntram	
29	Mercui	Helmut	
30	Jöbia	Rosbita, Gottlieb	
31	Vëindres	Guido, Cornelia	©

Merz

Plü dadi dijón: "Sce Pasca é adora, spo vëgn inçé l'aisciüda adora". Urun pa udëi, dea che Pasca é chësta ota tan adora, ch'al fala püch, che ara ne tomass prësc ite tla sajun da d'invér.

L'invér crûde y frëit é inçé passé pur chi pici vici, che sta chilò da nos düt l'ann. Les môsenes, les spaurizies, i finç, gimpli y d'atri pici vici ciafa indò val' de plü da mëte tl bech. Erbes nöies mëtel indò man da crësce. Chefri, mosces y d'atri inséc s'armörel y jörel indò incërch. D'invér l'ai bëgn albüda ria cun la nëi y l' frëit. Al é inçé jënt che i ojora, mo an arata inçé che an ne dess nia i ojoré massa, zénza se tralasci sön chël y vëgn debli y fraç da se chirì instësc l' vire. Datrai él jënt, che mina de i fa n gragn bëgn a chisc pici vici, che se tira purmez ales ciasas d'invér, sce ai ti mët fora sön val' brëia o te val' picia ciasa di vici n

bel gra gröm de granì, riji o d'atres sumënzes. La urenté é desigü dër bu-na, mo ara ne toca pa nia dagnora l' bëgn di vici. Ai é pö cherià pur la natöra y sà inçé da se trà l' vire tla natöra.

Cun i ojoré massa, se tralasci sön chël y lascia dô da se chirì instësc l' vire y sce ai rüva te na situaziun, che ai ne l' ciafa nia plü, mëssi la zede. Lascede mâ lëde n canarìn, che é ausé da sté te stüa buna cialda y ciafé i granì y la salata dan l' bech, spo udarëise, che al sarà defata mort. Al ne sà nia plü da se chirì l' vire. I vici, che n'é dala natöra infora nia bugn da se trà l' vire d'invér chilò da nos, chi s'un va pö da d'altonn y vëgn indò d'aisciüda.

L'amur ala natöra mostruns nos, sc'i ne laurun nia decuntra, mo sc'i porvun de la studié y de la capi. Daidé la natöra é bëgn dërt, mo nia la desturbé y la fa massa zitia, sciöche nos jënt se fajun tres de plü cun no-stes comodités, che é de rovina pur tan tröc.

Auri

1	Sabeda	Hogo, Irene
2	DOMËNIA	2. de Pasca, Domënia Blancia
3	Lünesc	Richard, Gandolf
4	Mertesc	Benedeto, Isidoro
5	Mercui	Crescenzia
6	Jöbia	Wilhelm, s. Pire da Verona
7	Vëindres	dl s. Cör de Gejù
8	Sabeda	Walter, Čiasciàn
9	DOMËNIA	3. de Pasca, Waltraud
10	Lünesc	Ezechiel
11	Mertesc	Stanislau, Gemma Galgani
12	Mercui	Iulio, Zeno, Herta
13	Jöbia	Martin, Ermenegildo
14	Vëindres	Lidwina
15	Sabeda	Anastasia
16	DOMËNIA	4. de Pasca. Festa de S. Germano
17	Lünesc	Rudolf, Eberhard
18	Mertesc	André, Metilde
19	Mercui	Leo IX, Gerold
20	Jöbia	Hildegund
21	Vëindres	Conrad de Parzham, Anselmo
22	Sabeda	Francësch de Fab., Caio
23	DOMËNIA	5. de Pasca, Egidio
24	Lünesc	Fedele, Wilfrid
25	Mertesc	S. Merch ap. y evang. - F. N.
26	Mercui	Maria dl bun Cunsëi
27	Jöbia	Pire Canisio, Zita
28	Vëindres	P. Chanel
29	Sabeda	Caterina d. Sp.
30	DOMËNIA	6. de Pasca, Pio V.

Auri

L'aisciöda se lascia bel dassénn adintëne. Bele de forà y spo èiamó de plü de merz aldin i merli fajòn musiga sön chi lègns dlungia ciasa y te chi bosc y chësta musiga vëgn spezialmënter spo d'aurì acumpagnada da n grüm d'atri vici. Da doman adora cïna da sëra tert cianti, se chérda un cun l'ater, un plü bel dl'ater, un te val' erba, l'ater sönson na piza de n lègn, jòra da na rama a l'atra y da n lègn a l'ater, y ralegrëia l' cör de jënt.

L'auri chérda inçé adalerch chi viçi, che s'à tralascé da d'altonn, sciöche les cassores, i vici de s. Maria, tan d'atres sorts y spezialmënter inçé indò les vidunderes. L'ann passé les àn bele udüdes a S. Martin ai 23. de merz. Tla bassa Val Badia vëgneres mefo zënza la maiù pert nanter i cinch y i 14 d'aurì, al é i "Alpensegler" sciöche an disc pur tudësch y pur ladin pudessun i di vidunderes de munt, mo al n'é purdërt nia les dërtes vidunderes de munt. Les dërtes vidunderes de munt é scialdi blançes y an ne n vëiga a schires d'isté sönson i prà da munt sot Pütia. I "Alpensegler" vëgn n pü plü

tert y al é chères vidunderes grises, che an vëiga la maiù pert sö dlungia i lèc de munt, che ares jora incérch cun na gran flötëna, can alalt, can al bas, cïna a toché l'ega, ola che ares podarà se pié de vigni sort de mosces y moscheruns. A udëi chères, me vëgnel dagnora inmënt chi aeroplans de vera "stucas", che jorâ ruduntajö cïna püch sura les ciases, dô na stlopetada, y se n jorâ indò ruduntasö cun na vera da fa tromoré les ciases. Ales vidunderes "Alpensegler" i dijunse inçé nos vidunderes da sas.

Plü tert spo rüvel adalerch chës vidunderes, che é blançes sotfora y chères atres che é rosses sotfora y cïanta tan bel sòi fertraç y sön tét de majun o sön les stanges de parrench.

Plütert spo vëgnel impormó les vidunderes da ciampanin, chères granes y grises, che jora a tlap dlun scûrân incér ciampanin y dlijia ia cun na velocité, ch'al é da miné, ch' ares mësses te salté adoss da n momënt a l'ater. Tan bel che al se sà indò a nos düc cané a aldì y udëi indò da d'aisciöda düc chi vici y se disc: al é indò l'aisciöda, che porta vita y speranza a gragn y pici.

Mà

1 Lünesc

2 Mertesc

3 Mercui

4 Jöbia

5 Véindres

6 Sabeda

7 DOMËNIA

8 Lünesc

9 Mertesc

10 Mercui

11 Jöbia

12 Véindres

13 Sabeda

14 DOMËNIA

15 Lünesc

16 Mertesc

17 Mercui

18 Jöbia

19 Véindres

20 Sabeda

21 DOMËNIA

22 Lünesc

23 Mertesc

24 Mercui

25 Jöbia

26 Véindres

27 Sabeda

28 DOMËNIA

29 Lünesc

30 Mertesc

31 Mercui

S. UJÖP, festa dl laur, F. N.

Atanasio, Sigismund

ss. Filippo y Iaco app.

Florian, Guido

dl ss. Cör de Gejù

s. Domène Savio

ASSËNZA - PALSACRUSC

Ida, Federico

Caterina

Antonin, Gordian

Nazio de Loyiola

Pancrazio

Servaz

PASCA DE MÀ

de Pasca de mà

Margarita

Pasquale Baylon

Felize

Zelestin, Ivo

Bernardin da Siena

SS. Trinité, Hermann

Rita, Iulia, Milio

Renata

Vinzenz, Giovana

Gregore VII, Beda, Urban

Filipo Neri

Agostin, Bruno d. W.

LES ANTLES, CORPUS DOMINI, Wilhelm

Massimin

Ferdinand

Petronila, Helmtrud

Mà

Un di plü bì mëisc é zënz'ater l'mëis de mà cun so bel vërt y cun tan de ciüf y flüs. La nëi se n tira sö alalt, i dis é bele dër lunç y döt sà mefo plü lisier y plü bel. I vicì y d'atri tiers, che se n'è jüs da d'altonn, é düc canç indò gnùs zruch y chi che é restà chilò da nos, s'é pa bëgn indò rometüs sciöche al toca.

Bele de merz y d'aurì élé i rehli, che gnô ite ti ciamp y trà y chirì erbes nöies y frësches y sëgn de mà inèe ciamó y ai ne se tém pa gnanca tan da jënt. Sce an passa dlungia ia, ciari impü sö y spo s'la mangi bel pazificamënter inant. Al é mâ bel da i ciaré pro. Guai, sce al ne foss nia tiers de bosch. Nosta natöra, mëssuns di, foss öta dassënn, sciöche d'isté na ciasa zënza ciüf.

Sö alalt él imprüma i gran iài y spo i galedri, che cianta. Al é gnü inèe pur vëi l' tëmp dl'amur, mo cun l'amur inèe les gelojies y les beghes, che costa gonót plümes y sanch. Mo canta chël, söl plü bel de

fa l'amur él gonót la bala da stlop dl'agher che i fesc na fin. Veramënter na crüdelté! Y impò éres beles les codes de galeder söl ciapel a chi éi che ó ciamó impü ester tirolieri y tignì pro les usanzes da plü dadì, che n'è desigü nia les plü stlettes.

Ah, plü bela é bëgn na coda de galeder o na berba de ciamurc söl ciapel, co de té tlines de ciavéis cina jö sot les sciabes ca y na té berba döt sputidlada, sciöche i salvari o chi dl'epoca de Noé, che ne cunesciô nia forfesc o majins da tosoré ciavéis y ne savô nia ci che n frisér è. D'un n vers ón pa ester tan moderns y dl'ater vers van indò zruch ales epoches dla dlacia y dl plom.

Valgûgn damanâ n iade, sce al è propi piçé pur i éi da porté i ciavéis insciö lunç. "No, no", dijòl l' curat, "piçé n'él desigü nia, mo sc'i dijess, ch'al é bel, spo fajessi iö piçé, ciudi ch'i mintiss". Sc'al é moda o no, chël é val' d'ater, mo les modes müda pö cun les sajuns.

Inèe i tiers müda pëi, mo chi l' fesc cun na rajun; la jënt, ciudi ch'ai é maturins! Chësta é la desfarënzia.

Jügn

1	Jöbia	Iustino	
2	Vëindres	SS. Cör de Gejù , Erasmo	
3	Sabeda	Imacolato Cör de Maria	
4	DOMËNIA	9. dl'ann lit., F. N.	Ⓐ
5	Lünesc	Bonifaz	
6	Mertesc	Norbert, Bertrand	
7	Mercui	Robert	
8	Jöbia	Medard, Giselbert	
9	Vëindres	Felizian	
10	Sabeda	Heinrich da Balsan, Margerita	
11	DOMËNIA	10. dl'ann lit., Barnaba	☽
12	Lünesc	Leo III	
13	Mertesc	Antone da Padoa	
14	Mercui	Hartwig	
15	Jöbia	s. Vi, Gebhar, Lothar	
16	Vëindres	Benno	
17	Sabeda	Adolf	
18	DOMËNIA	11. dl'ann lit.	
19	Lünesc	Romuald	
20	Mertesc	Adalbert	
21	Mercui	Luije, Alban	Ⓐ
22	Jöbia	Paulin, Tomesc Morus	
23	Vëindres	Ujöp Cafasso	
24	Sabeda	S. Jan Bat.	
25	DOMËNIA	12. dl'ann lit., Wilhelm	☾
26	Lünesc	Vigile, Jan y Paul	
27	Mertesc	Guido, Hemma	
28	Mercui	Ireneo	
29	Jöbia	Ss. Pire y Paul app., Iudita	
30	Vëindres	Raimund, Otto	

Jügn

La nēi mēss tres plü y plü lascé lerch al vērt dl'isté. Tl'aria, sōla tera y sot la tera y t'ega él gnü n gran movimēnt de tiers, gragn y pici y de vigni sort. D'isté él döt che à da vi-re. Tres aldun ciāmō l' plü bel ciānté di vici, dai merli, al cuch, ai finc, ai stars.

I n'un negüna idea, tan de sorts de vici che al é d'isté chilò da nos. Un de chisc agn, che al â fat jö la nēi ai ultimi de mà o ai prüms de jügn ciāna oramai jö S. Martin, ailò ân pudü udëi l' gran grüm de vicô, che è belle sö alalt sö pur munt y che à mes-sé se n trà jö ales basses : vici de vigni forma, vici cun de beles gran ciö-fes, che an nâ bëgn feter mai udü, ater co sön val' retrat. Al è propi bel da i ciaré pro, ciudi che ai ne sciam-pâ pa gnanca dër. Baldi n'él inçé laóta gnü copé valgûgn di plü rars pur i lascé imbalsamé y i mëte magari te val' stüa o te val' porte. Mâ de püc de chi vici essi salpü l'inom. Pur vici n'uns nia tröc inoms nos la-dins. Ores alalungia essun pudü sté a i cunscidré. L'ater dé, che la nēi é indò deligada y al è indò gnü bel vërt, se n'ési pa bëgn indò stà chi vici.

L' plü pice vicel chilò da nos é l' rëinsl, sciöche al vëgn dit. An l' vëi-ga gonót jö a pè di lëngs o te de té brüjes, che al jora dër debota da na rama a l'atra, cun na té picia coda, che sta ruduntassö. An disc, che, can che an vëiga l' rëinsl dlungia les ciäses, spo vëgnel ri tëmp. Ara é pa bëgn insciö, che chël pice vicel ca-pêsc datrai de plü co chi gragn sci-cà de profèc dl tëmp.

Sce al vëgn impò scrit chilò val' dl raport di tiers cun la jënt o dl ra-port dla jënt cun i tiers, spo aldiara bëgn inçé laprò i tiers da ciasa. De jügn é la sajun che i tiers vëgn me-nà a munt, imprüma les bisces y les cioures, spo ai ultimi dl méis inçé i gran tiers. In chël dé vëgnel indò vita te munt. Chël ài udü chësta óta, ch'i sun ruvé te Fanes bel in chël dé, che ai menâ a munt. Tan de tiers che al è sön chi plans de Pices y de Gran Fanes. Ci sonamënt de tlun-ches, ciampaneles y brunsins y brun-sines. Al è veramënter bel da sté a ciaré pro, cotân plü bel co sté a ciaré pro a na schira de "sciori", che zoti-rëia sö pur chës munts.

Mo a nos y inçé ai furesc i sàl bel a udëi pastorëc y tlap de tiers che pascentëia cun pêsc sö pur nostes munts.

Messé - Iuli

1	Sabeda	prüma dl mëis, Teobald
2	DOMËNIA	13. <i>dl'ann lit., Vijitaziun de s. Maria</i>
3	Lünesc	Tomesc ap., Günter
4	Mertesc	Ulrich, Elisabeta de Portugal
5	Mercui	Antone Maria Zaccaria
6	Jöbia	Maria Goretti
7	Vëindres	dl s. Cör de Gejù
8	Sabeda	1. dl mëis, Gregore Grassi
9	DOMËNIA	14. <i>dl'ann lit.</i>
10	Lünesc	Engelbert Kolland
11	Mertesc	Benedetto, Olga
12	Mercui	Jan Iones
13	Jöbia	Angelina, Heinrich II.
14	Vëindres	Francësch Solan, Camillo
15	Sabeda	Bonaventura, Egon
16	DOMËNIA	15. <i>dl'ann lit.</i>
17	Lünesc	Lejio, Marina
18	Mertesc	Federico, Arnold
19	Mercui	Iusta
20	Jöbia	Margarita, Volkmar
21	Vëindres	Laurénz da Brindisi
22	Sabeda	Maria Madalena
23	DOMËNIA	1. <i>dl'ann lit., Cunigunda</i>
24	Lünesc	Cristof, Cristina, Loise
25	Mertesc	Iaco apost.
26	Mercui	Iachin y Anna
27	Jöbia	Rudolf
28	Vëindres	Vitorio, Ada
29	Sabeda	Marta, Ladislau
30	DOMËNIA	17. <i>dl'ann lit., Pire Chr.</i>
31	Lünesc	Nazio de Loyola, Gherman

Messé-luli

Can che i dis mët man da jì jöpert,
spo mëtel impormó man l'isté.

Sc'i urun impò scri val' söl rapport
dla jënt coi tiers y spezialmënter coi
tiers de bosch, spo àldel pö inçé, ch'i
se fajuns valgûgn pinsiers söla ciacia
y i iagri.

Nia l'injenier dles barches spaziales
o dles majins electroniches é sté
l prüm mestier dla jënt, mo i paurs
y tl medemo tämp, puduns dì, i iagri.
La jënt messâ y urô inçé vire laóta.
Ci che io sà, él ciámó aldédaincò la
maiù pert dla jënt che vir da ci che
i paurs prodüj y nia da torchi y ma-
jins y papir. Al é tröc che n'o l'
crëi aldédaincò, mo i vëighi, che dük
mangia t'ustaria y a ciasa ñer y so-
ni y riji y salata y patüc da farina y
degûgn ne se cumana fer o acià o
papir. Insciö éra mefo inç stada plü
dadi.

An laurâ la campagna y jô ala ciacia.
Al sta bele scrit tla sacra Scrit-
tora, che Chëlbeldi a dit bele ala
pröma jënt: "Laurede la campagna

y regnede sura les creatöres che é
tl'aria, söla tera y tl'ega".

Les assoziaziuns dla ciacia se dà jö
aldédaincò dér tröp cun urëi mioré
la ciacia te nüsc paisc y al vëgn fat
leges, üna indò l'atra, pur mioré no-
sta ciacia, mo che ares side pa dötes
adatades pur chësc, chël é bëgn dér
da dubité. Söl papir pôres jì bun as-
sà, mo in realtà pèle, che valgunes
de chëstes leges laori scialdi cuntra
la ciacia y nia pur la ciacia. Insciö
la mina spezialmënter iagri vedli,
che dij, che plü dadi gnôl pa stlopté
d'atri rehli cun d'atri cornaciuns che
aldédaincò. An mina gonót de urëi
purifiché la ciacia, mo la natöra ne
fej i cunc sciöche la jënt i fej söl
papir. La lege dij inçé de messëi co-
pé jö, i ne sà ma nia tan de müles
y asós, mo i bugn asós, che salta in-
cérch, vëgn copà jö y i stleç y i püri,
che é ascognüs dô val' brüscia y ne
vëgn nia udüs, chi vëgn lascià, mo
mâ tan di ciña che la olp s'i ciafa.

Ne fossel nia damì da studié bun la
natöra y lascé fa la seleziun ala na-
töra, che ara fej pa cotàn damì co
l' ciurvél dla jënt?

Agost

1	Mertesc	Alfonjo de Lig., Pire Faber
2	Mercui	La Porziuncula, Eujebio
3	Jöbia	Lydia
4	Vëindres	dl s. Cör de Gejù
5	Sabeda	s. Maria dla nëi
6	DOMËNIA	18. dl'ann., Trasfigurazion dl Signur
7	Lünesc	Caietan, Sisto II.
8	Mertesc	Domëne, Gustaf
9	Mercui	Altmann
10	Jöbia	Laurenz
11	Vëindres	Clara d'Assisi
12	Sabeda	Hilaria
13	DOMËNIA	19. dl'ann lit., Ciascian
14	Lünesc	Maximilian Kolbe
15	Mertesc	S. Maria dal Ciüf, Assunzun de s. Maria al cil
16	Mercui	Stefo d'Ungaria
17	Jöbia	Iazinto
18	Vëindres	Elena, Beatrice
19	Sabeda	Ludwig de Toul.
20	DOMËNIA	20. dl'ann lit., Bernhard
21	Lünesc	Pio X, Balduin
22	Mertesc	S. Maria Regina
23	Mercui	Rosa da Lima
24	Jöbia	S. Berto apost., Michaela
25	Vëindres	Ludwig rè, Ujöp Cal.
26	Sabeda	Margarita da Faenza
27	DOMËNIA	21. dl'ann lit., Monica
28	Lünesc	Agostin, Elmar
29	Mertesc	Decapitaziun de s. Jan Bat.
30	Mercui	Amadeo, Ingrid
31	Jöbia	Paulin, Raimund

Agost

Sc'i un impò tut l' tema di tiers de bosch te nüsc paisc, spo fossel inèc interessant da fa n iade na cunsideraziuns, ci tiers che è plü dadi fora pur nüsc bosc y nostes munts y n'é nia plü aldédaincö o é indò gnüs zruch y ci tiers, che è naóta morc' fora chilò da nos y é indò gnüs adalerch.

Dér dadi, vègnel cunté y scrit, che al é chilò da nos inèc laurs y lüs. Laurs él mâ plü val' pùc ejemplars tl Trentin, tles munts dl Brenta. I lüs é mâ plü te val' zoo da udëi, sce-bègn che al n'è pa tröc n iade te nostes valades. Da udëi él ciámó valgùnes de chères büjes, olà che al gnô pié i lüs y val' inoms desmostra inèc ciámó l'esistëenza de chi tiers, sciöche Lovara (Lupara), n post, olà che al gnô pié lüs.

Morc' fora dl düt é inèc i bëc de crëp (Steinböcke), mo dan valgùgn agn n'él gnü porté adalerch y sëgn, pèle, n'ele zirca na desëna tla munt de Fosses, incér Sas dla Porta y Croda Rossa. L' famëi de Fosses n'à udü gonót.

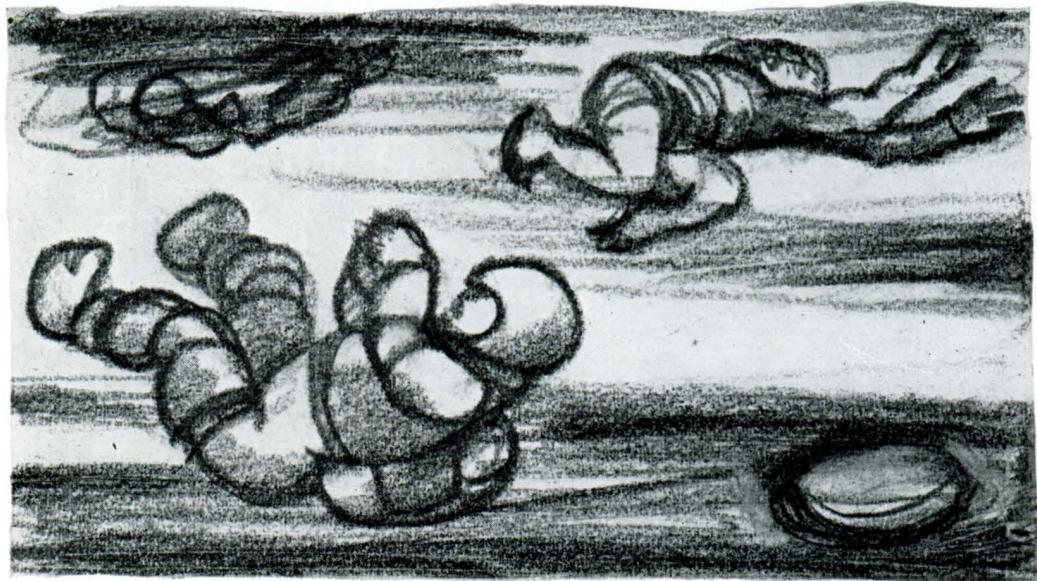
Les cornidles é inèc stades fora pur tröc, tröc agn, mo da vint agn

incà nen vèigun indò y gnanca tan dainré.

Inèc variöi da sas vèigun aldédaincö de plü co dan da trënt'agn, mo plü mal stara cun les atres sorts de variöi, sciöche chi pici variöi da ciamparin y les firadësses (sorüciàs) y cun les ciuites y l' düle, che é gnüs dér almanco chisc ultimi agn. Al é chisc tiers, che vir tröp de surüces y inèc bisches, y an uress di, che al miessass nen ester de plü, dea che bisches y surüces él aldédaincö bëgn trö de plü; mo n'é nia la gaujia dl sparì de chi variöi chi gran gröms de imondizies, che é dlunch incérch, olà che al vègn sciuré de vigni sort de tòsseri? Tröp almanco é inèc gnüs chisc ultimi agn i aganciuns. Al n'é ciámó dér sö alalt, mo jö ales basses, sciöche an i udô plü dadi, ne i vèigun apëna plü.

Tiers de bosch, che è plü dadi y é spo morc' fora chilò da nos, mo é indò gnüs zruch, é i cerf, spezialmënter tl comun da S. Martin y de Marô. Dan vint agn zirca rodâl inèc purci salvari, mo chi n'à pa albü cis vita lungia.

Iö sun dla minunga, che an dess dér ciaré de nüsc tiers de bosch; ai arichësc la vita de nosta bela natoria.

Setëmber

1	Vëindres	dl s. Cör de Gejù, Egidio (Sant al cerf)
2	Sabeda	1. dl mëis
3	DOMËNIA	22. dl'ann lit., festa di ss. Angeli custodi
4	Lünesc	Rosa de Vit., Ida
5	Mertesc	Laurënz Iust., Albert
6	Mercui	Magno, Beata
7	Jöbia	Regina, Otto
8	Vëindres	Nadé de s. Maria, Adrian
9	Sabeda	Pire Claver
10	DOMËNIA	23. dl'ann lit.
11	Lünesc	Protus y Hyazinth
12	Mertesc	S. Inom de Maria, Guido
13	Mercui	Jan Crisostomo, Notburga
14	Jöbia	Ejaltaziun dla s. Crusc
15	Vëindres	7 dulurs de s. Maria, Roland
16	Sabeda	Cornelio y Ziprian
17	DOMËNIA	24. dl'ann lit.
18	Lünesc	Ujöp da Cupertino
19	Mertesc	Genaro, Teodor
20	Mercui	Francësch da C.
21	Jöbia	s. Mattî ev.
22	Vëindres	Moriz, Tomesc de V.
23	Sabeda	Lino, Tecla
24	DOMËNIA	25. dl'ann lit., Rupert
25	Lünesc	Klaus v. Flüe
26	Mertesc	Cosma y Damian
27	Mercui	Vinzenz de Paul
28	Jöbia	Wenzel, Dietmar
29	Vëindres	ss. Michiel, Rafael y Gabriel
30	Sabeda	Iarone, Onorio

Setember

Al vëgn indò l'altonn y tla natöra él dér tröp che se müda. Les nöts vëgn fréides y vigni dé pòn s'aspeté la næi. Dér tröc tiers de bosch y dles munts müda l' pëi pur s'adaté al cu-rù dl'invèr, sciöche i lói de munt, i rehli, i ciamurc, les belores, les iari-nes blançes y valgûgn d'atri.

Sön chi fertràc s'abina les vidun-dères y al é l' sëgn, che ares fej cun-sëi pur s'un jì demez, te païsc plü cialé. Sce ares vëgn adora, él n sëgn, che l'aisciüda vëgn adora y sce ares s'un va tert, él n sëgn che l'invèr vëgn plü tert. L'ann passé àn udü les prômes vidunders ai 23. de merz y les ultimes ai 10. d'otober.

De setember cina ai prùms d'oto-ber vëigun inè d'atri vici che s'é abi-nà adöm a schires y s'un jöra demez. A udëi chësc jiüch dla natöra sàl dagnora da incrësce, sciöche al sà bel, can che ai vëgn adalerch da d' aisciüda. Te chi bosc vëgnel chit y an n'alda nia plü l' cunzert dl' ciánté di vici. Ti païsc él ciamó i spòc che fej na dërta vera da n têt a l'ater y

val' mòsenes cun so "cip, cip" che jöra da na rama a l'atra. L'altonn fej scuté la natöra.

Inè sö pur munt vëgnel chit. An n'alda nia plü ciampaneles y brunsi-nes dô chi cõi y te chës vals, che so-nâ tan bun. I faméis à mené de munt y pur i ultimi de setember él n gran chit sö pur munt. Al plü, al plü che chësc chit vëgn rot dal bradl de val' rehl spriguré o de val' muntagnola che chërda adöm sões compagnes pur se n tràsot tera a durmi cina che l' sorëdl é indò alalt. Magari l' cighe surd, mo scraiënt, de val' variöl da sas ringhinësc da n crëp a l'ater y sprigura i ciamurc, che à lascé la pert d'ambria, olà che ai se tigni sö d'isté, y s'é traç sôla pert da su-rëdl, olà che al n'é nia ciamó la næi, mo tres ciamó val'erba vërda che spizurëia fora nanter l'erba rossa dlaciada dales tröpes brojes. I ciamurc s'abina adöm a tlap y inè i bëc, che è d'isté plüle dainciarà dales cioures, se fej indò pormez ales cioures, ciudi che al mët prësc man la sajun dl'amur.

La melodia dl chit mëtel man de regné sö pur nostes beles munts.

Otober

1 DOMËNIA

- 2 Lünesc
3 Mertesc
4 Mercui
5 Jöbia
6 Vëindres
7 Sabeda

8 DOMËNIA

- 9 Lünesc
10 Mertesc
11 Mercui
12 Jöbia
13 Vëindres
14 Sabeda

15 DOMËNIA

- 16 Lünesc
17 Mertesc
18 Mercui
19 Jöbia
20 Vëindres
21 Sabeda

22 DOMËNIA

- 23 Lünesc
24 Mertesc
25 Mercui
26 Jöbia
27 Vëindres
28 Sabeda

29 DOMËNIA

- 30 Lünesc
31 Mertesc

Domënia da Rosare, 26. dl'ann lit., Terejia

- ss. Angeli custodi
Gerhard
Francësch d'Assisi
Meinolf
dl s. Cör de Gejù, Bruno
S. Maria da Rosare

27. dl'ann lit., Marcello

- Günter
Francësch Borgia, Daniele
Bruno da Köln, Edelburga
Serafin, Edwin
Eduard
Hildegund

28. dl'ann lit.

- Hedwig
Nazio d. A., Rudolf
Lüca evang.
Pire de A.
Wendelin
Ursula, Hilarion

29. dl'ann lit., Iosefina

- Jan a Cap.
Antone M. Claret
Crispin
Bonaventura
Sabina
Jimun y Güda Tadd. app.

30. dl'ann lit.

- Angel
Wolfgang, Cristof

Otober

Sciöche da rüja vëgn i lersc nanter l' scürvërt di pociós y di barantli ite. Inéè l' plü pice vënt, che mët a bandoré les rames, fej ch'al toma jö na plöia de odlagn söi dlasenéis y granetéis, che é incëria y inéè sön nosc ciapèl y finamai dô la culira dl samare jö.

Al é tan fin chël odlagn, ch'al toma, dlun se brodoràn sciöche na trëindla, sólo tera, che al n'é apëna d'aldi.

Mo bindecé vëgn chël gran chít rot dal "crecerecree" dles creces che se chérda, üna sön un n cir y l'atra söl'ater, pur cöi i brodi, che ares jarà spo a ciavé te tera sot val' lëgn o sot val' brüscia. Ares mëss pö fistidié, che ares àis inéè d'invér da vi-re. Plü gonót àn bele udu grüms de niciores bel ascognüdes ia tla stor-nüda te n bosch, olà che al n'é gnanca n cir su.

Da na munt a l'atra pórteres les niciores y spezialmënter sólo pert da surëdl, olà che ares sta plü ion d'in-vér. Al n'é pa bëgn de plü sorts de

creces. Chères ales basses à na be-la gran cresta, é dër da curusc y vir de noldes, nusc y früç de lëgn de rô. Chilò da nos n'él püces de chères, ciudi che al n'é nia nusc y rô mo ares va pa bëgn inéè scialdi ti ciamp da blâ.

N n'atra sort de creces vir plü alalt te chi bosc y à inéè de bì curusc y spezialmënter de beles plümes bür-nes y blancës söles ares. Les creces de munt n'à nia de bì curusc, mo ares é scialdi mâ grisces y fosces. So scrai ne pôn desigü nia declaré n bel ciantè, mo al sona tan bun sön munt chël scrai dles creces, che fej inéè gonót da alarm a d'atri tiers, can che al é prigo purincérch, spezialmënter ai rehli, ai lói y ales schirates y al meder. Val' de té pô inéè dì di merli, de chi grisc y de chi da-la culira, can che ai sciampa dlun scraiàn, purnant che an i rüva daim-prò. Y düc i atri tiers de bosch cu-nësc chësc signal d'alarm y s'un tira al sigü.

Tan interassant che la natöra è cheriada pur se daidé fora un cun l'ater, mo inéè pur vire un da l'ater.

Novëmber

1 Mercui

2 Jöbia
3 Vëindres
4 Sabeda

5 DOMËNIA

6 Lünesc
7 Mertesc
8 Mercui
9 Jöbia

10 Vëindres
11 Sabeda

12 DOMËNIA

13 Lünesc
14 Mertesc
15 Mercui

16 Jöbia
17 Vëindres
18 Sabeda

19 DOMËNIA

20 Lünesc
21 Mertesc
22 Mercui

23 Jöbia
24 Vëindres
25 Sabeda

26 DOMËNIA

27 Lünesc
28 Mertesc
29 Mercui
30 Jöbia

GNISANT

Dé dles animes
dl. s. Cör de Gejù, Hubert
1. dl mëis, Carlo Borromeo

31. dl'ann lit., F. N.

Linert, Cristina
Engelbert
Gottfried
Teodoro, Roland
Leo l'gran, André Av.
Martin, Mennas

32. dl'ann lit., Gabriel

Didaco, Stanislau
Micorà Tav.
Albert l'Gran, Leopold
Otmar, Margarita de Schw.
Gertraud, Florino
Massimo, Odo

33. dl'ann lit., Elisabeta

Edmund
Prejëntaziun de s. Maria
Zezilia
Columban, Clemente
dla feria
Catarina d'A., Egbert

FESTA DE CRISTO RE, Linert

Oda
Berta
dla feria
s. André apost.

Novëmber

Al é bëgn vëi, che l' mëis de novëmber é l' mëis plü trist y dala ria löna de düc i mëisc dl'ann. La Dlijia l' cunsagrëia ai morè, la natöra à purdü feter döt so bel guant da curusc de vigni sort, che ara à ciafé da l'aisciöda. I lëgns da fëia y i lersc, che lascia mä plü udëi sües rames, che pë sëcés y zënza vita. Y fora pur chi bosc y sö per chères munts él pa bëgn gnü n chit, ch'al sà da incrësce y an n'alda nia ater co l' flé, che an tira instësc y nosc cœur che bat. Sc'an vëiga l' meder smizàn döt debota, mo chitamënter, da n lëgn a l'ater, spo àn pa bëgn furtüna. Plü sauri él da udëi val' schirata, che ciutiëia dô val' rama ca cun na coca tla boëcia, che ara é pur scuscé. Les muntagnoles, l' tass y i igli se n'é bel dan pez traç sot tera ite a durmi düt invér.

Mo al foss inëc interessant de cunscidré n püch l' rapport di tiers de bosch cun l' tëmp. Bele dadi èle i paurs, chi che é plü dependënc dal

tëmp, che metô averda al comportamënt di tiers de bosch in relaziun al tëmp. Al gnô dit y al vëgn ciamó dit, che i tiers sint l' tëmp. Al é vëi y chësc ne vël nia mä pur i tiers de bosch, mo inëc pur i tiers da ciasa. Can che i tiers ne n'o nia se trà sö alalt d'isté, spo sinti ri tëmp o l'invêr che vëgn adora. Chësc ân spezialmënter pudü osservé dan da dui agn. Les bisces y i ciamurc n'urônia sö alalt, mo se tirâ tres plü injö cuntra l' bosch. Canche i rehli tira de dër bradluns o se fej purmez ales ciases, spo sinti inëc ri tëmps y chësc vël spezialmënter sól plü bel dl'isté. Inëc i ciamurs vëgn jö ales basses, can ch'ai sint ri tëmp.

Can che an alda scraiàn dassënn l' vicel dala plöia, l' pich, spo dijun, che al vëgn la plöia y la maiù pert él vëi. Feter dër de sigü vëgnel frëit y ri tëmp, can che l' rèinsl se fej purmez ales ciases. Tröc rumuns dala plöia o sneç sura tera ia è sëgn de plöia.

Tan tröp poduns imparé dala natöra, sc'i savun a la osservé y a la cunscidré y ti urëi bun.

Dezember

1	Vëindres	dl s. Cör de Gejù, Eligio
2	Sabeda	1. dl méis, Lucio
3	DOMËNIA	1. d'Advënt, Franz Xaver
4	Lünesc	Berbura
5	Mertesc	Anno, Reinhard
6	Mercui	Micorà
7	Jöbia	Ambrojio
8	Vëindres	IMACOLATA CONCEZIUN DE S. MARIA
9	Sabeda	Clra, Isabela, Lea
10	DOMËNIA	2. d'Advënt, Herbert
11	Lünesc	Damaso
12	Mertesc	Hartmann, Giovana
13	Mercui	Luzia, Otilia
14	Jöbia	Berthold
15	Vëindres	Cristina
16	Sabeda	Adelheid, Ado
17	DOMËNIA	3. d'Advënt, Lazaro
18	Lünesc	Sibila
19	Mertesc	Urban
20	Mercui	Cristian, Eugenio, Iulio
21	Jöbia	Ingomar
22	Vëindres	Franzisca, Iutta
23	Sabeda	Jan da Kety, Dagobert
24	DOMËNIA	4. d'Advënt, Vëia de Nadé
25	Lünesc	NADÉ DE NOSC SIGNUR GEJÙ CRIST
26	Mertesc	S. Stefo, prüm martire
27	Mercui	S. Jan ev., Fabiola
28	Jöbia	Dé Fantù
29	Vëindres	Tomesc Becket, Davide
30	Sabeda	Felix I.
31	DOMËNIA	Festa dla s. Familia, Salvester

Dezember

Oramai él l'invér danmàn. Sc'al n'é s. Micorà (6.12.) che vëgn cun la nëi, spo la porta s. Tomësc (21.12.). La maiù pert éra inscio.

I tiers de bosch ne l'à pa nia massa buna d'invér, spezialmënter sce al vëgn tröpa nëi, nia tan pur gauja dl fréit, ciudi ch'ai à pa bëgn na buna pilicia incér la ñer y i òsc, mo plüle pur gauja dl vire, ciudi che ai stënta da se trà inant a se chirì chël tan de dascia o chi tan de fustüs sëc, che pica ciamicó fora dla nëi.

Interessant él mât, che bel tl mët man dl gnì fréit él ciamicó val' sort de tiers de bosch y de munt che à la sajun de jì in amur, ciamiche i ciamicurc, che ciacia da mez novëmber incina it pur dezember. Ince valgûgn rehli ciacia n secundo iade dai ultimi de novëmber ciina i prüms de dezember. Ci batàlies de gelojia che al dà ca datrai nanter i bëc de ciamicurc, chël savess da se cunté i iagri. Nia dainré suzédera, che un o l'ater mëss la dé sò pur gauja dles ferides, che al s'à ciafé o pur gauja che al é tan sfinì, ch'al va invalgó a se pone, ciafa val' maratia y mëss crëpé.

I rehli à la gran sajun dl'amur dai ultimi de messé incina ai mez agost. Ince nanter i bëc de rehl vëgnel datrai fat veres tan granes, che un o l'ater mëss ti la zede. Ince i bëc de crëp (Steinböcke) à la sajun dl'amur apresciapuchi ciamiche i ciamicurc.

La maiù pert di atri tiers l'à bëgn da d'aisciöda ciina d'isté fora. I pröms mët man i vici y an alda bele datrai da Nadé val' sorts de vici ciantàn. Val' de morvëia él ince che i lói de bosch fej sù picu nia te val' brüscia o te val' büja, mo la maiù pert alalergia te n ciamp o te n pré da d'aisciöda, can che ai à feter l' medemo curù co l' terac. Al pët, che ai se sint inscio plü sigusc dai nemisc.

Nos dijun, che i ciamicurc y i cerf y i rehli ciacia, mo purdërt n'él nia n ciacé da pert dl bëch, mo n jüch d'amur, ch'ai fesc.

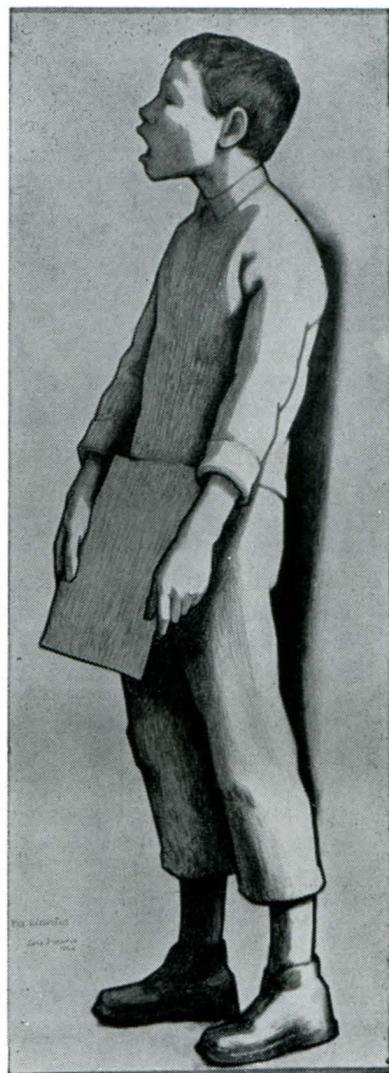
Al foss ciamicó tantes d'atres coses, beles y dër interessantes d'aldi y da scri sön chësc tema, mo chësc iade n'él nia plü lerch.

Recordé urunse, che chi che sà da udëi y cunsidré y cunësce la natöra, é ince bugn de crëi a chël che l'à cheriada.

SALUĆ LADINS

*Bun dé y bun ann
 dijuns a düc cancc :
 a gragn y a pici,
 ai püri y amarā,
 ai rić y ai sagn,
 a paurs y a fanć,
 patrunes, fanceles,
 ustis y ustires,
 a düc i ladins,
 dalunc y daimprö
 y inc ai furesc,
 che vëgn a s' daidé
 a vire nia inré.
 Laprò s'aodunse
 furtüna y bendisciun
 te vigni piz y ciantun,
 te ciasa y te bosch,
 te pré y te ciamp,
 tla val y sön munt,
 pro jënt y pro tiers.
 Laprò spo s'aodunse
 na gran sanité
 y spo dër ligrëza
 y gran cumentëza,
 ciudi ch'i savun,
 che chëstes düs cosses
 fej bela la vita.
 Inant spo s'aodunse
 cun os düt l'amur!
 Dalunc, dër dalunc
 l' sënn y l'ainvidia,
 calunies y stlafes
 y mormoraziuns
 y müses y lëinghes,
 che fej plü gran mé
 dles ermes de fer.*

Al é indò passé n'ann y al n'à
 metü man n nü. Chësc savuns pö
 düc canc. I se recordun ciámó apre-
 sciapüch, sciöche l'ann vedl é sté y
 sciöch'al à ciaré fora y i mëssun i
 di de cör dilan a Idì. Al é sté gene-
 ralmënter n bun ann.

I ne sun nia plü düc chi ch'i ên
 l'ann passé da Nanü. Pur valgunes
 families de nüsc païsc él gnü chël
 dla falc a taié y a fa mé, a fa feri-

des che sangonëia čiamó y fej čiamó rogór rüsc de legremes, spezialmënter olà che al é gnü fat locès, che ne se lascia nia plü tan sauri stopé pro. Mo nos ladins sun cristiagn y i savun y i se recordun, ch'i ne sun nia chilò sön chësta tera da čiasa, mo ia in l'ater monn él nosta dërta čiasa. Purchël i urunse cunsentì a nüsc familiars, sce ai à podü jì ia tla čiasa dl Pere dl cil y dla tera. Püces ores denant ch'al möri, ài pudü aldi instëss dan bun pere de familia chëstes parores: "I möri ion". Y Andreas Hofer dijô püch dan süa mort: "Adè, du schnöde Welt"! Chëstes é parores de cristiagn, che à fede y che crëi tla salvëza.

Jënt vedla y jënt jona é gnüs cherdà da Chëlbeldi a miù vita. Chëlbeldi s'i à tut; side fata la orienté de Di. Chësta é nosta mentalité y pro chësta mentalité urunse se tignì.

Mo generalmënter mëssuns dì, che l'ann passé é sté n bun ann, tan pur i paurs, che pur i ustis, che pur i artejagn. S'ejaminé mëssuns mâ, sce nos un albù la buna orienté de aministré dërt i bëgns, che s'é gnüs dà, o sc'i un lauré impara zënza pinsiers y zënza responsabilité.

Y spo mëtel indò man n ann nü. L'ann nü é čiamó scûr dan nüsc edli; i ne savun nët nia ci che à da gni, y al é dërt inscio. Üna na cossa é dër desigü dër importanta, ch'i juns it tl'ann nü cun düta nosta buna orienté de urëi y fa iüstizia, čiudi che la iüstizia é la fundamënta dla pësc y dl'amur; cun la buna orienté de urëi bun y de fa dl bëgn ala jënt. Olà ch'al é amur, ailò él Chëlbeldi.

Ci che ruvina la sozieté dla jënt, dles families, dles vijianzes, di comuns y di païsc é l' sënn, les calunies, l' iudiché mal de jënt, les mal-dicenzes, les mormoraziuns, l'anvidia, la superbia, l'egoismo y düc chi atri tiers salvari, che crësc gonót te nosc cœur y vëgn spo fora a fa mé, a firí, a despartì y a fa muri.

Purchël s'augurunse düt l' bun pur l' corp, pur l' spirit y pur l'anima.

L' Calënder ladin tlócora indò a ostes portes incé in chësc ann 1978 y ó gni ite y sté cun os Ladins düt l'ann y se fa l'aurela cöpta datrai cun insegnamënc, cun n teater da ri y val' d'atres stories da ri y manco da ri, col record de porsones che à lauré pur l' bëgn cultural de nosta jënt ladina y d'atres coeses, che al mina che pudess indò se ester de ütl.

Al ne passa pa nia plü tröc agn, che l' Calënder ladin à vint agn y te chësc tëmp i àl desigü dé tröp laur a chi che l' scriò, mo al i à incé porté ligrëza a tröc ladins te nüsc païsc, mo spezialmënter ai ladins tl furesto.

Insegnamënt y ligrëza ól incé indò se porté in chësc ann, purchël spérunse che al vëgn tut sö ion y da tröc ladins.

Dér n bun ann s'aoda

pur l' Calënder ladin
Morlang Angel

El val' da ri?

N dé él n él te na cabina dl telefon y defora n'él n n'ater, che aspetta incé vël de jì a telefoné. Al mëss aspeté y aspeté. Nurchëltàn përdal la paziënza chël defora, al sbürla ite l'usc de cabina y scraia ite: "Scé mo, tan di baiëis pa čiamó"?

Chël él te cabina scraia fora: "Chee? Iö? I n'à gnanca čiamó baié na parora. Al é tres čiamó mia fomena, che baia".

* * *

Te n païsc él ruvé n veterinèr nü. Na sëra n'él de plü dl païsc, che s'abina t'ustaria incér na mësa ia. Dô da n pez él un che damana al veterinèr:

"El vëi, che os sëis n dutur di tiers"?

L' veterinarian respogn: "Scee! Čiudi pa? Se fàlel val'?"

T'aisciöda.

Regules dl tëmp

*Merz cun la flù
chël àn bele nù,
che porta l' süt
y püch früt.*

*Merz dess ester süt,
spo portel blaa y d'ater früt.*

*L vërt de merz
dessun pesté jö cun la maciüia.*

*De merz tröpa plöia
fej a tröc gran möia.*

*Sc'al é de merz tröp ciarü,
de gran plöies àl da gnì.*

*Sciöch'al é ai 29. de merz,
insciö él döt' aisciöda.
Sciöch'al é ai 30. de merz,
insciö él döt isté.
Sciöch'al é ai 31,
sarà döt l'altonn.*

*La flù de merz n'é nia buna,
la flù d'aurì é plü buna,
la flù de mà é dër buna.
Tröpes mosces d'aurì,
crësc i rës sauri.*

*L'aurì pô ester tan bun ch'al ó,
la nëi pô gnì n dé scé, n dé no.*

*L'aurì, te pôs crëi o no,
al fej pa impò sciöch'al ô.*

*Tónel bele d'aurì,
tröpes brojes pôl ciamicó gnì.*

*Tan dì che l' cuch cianta dan s. Iorzs,
tan dì mëssel scuté dô s. Iorzs.*

*N aurì dër süt
porta püch früt.*

De mà mai plöia assà.

*Sc'al plöi in l'Assenzenza,
pur caranta dis n'ésun nia pliù zënza.*

*Dan la s. Crusc le tonn
porta ciamicó nëi sön le monn.*

*Le dër tomp d'aré é chël,
can che al toma les flus dles corscia-
[res tla sulc.*

*De jügn dijun insciö:
Te chinesc dis erba assà,
te na nöt nëi nëi assà.*

*Sc'al ó crësce früç y bramì,
mëss jügn porté tonn y tranì.*

Na storia spaventosa di 16. secol

L'vergognus at dl'assassin dl Gran Bracun, l'eroe dla Val Badia, ch' vègn cuntè t' chèstes plates, é suzedü ala fin dl sedicejimo secolo. La urité d' chèsc fat de sanch é confermada dai ati dl prozess, ch'é depo-jité tla Curt pr. vèsc. de Pursnù; chèsta la storia!

L' 7 d' dezember dl ann 1582 portà ala jént, it' insom la val Badia, na spaventosa nöt, ch'insignâ cun rejun a pensè ala sentenza popolar: "Inče tla flu d' nosta vita sunse spià dal'om dala falc, ch' po taié a so plajëi l' debli fi sotì, a chèl ch' nosta vita é tacada y ch'al é da fa adora assà l' cunt cun l' patrun de nosta vita".

Al fô vèindres. La natüra fô suradüt curida de nöi fresca; inciér l' domisdé ia scomenciâ-l n vënt ćialdin, accompagné da gran burasca. Dùc à gran têma da desgrazies y da levines. Improvjamenter udô-n saltan n ćian, ladran y lamentan pur l' païsc de Corvara y n fant da becà da Fodom ch' ti jé dô cun gran prescia dlun scraiàn, zënza lascè dô: "cajò é-l n mort ia pur tera!" y mostrâ deperpo jö dala Granégia. La jént tremorâ dal spavënt y sarâ süs portes de ćiasa. Präsc dô portâ val-gügn jogn, alc y stersc, na persona morta sön les stanges de süs alabardes tl païsc, it te stüa dla ćiasa dl daz, deperpo ch'al sonâ la ćiampana dal angonia dala dlijia a püc varasc da inciarà; intratan gnê arjignada la fossa tla picera cortina da Corvara.

L' mort messa éster na persona d' gran - nobla descendëenza, deach-al portâ ten dëit, ch' fô taié a mezia y pingolâ sura la bara jö, na varië-

ta d'or psočia cun diamanç, che inanter Unejia (Venezia) y Vienna nen gné-l portè na plö bela; l' dëit dlungia fô stlapè a mezfora in dui toč. Chi ch'al fô stè l'assassiné y co ch'al s'à portè pro l' fat d' sanch, ó-i se cuntè chilò inant.

Al viô tl'ultimo chert dl' 16/mo cèntànn a Marô, sön so ćiastél Asch-Brach, na bona mesóra dala dlijia d' Santa Maria da La Pli, Franz Wilhelm Brach, n rich y nobl cavalir, d' statüra grana, gróia y sterscia, ch' ćiarâ fora da guerier insciöche l' Dì dla vera Mèrz (Marte) di vedli Romani. Snauzri portâ-l lunè insciöche la coda d' na stéra-cometa y fô impò respetè da jént insciöch'al se convegni; mo pur via dla berba ne po-n giudiché mal l' cé ch' la porta. Ma un n defét av-el nosc cavalir: al se sinti massa portè al'alt pur gauja de sua richëza y de sua forza. Naóta, ch'al fô cun l'armadüra y la spada lergia da Ritter, av-el damanè so servidù Ruep: "Spo pa, Ruep, ci pënseste pa tö che iö, sciöche i stade chilò dan da te, ch' to patrun pudess varëi?" L' fant-servidù à fat na céfa insciöche al éss da aprijé la corona dl'imparadù y, gesticolan cun les mans, av-el tla finada dit: "Sigrur, almanco mez n regn!" — "Y tagn d' Colz aratest' tö, ch'i foss bun d' me pare?" — "Saurì da 20 o inç de plö". Chèstes respistes ti à plajü y al s'éss sinti bun da su d' bat cuntra 20.

I nobli de Colz fô inçe ritri dla val Badia ch'â so ćiastél a Coz d' Badia, olach'al é ćiamò da odëi al dé da incö, mo trasformè in ćiasa da paur. Cul ji dl têmp, s'av-i lascè jö a Picolin, olach'ai s'à fat sö l' ćia-

stel "Freiegg", ch'é ciàmò dütaurela, mo npü trasformè.

I Colz à baié sö l' vësco da Pursnù, ch' fô prinz dl Land Tirol y â da comanè pursura la val Badia y chëla da Fodom, de stlü les minieres da fer de Fursil a Col de Santa Luzia y de vène l' lignan fora di gragn bosç ai veneziaign; al éss portè deplö che l' burjé ti furz dal fer da San Ciascian y da Alfur de Picolin. L' vësco — in bona fede — fô ste intenü cun ëi y ti â dessò l' laur y l' comerz dl lignan ad ëi. Insciö deventâ cul têmp les gran boscaies ötes y desertes y i sciacri dal lignan fora d' mesüra ric. Pur contigni chësta destruzion di bosç, s'à intrescè l' capitan da Fodom, Ladislaus da Brach l'ann 1567 pro l' vësco, ch'à proibì l' comerz dl lignan tles provinzies dl Veneto. Chi-lò éss-en messè udëi l' sénn di Colz y aldì sùs blastëmes y sùs calunies!

Ciastel Asch-Brach, residënça dla nobla familia di Brach a Marô, vardü jö l' 1958.

Gran Bracun, Francësch Wilhelm da Brach, l'eroe dla Valbadia.

Intratan â menè l' plö vedl y l' plö rich di Colz, Janbatista, so müt Caspar Martin, tla superba cité d' Unéjia. Dailò éss-el albü l' ocajuun d'imparè l' bel y fin lingaz talian, sciöch'an alda dai Feltrins y dai Belluneji, cun laprò npü d' nobla crianza y costumanza. Dô zirca n'ann vëgn l' jonn indô a ciassa cun npü de talian, na gran porziun de burta crianza y na bona superbia veneziana. N dé, canche so pere suiâ pro nen cunt pur l' vësco, co ch'el pudess plö sauri l' ingianè, av-el dit ad al: "Al é bëgn sciode, pere y, inçè ingiustifiché, che na persona tan rica y tan scicada ch'os, mëss servì n'om pur l' pan, canche al ne po nianca se dè l'éga. Sede pö os plö sciché tl pice déit, ch'el te düt l' corp, tan gran ch'al é inçè!"

Propio ilaóta morì l' capitan a Fo-

Ciastel Frelegg a Piculin, residënsa dla nobla familia Colz.

dom Lasl (Ladislaus) da Brach y 1
jonn Colz foss deventè gian so su-
cessur; mo l' vësco s'è tignì ala fa-
milia di Brach. Deach'al fô contënt
cun sù servisc, av-el nominé un in-
dô l'ater i fredesc Crestof y Franz
Wilhelm capitagn söl ciastél d'An-
drac (Raphaelsburg) da Fodom. I
Colz à messè s' contentè cun l' scagn
da vicare ilò, ch' ti portâ massa püch
unur y massa püç scioldi. Sce al fô
bel da vedlaménter incà l' rumun dla
inimicizia y dla geloja ch' mordô
tl' cœur dles families dla nobilté
ladina, spo fô ciamò insciö gnü tizé
tl' berdigun ch' covâ bel da d' asco-
gnü sot l' ciaiander ite y ch' se tra-
sformâ ten füch lorànt y davert dl
sënn y dla maledesciun. Dal marçè
dl lignan cun i veneziani, fô ruvà i
Colz in contact cun diversces cités
talianes y godô incé l'amicizia de
val families dl alta sozieté taliana.
Pur chësta zircostanza se prejetnâ
spo sauri l'ocajun d' recluté tles va-

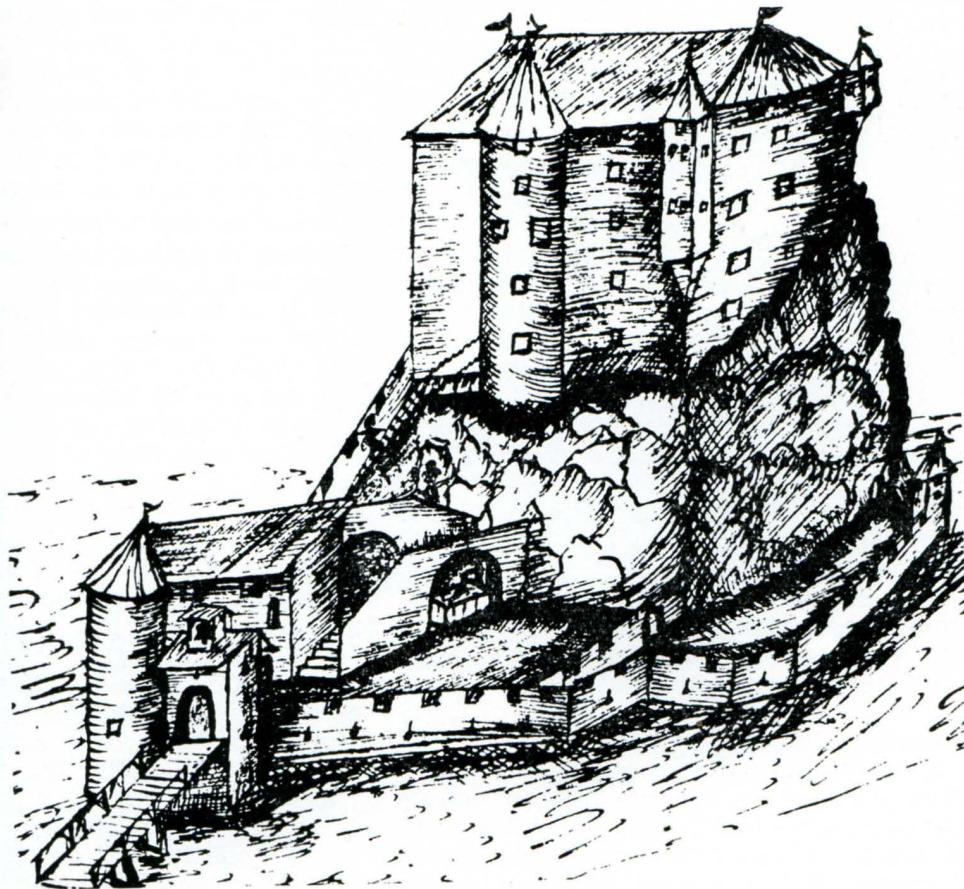
lades ladines o t' chèles dles Alpes
sü spiuns o partisagn. Insciö é-l sau-
rì da capì, che pur via de chëst'ami-
cizia di ritri da Colz cun i trevisagn,
feltrins y veneziani, gnê-l tres plö y
plö bandiè cadorins y jënt sospéta
ti païsc dla val Badia y dles Alpes.
Al ne fô bojëgn de na odlada da ia-
gher a capì, ch' düt chësc jentüm
ne fô ma chilò pur l' comerz dl li-
gنان o pur la lauraziun dl' fer t' Fod-
om o te Valbadia pro i Colz. I si-
gnurz d'Unéjia ne sen fajò pö degun
segret adinfora, ch'ai éss ciamò da
vendiché la batüda dl 1487, da d'ëi
purdüda cun i Marói y i Fodom y,
spo indolater tó ite düt l' teren dles
Alpes, tan inant ch'la plöia regór jö
pur la témpla da súa pert.

Intratan ch'i Colz stritâ cun i
Brach pur la sovranité t' la Ladina,
stê-i in contact cun i taliani y metô
sö la jënt da Fodom, da Badia y da
Marô cuntra sù gragn nemisc, i scio-
ri da Brach.

Scé an conscidrëia la nobla figüra dl' cavalir Franz Wilhelm de Brach, l'eleganza de süa prejënza, so eroism y prontëza d'aiüt tles nezescitës y mesèries dla popolaziun dles valades ladines, spo mëss-en pensè zeruch ai tëmp dles Crociades, olach' an po mët a per süs opres cun chëles strordinaries dla cavalleria dl'eté daméz. Pur chëstes virtus cavaleresches pudéss-en mët i Brach a n tëmp, olach' Wolfram von Eschenbach y Gottfried von Strassburg â creé süs opres imortales.

La figüra plö luminosa dla familia Brach é Franz Wilhelm, suranominé "Gran Bracun". Al nen é da sen fa mervöia, sce la jënt dla

Valbadia nominëia él l'autur di strordinari fac̄, ch' é desigü inc' in pert sta cometüs da atri rapresentanç dla oncrada dinastia. Pur completé la figüra dl'eroe cavalir, à fat ince la storia y la legenda süa pert. Legendario é l' salt dl "Puntalt de Traunanzes" - la ténora arjignada dai nemisc ciadurins pur pié söl iade l' Gran Bracun, ch' jè a saludé la bela Sidonia, fia dl ciastelàn de Peutelstein (Botestagno), Iachin de Winkelhofer *). A n vedl mito alda la batüda cun l' "dragun dl sass da La Crusc" y da legenda sona la contia di Marói, che l'eroe éss raité tla séla da ciaval de San Iöre (Georg) y ch'al nen éss mai purdù a bat l' ne-

Raphael'sburg d'Andräc.

mich sentè laite. La séla é, cun les sét ciaries da musciàt dl "scioz" di Brach, supulida tles cianôs scüres de so ciastél. A la pura urité inveze corespogn la vera di Bracuns cuntra i Colz tl bosch de "Punt da Bós" dlungia Corvara, mo nia insciöch' ala vägn cuntada dal popol.

L' senn, ch'i nobli da Colz portâ cuntra i nobli da Asch-Brach, ne cunescio degüna pesc, spezialmënter cuntra l' Gran Bracun. Canche Franz Wilhelm fô jü l'ann 1582 ala segra da Ciaorì (Caprile), fô-l gnü averti da amisc da se straverdè dal vicare da Fodom Crestof de Colz y da so fre Janbatista. Al ti fô gnü dit, ch'i Colz sâ fat fora t' familia cun dè juramënt, de copè l' Gran Bracun, anfât olach' al foss ste, mo a tradimënt.

Ala segra da Ciaorì fô iné prejënt Crestof, l' vicare, bëgn armè, ch' spiâ inciaria.

Nia da di dô, ai 11 desetëmber dl medemo ann, raitâ l' Gran Bracun cun süa fomena söl tru dal ciastél da Ruac a La Ila verscio so ciastél Asch. Denant ch' ruvé a ciasa, av-el incuntè l' jonn Caspar Martin Colz de Freiegg, l' müt de Janbatista, ch' raita in compagnia dl bandit Donna Coia da Ciaorì, tl bosch de Plaies. L' Gran Bracun à portè atira süa sciora, ch' tromorâ dala têma, ten post ascognü y fô prësc gnü zéruch a se bat cun ël. L' Bracun fô cunesciü pur bun scizer y cun düs bales av-el tochè l' Colz tla kössa, ch' ti fô restada stara pur sis agn alalungia, sciöch'al dijô plö tert. L' bandit Coia sen fô sciampè y l' Bracun fô raité inant cun Sidonia a ciasa.

I ciasti di Colz fô deventà dô chësc incounter n arsenal d' vera. Tres plö bandiç dai païsc de Feltre y Agordo s'abinâ adüm tl ciastél che s'arjignâ ala batüda, ch' dô prësc scomencè. Da doman adóra gnê descedà i dormiadli da Picolin, Badia y La Ila dal

sonn sterch di martì te fujina, ch' laurâ a têmp d' record pur arjigné massaris d' vera, corè bales de plóm y saites pur stlop y archi; ales alabardes gnê-l mudé les stanges; spades, corti y manarins gnê puznà dala rüja y les giornades passâ in alegría y giubilo. I jogn gnê insignà dai fanç a manajè les ermes y la curt d' Freiegg inderni dai colp dles ermes y dala contentëza d' chëla vita. L' Colz jonn, scemiache al fô ciamò dolorant dala ferida, ne la tigni nia plö fora t' let y orô iné ël to pert a chëla vita alegra. Insciö s'av-el pensè, de mët na figüra d' stran cun plümes de variöl söl cé tla curt y scraiâ: "Chilò l' Bracun! chi é-le, ch' l' toca tl cör?" Y al â stloptè, y stloptè bëgn, tl zentro dla sciaiba, purciche la figüra à ciancantè y fô prësc tomada a tera. N cighe de "hallo!" à accompagné la tomada. L' vedl Colz à ciarè pro cun plajëi y l' sanch à scomencè a cøj t' so corp.

Dô püch têmp fô düc sta istruis tan inant, ch'an éss pudü vaghè val'.

Sön la têmpla dl Sass d' La Crusc, olach'al sta la bela gran dlijia a San Linert d' Badia, florî-l i ultimi ciüf da d'alton; dessura udô-n la prüma nëi. Chilò fô-l l' post pur la segra de Badia y al dô iné to pert l' Gran Bracun. "Canche l'és ia pur tera" — à dit l' vedl Colz ai sü — "taiéie atira ia la grasara, scenò lev-el ciamò sö!" La segra fô gnüda y i Colz cun sü compagns se lasciâ odëi, ma püç ala óta, pur ne dè nia tl'ödl al Bracun, ch' raitâ sön so ciaval fosch ia y ca, sö y jö t' plaza, bëgn armè cun lancia, cortél, barest y trëi stlop. Al fô accompagné da so fant, l' nobl Niclas de Rinkwein (l' Turnerötscher da Rina), iné armè dal cé ai pisc. A odëi chëles düs figüres d' vera, s'av-i spaventè y sen fô retrac, un ala óta, t' bosch a s' ascogn. — "A s'odëi!" — ti av-l ciamò scraié dô dlun rian l' Bracun.

I Turnerötscher, nobli de Rink-

wein, fô oriundi da Rina. I'ann 1388
 vëgn-el bel nominé Niklas da Turne-
 rötscher y so müt Simon tl'archiv
 da Onies. Ai â arjigné la "Grana"
 (ciampagna da La Pli) che messâ gni
 sonada vign'óta, canche l' nobl Rit-
 ter Rinkwein raitâ da Rina a La Pli;
 so fant impiâ da doman adóra n füch
 pur avertì l' mone da La Pli, che
 messâ sonè incina ch'al ruvâ te dli-
 jia a la mëssa.

Mo l' — "a s'odëi" — nen â nia
 lascè aspetè dii; l' prigo gnê pur i
 Brach tan plö gran, tan ch'i Colz
 moscedâ tla pasta.

Al fô l' suranominé dé dl 7 dezëm-
 ber 1582, na burta giornada psocia y
 turgra da d'inver, olâche l' Gran
 Bracun raitâ da so ciastél Ru à c
 da La Ila pur afari dl daz verscio
 la ciasia dl ufiz dl daz a Corvara. I
 Colz fô gnüs al savëi da sü spiuns

Ciastel Botestagno (Peutelstein) a Cortina d'Ampëz.

la notizia adóra assà y s'â metü prësc söl medemo tru da ciastél Freyegg de Picolin a so ciastél Colz (Gran- ciasa) de La Ila. Cun l' vedl Colz Janbatista, sü mituns Caspar Martin y Adamo, gnê inçe ntrup d' fanç arjignà jö pur l' colp y paià da d'ëi. Da Fodom fora ruvâ-l raitàn l' vicare Crestof de Colz cun valgûgn jogn d' polso, tra i atrì i prigorusc Toni de Troi y Valerio da Larzonei.

Dala pert de Calfosch ruvâ Jörg Huber cun n cipl de raitri, ch' fò al scioldo di Colz. Verscio les trëi domisdé raitâ Franz Wilhelm da Brach, in compagnia dl'ufizial dl daz da Corvara, Jan Englhor, da Corvara demez jö ai Plans, olach' les éghes dl' rü Tort y de Pisciadù regór adüm tla Granéga (Murbach - Schwarzbach). L' dazir, n'om bonac y leal, l'â avertì dl prigo dai Colz, ch'â abi-

né adüm n grüm de jënt da temëi y dla prejëenza dl vicare Crestof de Colz, accompagné da tröc armà, ch' fô gnüs odüs tl païsc. Al l'à prié de sburlé i afari dl daz a n'ater dé, pur l'amur dla pesc in nom de Di... y ch'al fô čiamò vöindres- y de raité zeruch a čiasa. L' Bracun â dè dô ala preghiera y l'Englmor l'à urü accompagné amichevolmënter pur n'to de strada.

L' cavalir fô purater dér bëgn armè : al portâ na coraza (Panzer) psocia, suraia l' colar d' pél d' cerf, l'elm indorè, manèces d' coràn gros y scuamades, tles giames stivà d' coran da sora, inçè scuamà d'acià, la spada dal tài dopl y l' cortél, cun sis stlop čiarià, fô lià pro la séla da raité. Inçè l' čiaval fô corazè y fô curì da na sciabraca cöcena y psocia cul stema dal "čian" y trapuntada da fis d'or.

Lajö, al termo dl bosch, metôl man de gni vi. An udô sot l' punt da Bós, söl tru ch' vëgn da La Ila sö, figùres de cavalirz ch' chirì y spià. Cun la juntla dl piss menada inciar l' brac ia, fô-i raità sö pur l' bosch d' Col Maladët y sâ fermè

pro i ultimi lëgns, spian de vigni veres cun gran prudënsa. Zenz'ater aspetâ-i ilô pur pié o bat cuntra valgügn.

Intratan â arjunt l' Bracun l' bosch, ch' se slergia fora da sot Corvara injö inçina al rü da Calfosch. Chit insciöche na statva d' pera, stêl sente tla séla da raité y čiarâ zënza téma a chèles figùres tan d' mervöia. Pur se musuré tl'ert dles ermes ne fôl nia gnü incö, mo impò pensâl de rét forza pur forza. Al sotvalutâ la forza dl' nemich! D' colp â metü man d'inderni la tera dal sprom di čiavai, ch' fô stlutà inant sciöche n tarli da cil sarëgn, al sëgn dl vedl Colz. Sciöche n salvar stê-le sëgn dan da d'ël, arvërt sö tla séla. Cun n scrai potënt cherdâ-le düc da süa pert y ten momënt fô ste l' Bracun inciarcenè ite da bandiè assassins y da cavalirz. Cun la sveltëza dl pinsir galopâ dui cavalirz ala man dërta dl Bracun : l'elm indorè de un di dui fô stluté dala gran prescia t' na brüscia ; al fô l' superb Caspar Martin Colz cun so fedel bandit Dona Coia che l'accompagnâ pur l' defënn tl cajo de prigo. Čiamò denant che

Ciastel da Ruàc da La Ila (da zacan).

Batüda al "Pundabôs" (desëgn: Roller)

l' Bracun éss purdejü a ti oje l' ciaval cuntra, ti passâ-l bel la bala stloptada dal jonn Colz y da Dona Coia pur la dërta témpla fora pur les cerveles. — "Ségn, Brach, i vint Colz é chilo", av-el berié dal sén; "incö va-la de tüa vita!" Tl medemo tëmp â stloptè l' vedl Colz da dànpro.

Dui d'atri colp, inçé da inprò, fô sta pur l' ciaval dl Bracun, che sâ rodè sön se instëss y fô saltè söl tru dl ciastél da Ruac. L' cavalir ferì â lascè jö so cé psoch söl spiné dl tir, la lotstrich ti fô sciampada fora dla man y al ciancantâ y tomâ ia pur tera. Cun i brac alzà y les mans tignides sö, s'injendlâ l'Englmor dan dal vedl Colz y priâ, ch'ei l' lascéss pö in pesc y ti recordâ inçé la santité dla giornada. Zënza lascè dô l' priâ-le, d'avëi misericordia, che l' Bracun fô pö mort y ven-

diché assà; mo i Colz stloptâ inant söl cavalir desgrazié, inciurnis dal gran sén, y stloptâ mal, incina ch'i stlop fô sta desciarià; spo t'i sciu-râ-i ciamò ados i stlop imbestialis. Mo l' Bracun fô intratan npü revengnù dala tomada, s'à arvërt sö y â provè de tra la spada. Na forza nöia parô-le che l'animéss; mo ma pur n momënt! Pesoch i tomâ indô jö l' cé y l'arma, trata fora oramai inçina a mez la vaina, stlutâ indô ite zeruch. Denant ch'al éss ciamò porvè d' se parè n'atra óta, â bel indô i bandic di Colz scomencè a bat lassura, sciöch' te na ciacia a n salverjin. L vedl Colz y so müt Caspar fô saltà jö dl' ciaval y â invié i assassins a bat söl cavalir mezmort; al parô, ch'ai foss gnüs a Corvara apostà pur bat craut. Plö inrassà te chësc jüch fô i duj Colz, per y fi, che taiâ, forâ y pestâ chël pür corp, péso che be-

càs. Canch'ai fô ruvà pro l' cé dl Bracun, fô-l slizié sólo spona dlacia-
da dl' rü y cun n pé t'éga. Ciamò naóta ti av-l ćiarè a sù assassins y à
scraié : "nen é-l ćiamò assà"? — "O
poltrun" à scraié atira l' Colz a so
müt", cop-el dl düt!" y él instéss ti
à sfenü cun n colp d' manara la cöss-
sa in dui toč. Canche l' Bracun s'à
ćiamò möt, av-el comanè a Martin,
d'óje l' mort a spiné, pur l' copè
dl düt. Atira av-el spo scomencè n
laurè da becà, che sorpassâ vigni
crudelté, ch'an po s'imaginé. Dô ch'i
assassins à pestè sö cun corti l' müs
y l' cé in pici bocuns fins, na maza-
da taianta dl' jonn Colz ti à taié la
grasada dl col; y chësta l'à menè ala
mort. I assassins i fô spo saltà adòs
al mort sciöch' ladrüns pur ti arobè
les variétés d'or y l' despié dl'arma-
dûra d' fer; ma l' pugnal ti av-i la-
scè tachè pro la centüna.

Canch'al fô gnü la nöt, à lascè Crestof de Colz portè l' mort da sù fanç
te stüa dla ćiasa dl daz da Corvara,
olach'al fô gnü impié lümz pur tigni
da lunc ćians salvaress y lus. Intran-
tan busiâ düta la nöt i bandic di
Colz a fa la guardia söl post dl de-
lit y sön i trusc dlungia che menâ
a La Ila y al pass de Gherdëna.

Destomonesc ocularz d' chësc ori-
bil fat de sanch fô-l ste — tolan fo-
ra l' dazir de Corvara — y ch' nen
à nia tut pert : Gregör Gruepa y Jan
da Pescosta, paurz da Pescosta, Bastian
Colliselli y Iaco Warda, trami
dui da Corvara, Gregör Samer da
Pescosta) y l' müt jonn dl Samer.

I assassins fô ćiamò sciampà in
chëla sëra sura Frara ia y Crestof
de Colz fô raité atira dô l' fat d'
sanch a Marô, da olà ch'al ti à me-
nè al capitán da Fodom, Matì Schärd-
inger, na descrizion pur sura l' ver-
gognus fat, mo plégn de baujis.

Valgùgn dis dô, sciöch'al fô ilao-
ta l'osanza, gnê-l ordiné dal Prinz Vë-
sco Joh. Thomas Freiherr von Spaur
da Pursnù, l' "Dërt de bara" (Bahr-

recht), na sentënsa de jurà (giurati)
dl vicariat da Fodom y dl vicare dla
cité da Pursnù, surastant. Invià fô
inçè i prümz parénè dl cavalir as-
sassiné. L' "Bahrrecht-Urtl" (sentënsa
dl Dërt de bara) ch'é ćiamò da
podëi odëi, descri la crudelté, cun
chëla ch'i Colz y sù soldas à scintiné
a mort y copè l' Gran Bracun. La
prüma bala stloptada dal' jonn Colz
fô jüda a mez l' cé fora y foss bel
chëla stada mortal; l' ödl dërt fô
agrè fora y l' nes taié demez, cé y
col a na moda spiticia sö, ch'an ne
podô compedè i toč de pél ch' pin-
golâ jö, les mans fô pestades sö fin
da corti taianç y i dëiç in pert taià
ia o sfenüs a mezfora. L'ater toch d'
corp mostrâ tröpiscimes plaies, fa-
tes da massaris bëgnamorades y ta-
iantes, ch'â ćinamai sbujé l' visti-
mënt gros d' pél de cerf.

I assassins Colz fô sciampà atira
dô la batüda da Corvara ia pur Frea,
fora pur Gherdëna y in gran galop
cuntra l' Isarch, intratan che la psò-
cia securité dla nöt curi l' mort,
sciöch'ala oreß ascogn cun mijeri-
cordia la vergognoja crudité dl fat
de sanch cometü. Y intant, tres inant
a galop sforzè, gnê-i ćiacià dales ul-
times ambris dla nöt. Solamënter in-
sciö pudô-i ćiamò ruvè a s'ascogn in
sigurté ten post sigü.

Ciamò dan l'alba da doman batô-i
ala porta dl convënt da Neustift.
Chilò fô-l tl mür dl convënt, dlun-
gia la porta, na pera torona, foscia
dala večiaia, ch'averti l'inozënt per-
seghité dala iustizia mondana, che
al éss ciafè pesc dala comunità dl
convënt, inçina ala sùa iüsta sen-
tënsa. L' "Dërt d'asil" (Asylrecht)
fô na vedla istituziun, cunzedüda dal
imparadù a chël convënt dl Orden
di Agostinianeri. L' Prelat dl con-
vënt à tut sö i dui cavalirz, dô avëi
albü da d'ëi l' sant juramënt, ch'ai
à messè se defëne pur se salvè la vi-
ta. Pur chësta gauja pudo-i naóta
restè tla pesc dal convënt, olach'ai

se comportâ da bogn crestiagn y da inozénn santaréi.

Intratan ćiavâ valgûgn jogn cun gran fadia tla tera daciada dla cortina da Corvara na fossa. Ilò metô-i ala pesc eterna l' cadaver dl cavallir assassiné: al fô n sotysura de toc dl corp sciöche ten lumiscél intravaié; l' cé fô sfenü da düs pertes y l' rest dl corpo fô curì de sanjara da milesc plaies sanguantes, fates da les ermes da tài. Canche la fossa fô

de Corvara; mo prësc fô-i ruvà te gragn fistidi y dificultés. Tan lizia che ai cherdô, ne jê-la nia la cóssa, deaché i parënc dl assassiné â inçè scomencè a se moscedè pur vendiché la desconsolada vëdva y l' pic Jancarlo, ch' fô ćiamò tles fasces, acioche i Colz assassins ciafess l' castigo merité. Sö na veritoria descriziun dl vergognus y spaventus fat de sanch, che bolâ i Colz assassins, â menè l'erzprinz Ferdinand n'ambasciadù ad avisé Neustift, che i ssassins sarà portà demez l'ater dé. Canche l' Prelat â mostrè al ambasciadù l' documënt dl salvacundüt "Dërt d'asil", ti â chësc metü tles mans la lëtra dl prinz cun la vera descriziun dl fat de sanch: l' convënt ne pudò nia tó sö tla custodia assassins, nianca un n dé su. Insciö fô-l gnü l' dé dô i fanç dl baron Crestof von Wolkenstein, söl comando dl erzprinz dl Tirol, a tó i dui Colz assassins y i â mené tl ćiastél-forteza de Redant (Rodeneck), olach'ai gnê metüs tla plö bassa prejun y sot custodia bëgnödlada.

Mo, deache l' delit fô suzedü tla iurisdiziun de competënza dl prinzvësco da Pursnù, protestâ-l cuntra l' prozedimënt dl prinz dl Tirol y damanâ la consëgna di dui prejonirz al'autorité vëscovil de Pursnù, olach' al éss ël albü l' dërt de castié cun iustizia i assassins. L' prinz â consintì ingert, purciodi ch'ël ti éss urù dé l' castigo mirité pur ch'el vergugnus delit, ch' damanâ vendeta.

L'amministradù dl ćiastél, sciór Mati Permatin, cundejô söl comando dl Landesfürst inciar méz aurì d'ann 1583, cun gran prudënça y bëgnlià, i dui malfaturz söl termo dl vedl confin tra Redant y Pursnù, al Hundskofl, pur la consëgna al vicare dla cité de Pursnù, destiné dal vësco a i suratò.

La consëgna mëssâ gni fata tla scurité dla nöt pur schivé l' prigo den assalt nemich, ch' fô dër gran.

Cunvënt Neustift (asil di assassins dô l' fat de sanch)

stada stlüta intratan les oraziuns di defonç y fata la benedesciun, fô-l gnü n gran chit. "Sii benedët so record y so corp rinverdiëes t' so post" â mormoré mez dadalt l' caplan devot tra d'ël instéss. Cun l' requiem aeternam y l'aspergiun cun l'égasanta, s'â ruvé l' rito de la supultura.

I destomonesc di Colz ne fô stania pëigri de ji a cuntè ai signurz de Neustift la gran bravüra dla batüda

Ciastel de Redant (prejun di Colz assassins)

I mituns dl'assassin Janbatista Colz, Janiaco, Adamo y Carlo y chi dl fre de Janbatista, Crestof de Colz, vicare a Fodom, à fat l' possibil pur libéré i prijonirz. Chisc fô sarà ia te na picera prejun tl ciampani dl ciastél, olach'al fô tl plan desót na picera stüa cun na litra, ch' menâ ala prejun. Dan chësta stüa stê-le n gigant den soldà, ch' fajô la guardia.

N dé fô ruvé l' vicar da Fodom a ciafè i dui prejunirz, fre y nepot, in compagnia den bandit, ch'al à tut a so serviz. Al s'à ciarè jö cun certes odlades l' ciastél y, al momënt dl comié, i av-el fat a so signur chësta oservaziun: "cun disc fanç stersc pudess'en romenè fora sauri la cô di prijonirz". Prësc dô à abiné adûm i Colz n bun numer d' bandic da Agordo y Cividat y orò ji cun ëi cuntra Redant. La compagnia dla brigada de vera s'à abiné tl ostaria de Tone Zebella a Cavalese, olach'ala

mangiâ y buiô dis ala lungia pur s'arjigné al colp da fa. Mo i compagns ne tignî bòcia näta y la jënt spiâ y ascut8, incina ch'ai fô ruvà a cõi sö la notizia d' na proscima y ascognüda batüda. Y al messâ ti savéi bun l' vin, che ai à metù man de ciantè la ciantia di "beoni" in unur di bandic. In desordinada ligrëza av-i passè l'ultima nöt scraiàn, ciantàn, blasphemà y balàn, incina ch' les fosces ambris dla nöt à destudé l' miser lu minus dla lintern a mez l' salamënt. L' rumù à plan plan lascè dô y düc fô, un indô l'ater, tomà ten sonn psoch. La chita dla nöt gnê ma plö rota da tan a tan dal snortlamënt de chi ch' fô pnüs ia pur funz o fora pur i banç. L'ater dé, canch' ai s'à descedè, ne fô-i plö chilò, mo tla prejun dl païsc. L' vicare dla val de Flam, Arz de cognom, à albü notizia dl movimënt sospét y à fat mët düta la compagnia te büsc.

Ciamò na óta abinâ i Colz n'ater grüm de bandic adüm. Chisc sâ lascè jö a Fodom y fô sot al comando de chèl vicare, Crestof de Colz. Te düt l' païsc fô-l levè sö n malcontënt, mo i Colz manaciâ, no ma de copè dûc i Brach, mo incé de desfà l' palaz dl' vesco y les ciases di fodomi, sce al ne gnê libré i dui prejunirz dala prejün. I Colz â fat l' plan, di liberé cun i bandic y di mët tl ciastél dla Grançiasa a La Ila.

L' ciastél Grançiasa fô ilaóta proprieté di Colz y Crestof â lascè alzè i muraliuns inciaria a set metri d'altëza y arjigné punç daite pur i soldas de guardia tles postaziuns dles trënta feritoies altes, dla secunda ligna. Chilò orò i Colz se lascè jö cun i dui assassins y se defëne incina i dënz. Sön i trusc dlungia dô-l busié de dé y de nôt soldàs, pur vardè y spiculé vigni movimënt de nemisc, acioche l' ciastél ne pudéss gni tut ite cun manobres ascognüdes. Incé vigni persona sospéta ch' passâ tla vijinanza dl ciastél, dess gnì copada, pur i fa tëma a vignum ch'al ti gniss la vöia de l'aziché. Insciö, dë-i joramënt, n'i foss degügn sciampà y, sce un la oréss vaghè, spo éss-el ruvé de vire. Y sëgn zeruch ai assassins !

L' vicar da Pursnù, Capitan Wolfgang Klinger, â tut i prejunirz Colz de nôt al Hundskofel y i â cundüt a Pursnù tl palaz dl prinz-vesco. Chilò ne fô-i nia plö gnüs metüs t' na prejun, mo t' na ciamena luminosa y plëna d'aria, olach'ai gnê odlâ da dui soldas giganc dal alabarda, ch' stê dan la porta. Purater, chi ch' mai pudô ji liberamënter it' y fora tla ciamena-prejun. Imprüma fô i prejunirz lià cun morones debles, che ti fô purater gnüdes tut demez plö tert.

Cun descherianza y coragio fajô-i chilò avarëi l' dërt, de s'avëi ëi messe defëne dal Bracun y ch'ai fô ëi in prigo d' vita. Sön chësta lamentanza â l' prinz-vesco ordiné al vica-

re dla cité, de cherdè ite na dieta d' informaziun, a chëla ch'al fô gnü invié düc i destomonej dl fat de sanch y ch' fô tomada fora mal pur i assassins. Y, canche l' bun dazir da Corvara, Jan Englmor, â ciamic raijonè ultimamënter söl' avenimënt scandalus, ch'al â udü y fô ste prejënt ël instëss, ne fô-l degügn ch'à cherdü ala defeja tl prigo de vita di Colz. L' proponimënt di Colz de copè l' Gran Bracun, d' dë joramënt falz y d' rumpi la pesc, fô inscio de ventè n fat sigü. Y la cóssa fô ciamic gnüda plö stleta, canche l' vicare â dë cun süa resosta ai Colz l'aver timënt scrit dl' vesco ai 22 d' setember 1582. Ai â declarè ilaóta cun aroganza, no de ti dë l' dërt ai Brach y no de ti l'orëi tó.

Canch'i prejunirz â udü, che la dieta â descuri süs baujis y che süs cundiziuns fô zënza speranza, av-i sentenzié de sen sciampè. "Al é mi ch' sen jun, che n prozess lunch dà ma bris y gran laur y, l' tröp ste sentà é de dann ala sanité y fej gni la urela lungia". — "Mile rainesc stlinghinënc déss-i a chël" dijô-l n dé l' vedl Colz, deperpo ch'al gnê da üsc ite l' comenadù y metô n scrit d'ufiz sön mësa "che me daidéss pronen pü d'aria frësca; i invidiëi les netores te ciampani!" — L' comenadù fô gnü morjél y â sinti compasciun, mo prësc av-el albù fat fora l' cunt, che na te monëda pudéss varëi na picera infedelté. Mo al â messè plö tert capì ite, che stléta jënt à de stléct tesorz y l' malan ciamic de péso.

Al fô la sëra dl 13 d'agost, canché l' verdaporta dl palaz dl vëesco â portè ciamic tert sis crigli d' vin dan la stüa di prijonirz y â scomencè a bëire adüm ales düs guardies. L' comenadù éss porté i crigli, l' vin éss-el tut dala ciianò dla Mar, de proprieté di Colz, n extrabun vin, ch'ai déss sel' lascè savëi bun, bëire cun plajëi y alzè l' got a unur di preju-

nirz. Cun i goč alzà porvâ-i di čiantè o di scraié sö n bel "eviva" y buiô buiô y buiô čiamò, incina ch'i spirti dl'alcool entrâ te sü čés y scomen-ciâ a dormì de santa pesc. I sarà-daite se godô pur l' gran chit y aldi cun plajëi l' runcedamënt di dormiadì.

Canché al fô gnü jö l'alba grijada doman, l' verdaporta fô saltè jö snél a dessarè y a dauri impuntasö l' potun, mo nia plö al stlü; i guardiagn fô permò tl plö bel dormì y somiâ. Chësc fô l' tëmp fat fora dai prejunirz cun l' comenadù y l' verdaporta: al fô l' 14 d'agost.

I dui prejunirz à fat intratan la nöt les nezesciaries preparaziuns. Sëgn fô-i gnüs fora de stüa, à tut demez ales guardies süs alabardes y i à portè — sciöche pur coionaria — te stüa y à sare pro l' üsc. Cun les alabardes fô-i spo sciampà in freta fora dl palaz, jö pur cité incina tl mesc dl Maier tla Mar, ch' fô pro-peieté di Colz. Ilò s'av-i armè inder-türa, à mangé y s'â tut ince scioldi cun ëi y inant cun gran prescia, sciöche salverjins čiačià, incina Gher-dëna, olach'ai à fat la prüma y asco-gnûda fermada tla čiasa dl vicare, che fô so parënt.

Canché chi tl palaz dl vësco orô portè l' gostè ai prejunirz y ales guardies, ciafâ-i chéstes inciocades dal vin, sarades ia te "coo" y i vici jorà fora al'aria. Sòn mësa dla prejun ciafâ-i inveze na spaternöra d' plom cun l' scrit laprò: "al signur vësco pur les alabardes imprestades".

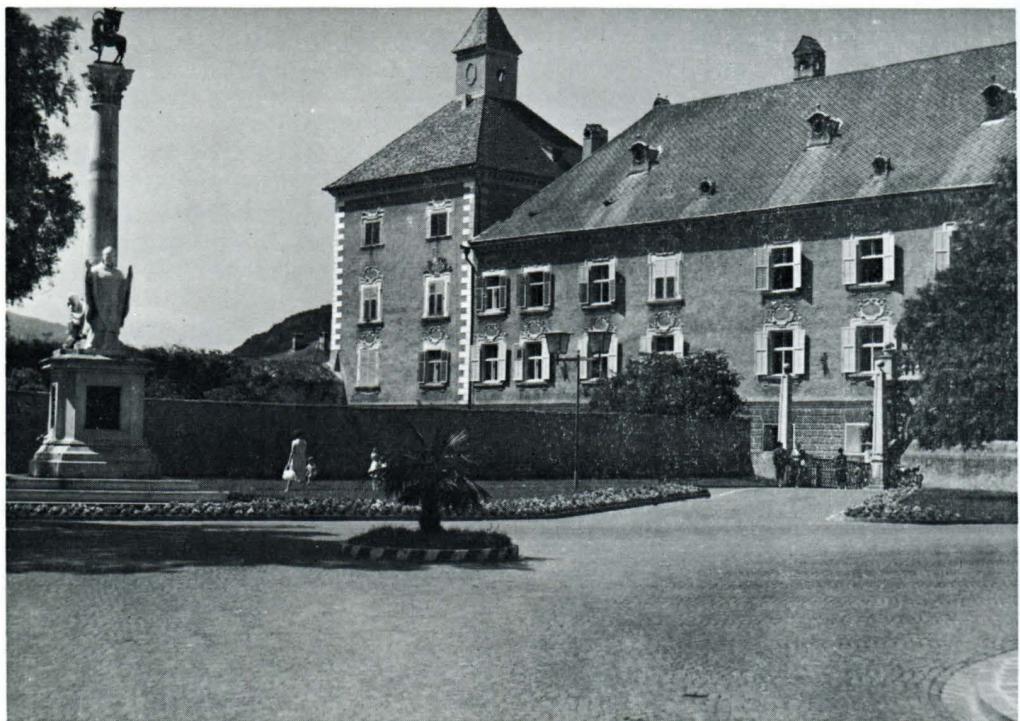
Nia da dî dô, à ciafè l' vësco na lëtra dal vedl Colz, ch'al déss plötosc fistidié de sü corf, impede s'intrescè de nobli cavalirz; scé al la vaghéss a i perseghité inant, éss-i a La Ila na bela picera stüa tl čiampani, olach' ël foss tigni sö damì che ëi fô sta tratà t' so palaz. Ilò spo pudéss-el ste incina ch'ai éss albü romene fora düt l' patük psoch tl palaz de sua nobla residëenza.

L' vësco nen à dè degüna resposta, mo al à trat ite dütes les possessiuns, i mesc y i diéji, ch'i fitadins païâ ai Colz pur l' fisco. L' mesc dlungia pursnù à cumprè l' scior Adam von Arz, l' mesc dl' Maier tla Mahr Tomesc von Permatin pur 4000 rainesc (8000 coronas val. austr.). Te la "die-ta dl' dërt", ch' fô gnûda tignida attira dô, gnê Crestof de Colz tut demez

Granciasa da La Ila (residëenza dla nobla familia "Colz" (desëgn Roller).

da so ufiz de vicare da Fodom y sare te prejun; les guardies infedeles di assassins, l' verdaporta, l' come-nadù y činamai l' vicare dla cité da Pursnù Klinger instëss, gnê straufà y ruvâ t' prejun, pur i avëi daidé sen sciampè. I dui Colz sciampà fô sta declarà pur "greblichen mordthäti-gen entlaibung", pur juramënt falz, pur avëi rot la pesc, pur l' delit de sanch y pur atri malfaç, che l' preju-nir Crestof de Colz à confessè ite al'udiënza cun "urtl und recht", gnê

L' palaz dl Vësco da Pursenü (prejun di assassins)

bandis y metüs tla scomunica. De-gügn ne pudô plö i albergé, i dè da mangé o dè da bëire, i tignì asco-gnüs o i daidé, ti mostrè l' tru o i acom-pagné. Ai fô zënza asil, nen â no ćiasa y no têt, arbandonà ch' fô destinà a vagabondè zënza pesc, in-sciöche i vici tl aria. Cal ch'i éss daidé, s'éss fat instësc la sentëenza dla scomunica y foss deventè n'esule zënza asil, sciöche l'ebreo "errante"; insciö fô l' prezét dla vedla lege dl impero!

L' dé dô fô i Colz levà adora t' Gherdëna y sâ metü cun gran astü-zia y furbaria söl tru dl' ju d' Frara pur ruvè a Calfosch tla securité dla nöt. Canch'ai fô sta sön Somamunt, s'av-i fermè a palsè y a ćiarè inciarch ales pizes, ales cupoles y ales cënt formes di crëp dl' Sasslunch, dles Meisules, dl Boà, dles pizes Cir, dl Sassunder y dla ćiadëna dl' Sass d'

La Crusc cun La Varela, incina al rossié dla sära. Canche les prümes ambris â metü man de sferié demez l' cöce dl'enrosadira dai crëp dles Conturines y dles Tofanes, spo fô-i pià jö versc Calfosch. La val alta dla Badia cun la lergia conca de Corvara, sâ dauri de colp a sü ödli cun sü bi bosé vérè de Colmaladat y de Pundabos, olach'al fô ascognü les miseres ćiases y les basses üties dai tèc de stran. Zënza têma jê-i inant y ruvâ pro na ćiasa da na pert fora a Rön, olach'ai sâ ascognü. Canch'ai â albü mangé só düta la fruanda dl patrun, av-i messè s' chirì n n'ater ascognadù. Ai 18 d'agost d' nöt fô-i ruvâ pro la calonia da Calfosch y batô ala porta.

L' curat i â lascè ite y, deach'ai â fan, fô-l spo jü dal Maier da Corvara a orëi comprè n'agnél. Chësc sen à fat mervoia, ch'al gniss a to n'agnél

a chël'ora, mo spo ti âv-el confidé adascusc l' motif y l'à prié de scutè. L' Maier l'à recordè, te ci prigo ch'ëi dui podess ruvé, ne ti à nia venü l'agnél, mo ti à dè l' bun consëi, di mostrè la porta ai assassins sciampà.

Intratan fô gnü al savëi l' prinz dl Tirol, che i Colz fô sciampà dala prejun dl' vësco pur gauja dla stléta guardia. Al à amoni l' vësco cun na lëtra scrita de sua man, ch'al i féjes perseghité y düt l' possibl pur pié i malfaturz prigorusc, acioch'ai ciassess l' castigo ch'ëi se mirita. Ten cajo sciöche chësc, ne podéss-el nia plö i confidé la custodia d' degun malfatur; lëtres de comando y d' manacia av-el ciafè plö gonót dal' prinz. L' vësco à bëgn comanè a so capitán a Fodom, de inresci dô y de pié i Colz sciampà y l'à manacè cun castigo y la perdita dl'ufize, sce al ne fajéss düt so dover. Mo al à naóta pùc mesi a despojiziun y pùc omi a so comando, purciodi ché sù aiutanç fô ilaóta in gran pert pro i laurz dl sié a munt y, purater nen av-el nia la dërta bona vòia de ji contra i Colz, deaché al si temô pur sua propria vita. I Colz à manacè dlunch olach'ai fô storè pro, de copè y d'arobè fora les ciases a chi, ch' s'éss infidé ai aziché. Insciö pudô-i ji liberaménter inciérch tla val Badia, Fodom, Ampéz y Fassa, daidà da sù parénç y amisc y i paürz i albergià te sùs ciases; dala gran póra ch' dük à da d'ëi, s'infidâ-i apëna a ji foran porta de sua ciase.

I nobli Brach à porvè ciamò plö ôtes, cun l'aiüt dl vësco y dl prinz dl Tirol, de fa condanè al giüst castigo i dui assassins Colz, mo al nen à jovè nia; n pùch ala óta s'à destudé ia la cóssa y i malfaturz à pudü se ralegrè plan plan d' na vita vagabonda, libera y zénza fistidi. Al nen é oramai da crëi, cun ci déblëza y desordine, ch'al gnê ilaóta manajè l' dërt dla iustizia. Destomonianza

sigüda dà l' fat curius dl'insediament dl vicare da Fodom, Crestof de Colz, ch'à desigü tut pert cun sù omi al fat de sanch y à purchël impò pudü se sentè söl scagn da vicare a Castello de Flaims, olach'al ti à ciamò dè, y nia pùc iadesc, a sù parénç assassins da mangé, da s'ascogn y da dormì.

Pursura i futurz destins di Colz sciampà rest-el plö pùch da dì. Dô i tròc y lunc iadesc à-i vagabondè inciarch, incina ch'ai s'à lascè jö a Tramin, tl vicariat dl vësco da Trënt. Ilò s'à spo maridé l' jonn Caspar Martin, ch' mori l'ann 1597. L' vedl Colz inveze sen fô sciampè tla Carantia, olach'al s'à metü al serviz di grofesc Ferdinand y Georg de Ortenburg; ilò av-el ciafè l' post de verdabosch. Al à ciamò albù la ligrëza, de pudéi udëi so müt Janiaco vicare a Fodom y so fre Iaco de Colz vicare dla cité da Pursenù, Pfeffersberg y Albereins. Tl temp dal 1590 incina al 1602 gnêl scrit tröpes lëtres d' preghiera pur l' prozess di assassins Colz al prinz y a sù consiadùs a Pursenù, de conzede n giudiz pur ruvé a na sentëza leale, sides de condane o de pordon, pur avëi finalmënter na pesc cun i bandic dl Gran Bracun assassiné.

Intressant é la furbaria y l'astüzia ch'ai adorâ pur ruvé a so bun fin. Gonót ó-i fa udëi, d'avëi ciafè lëtres dala parentéla di Brach, olach' al ti gnê impormetü la pesc, sce ëi pudéss s'infidé a tratè liberaménter; mo chisc scric nen é mai gnüs lià ales lëteres cun l'osservaziun, ch'ai ne fô nia ala man, ch'ai fô ten ater post o ch'ai fô gnüs desmentià. Mo tl' medemo temp ciaf-en scric di sciori da Brach al vësco, ai signurz dl' guern da Pursnù y al prinz dl Tirol, olach' ai damana iustizia, purci ch'ai é tres ciamò perseghità dai Colz y ne po avëi pesc y sigurëza da d'ëi. Atres lëtres cun l'assiguraziun d'avëi messé se parè dal Gran Bracun pur legi-

tima defeja, menâ i vagabundesc da Colz a personalités cun la preghiera d'interzesciun, pur pudëi avëi inscio la sigüda speranza dl pordon; ala Erzherzogin Marie in Graz, a la Erzherzogin Anna Katherina in Innsbruck, a sü mituns Cardinai Andreas y Markgraf Karl von Burgau, ai Grofesc zu Ortenburg y ad atri, intratan che l' Landesfürst racomanâ dagnora al Reichstag y al Guern da Pursenù de condanè y de castié finalmënter l' teribil fat de sanch. Chësc fô suzedü çiamò pur l'ultima óta ai 31 d' merz 1594.

L'anteriöl a Corvara recorda l' post, sön i Plans da Corvara, olà che l' Gran Bracun dess ester sté copé. (7.12.1582)

Sce les lëtres d' pordon fô inçestades sotscrites da trami dui i assassins, dô ch' la fossa s'â stlüt sön so müt Caspar Martin, à çiamò metü man l' vedl Colz d'assiguré te lëtres sua inozënga y so gran dulur pur l' fat d' sanch, ch'ne foss desigü nia suzedü, sce so müt nen éss alzè la man sacrilega cuntra l' Bracun y che el éss pudü la fermè. Sce al é bel les baujis tla descrizion dla relaziun di Colz söl fat d' sanch dl 8 de dezember 1582 ch'ofënd, tan deplö çiamò ofënd les baujis dl vedl Colz te süs ultimes petiziuns, olach'al sbürla düta la colpa y responjabilité sön so

müt te fossa, che ne po plö se parè, pur se lavè näta la coscienza dala vergórgna y dal sgric dl delit bestial da d'él instëss orü y cometü.

La storia se finësc chilò.

Ala memoria dl'eroe di Ladins, cavalir F r a n z W i l h e l m de B R A C H, nominé G R A N B R A C U N, é-l gnü metü da mans pie-tojes n'anteriöl sön i Plans da Corvara, pur recordè al passant l' post dl oribil fat de sanch, cometü ai 7 dl mëis de dezember l' ann 1582.

— — —

I signurz dl' guern da Pursnù morì un indò l'ater, l' prim dl' Tirol ne fô bel da dì nia plö, atri omi fô al tumùn dl pic regn da Pursnù, ch' ne fô nia plö tan a conescenza di vedli avenimënc o che nen orô nia plö se moscedè ite. La gran impresciun dl delit di Colz â plan plan lascè dô y fô tl record de val signurz jogn dl Consëi dl düt destudada. L' bun prinz-vësco Andreas von Spaur â cunzedü sön la impaziënta preghiera di grofesc da Ortenburg ai 27 de setember 1602 n salvacundüt de trëi mëisc al vedl Colz y finalmënter, pur forza dl'eterno tormënt dles preghieres de so vicare, ch' fô l' müt dl assassin, l' perdon; mo al messà se sotmët ala penetënça spiritual y depoíté ala familia Brach 200 rainesc pur "soldo d'espiaziun". Pur l' païamënt d' chësta soma â fat sogorté Iaco de Colz, inçe n fi dl grazié.

Canch'al fô gnü a ringrazié l' vësco, l'â-l laldë sö inçina ales stères y ti â impormetü la corona y la magnificënça dl paraisc, scé al ti lascéss dô l" soldo d'espiaziun"; inscio av-el ci albü cunzedü chësta preghiera dal bun vësco.

Prësc dô morì l' vedl assassin Jan batista de Colz, verdabosch di grofesc da Ortenburg.

L' müt dl cavalir Gran Bracun assassiné, Hans Karl von Asch-Brach, fô intratan ruvé t' sü agn y fi de-

ventè n cavalir sciöche so pere. Al à imparè a manajè les ermes da pi-ce insö y pe sâ, de vendiché la mort dl pere cun les ermes, deaché al nen à ciafè pur via dl dërt degüna sode-faziun. Di ala lungia fô-l raité sö y jö, ia y ca pur s'imbat, sciöch'al pen-sà, ti assassins, mo deban; sùs fur-baris fajô falì düc sü desëgns. Hans Karl cumprà spo l'ann 1601 l' cia-stel-forteza Herbstenburg a Toblach, pur éster plö daimprò dala Caran-tia. Sön la strada dla Carantia ca-driâ-l spo go nót ël y sü fanç d'ermes, pur spié y castié i Colz, mo de-

ban; l' fat d' sanch fô restè zënza vendéta.

L' jonn Brach se maridâ l'ann 1603 cun Eva von Sonneck. Al müt i av-el metü l'inom dl desgrazié so pere Franz Wilhelm, scioche al se recordéss dagnora dl vergognus delit y ne s' desmentiéss mai i assassins Colz.

Hans de Asch - Brach morì l'ann 1628 y cun so müt Franz Wilhelm mori fora la linea dla nobla descen-dënza di B R A C H zu A S C H , L U T T A C H y A N G E R B U R G .

F.P.

U'ISPE.

Regules dl tēmp

*Sciöche al é l'jené,
insciö sarà inçe spo l' messé.*

*Iuli mëss cöje y praté,
sc'an ó spo cuntènc sojoré.*

*Can che l'aragn fej ne gran téra,
resta l' tēmp dì anfat söla tera.*

*Rump l'aragn söa téra,
vëgnel defata plöia söla tera.*

*Cianta l' pîch dassënn,
n'él nia da fa jëgn.
La plöia da duman é sciöche l' bal
[dles vedles.*

*La pröma edema d'agost
dij sce l'invér é cürt y angost.*

*La rosada d'agost
porta al paür blaa y most.*

*Sce les vidunderes jòra albàs,
vëgnel la plöia tla val y söl sas.*

* * *

Te scora.

L' maester damana i mituns, sce
ai sà da cunté sö cosses, che an vëi-
ga nanter fora.

Nane: "Spidl".

Tone: "Vider".

Ujöp: "Cristall".

Mo l' maester, pèle, n'é nia ciamó
cuntënt cun chëstes respistes.

Spo él Hilda che alza la man y
dij: "L' büsc dla tlé, siur maester".

Storia dl' Ert tla Val Badia

Zënza bravé mëssuns dì, che la jënt de nosta valada à dagnora dër sintì y inçè pratighé te dötes söes manifestaziuns: l'ert tl ziplé, l'ert tl depénje, l'ert tl scri y l'ert dla mu-siga.

Al é zenz'ater inçè vëi, che chësc amur al'ert é scialdi senté ite te na gran pert dla jënt che abitëia tles munts. I crëi de ne ji nia fafin, sc'i diji, che l'ert gnô plü dadi plü prati-gada co aldédaincö. Döta la vita de nosta jënt à porté pro a chësta cos-sa. Zacàn n'èl nia radio, al n'è nia televijiun, al n'è sanbëgn nia auti y sc'al ruvâ tl païsc val' plata o sföi, spo èl dér püç che à l' möt de s'la cumpré y ara rodâ da na čiasa a l' atra, cina che bindebò tröc pudò la li.

Ci fajò pa spo la jënt les séres lunges d'invér, che é tan lunch chi-lò da nos? Pro n té rî lumìn a öre gnôl ziplé y inçè depënt, o ch'an s'abinâ adöm invalgó te val' stüa a vila pur s' la cianté o s' la cunté de bâi y de stries, de salvans y de ga-nes. Insciö, podunse s'imaginé, che al ruvâ cina a nos les liondes y les saghes, che arichësc čiamó aldédaincö nosta lëteratüra.

Sce al gnô ziplé y depënt, spo scial-di mâ de cuntegnü sacher y nia tan profann. Al gnô ziplé Cristc, che an adorâ pur čiasa y campagna; spo statues de S. Flurian, che aldi sön corona de fistì; o statues de S. An-tone o s. Francësch, che gnô metü-des sön üsc de stala o de majun a proteziun di tiers y dl čiampopré.

Mo inçè l'ert profana ne falâ dér

desigü ne nia. I jûs dles vaçes y di bôs gnô zinzulà sö coi plü bì orna-mënc y l' medemo suzedòl spo inçè coi cumòc da čiaval. Sön les mëses söi fistis, söi üsc de stüa, söles portes de čiasa y činamai söi resti, söi fal-čiás y söi cudàs gnô scrit o taié fora.

I cënturins dles tlunches y dles brun-sines pur les vaçes, mo inçè i cënturins bì lerç pur la jënt gnô cujis fora cun na té armonia y ert, ch'i mëssun mâ se n fa de morvëia čiamó aldédaincö.

Mo apert dütes chëstes cosses, che é plüle-re de picia impurtanza, urun-se cunscidré l' bel stil dles čiases, che gnô fates laóta. Ai ne se lasciâ nia fa desëgns da injeniers y architeç, čiudi che an n'à nia l' möt y ai n'é nia da tò cà, sciöche aldédaincö, mo impò cunscidruns cun morvëia i frabicaç de nüsc vedli da zacan cun söes dërtes proporziuns dl' alt, dl lerch y dl lunch, cun söes iüstes proporziuns dal mür al lignàn. Vigni sorà gnô metü tl dërt post y cun la dërta grandëza. Les portes, les finestres, les ares dl têt, la pen-dëenza dl têt y dles cazines, i čiamins, i parençinç dles majuns: döt gnô proporzioné tan natürlämënter, ch'i stun aldédaincö a cunscidré cun morvëia y činamai i plü gragn injeniers y architeç va a imparé y se lascé insigné dai frabicaç vedli.

An â zacan čiamó, sciöche an dij, n edl da udëi dërt, zënza tan de aparàc y mosöres.

Dér interessant él spo čiamó, olà che i frabicaç gnô sentà ite tla na-

töra, ch'ai se l dô l' plü y i mëssun dì, che ai sta ciámó aldédaincö ailò, sciöche ai foss chersciüs fora de terra y no faç da man de jënt.

A cunfrunté cun tröpes costruziuns d'aldédaincö mëssun dì, che chëstes vëgn sëntades ite te nostra bela natöra, sciöche n pügn te n edl, y chël fej mé y é bun tan gunót de svarcé na porsona. Insciö sunse inçé nos d'aldédaincö tan gunót de ventà verc dan l' bel y l' dërt y i sal-tun dô a val', nia dea che al é bel o dërt, mo dea che al é moda.

Y sëgn uruns cunscidré les opere-s d'ert, almanco les plü granes, che é te nostra valada y i urun fa chësta cunscideraziun nia dô l' stil o l' tämp, che ares é gnüdes fates, mo dô i païsc y i metun man cun l' païsc fora insom la valada, che é inçé l' plü vedl, y chësc é La Plì de Mareo, y insciö ingrë, ingrë passé pur düta la valada čina a Curvara, olà ch'i pudun udëi dër de beles y dër de ve-dles opere-s d'ert.

Te döta la valada n'él de té beles opere-s d'ert, mo imprüma de döt tles dlijies y spo ti ciasti y tles ciases di nobli da zacan.

LA PLI' DE MAREO

La dlijia é dedicada a S. Maria. Al é l' santuare de s. Maria te nostra valada. La statua dl santuare é na raprejëntaziun de s. Maria col Bambin, y é gnüda fata nanter l' 1400 y l' 1450.

Bele tl secul XII vëgnel nominé na cöra d'animes y la prüma dlijia te chël post, olà che ara sta sëgn, é na dlijia gotiga, mo al é resté de chë-ra dër püch. Dl 1494 él gnü fat pro la capela a man dërta y incér l' 1750 inçé la capela a man ciampa y tl medemo tämp é düta la dlijia gnüda barochisada, da mët man cun la fassada, i üsc, les finestres y l'ót.

L' ciampanin porta l' medieje 1536.

La pitüra dla fassada (Di cun s. Maria, angeli, s. Pire y s. Paul) é gnüda depënt tla secunda pert dl secul XVIII. Al medemo tämp él inçé gnü depënt les staziuns söl mür defora ia. L'ann 1848 y 1849 él gnü depënt söl'ót dla dlijia la vita de s. Maria da Josef y Alois Arnold. L'alté é na costruziun sön corones cun dër tröc ornamënç y tröpes scultüres y sumëia tröp l' stil di altà de Bro-stolon. Söla predela él scrit l' medieje 1658. Les statues de S. Pire y S. Paul söl gran alté é probabilmënter dl gran artist Domëne Moling da La Val.

I pröms dui pici altà : gnüs faç tl secul XVIII. Les pitüres é bëgn de Josef Renzler. L'alté dla capela a man dërta é dl secul XV, mo la scultüra sön alté é gnüda fata tl secul XVIII ; ara raprejëntëia la cruzifi-scium. La pitüra dl'alté da Rosare é de Orazio Giovanelli, incér l' 1636. Dl secul XVIII é inçé i cunfescionài y les proches de dlijia, che mostra na gran ornamentiga. La pera dl Ba-to porta l' bopen da Ras y l' medieje 1624.

Spo vëigun tla dlijia d' La Plì ca-ter de beles tofles votives, che rapre-jëntëia la gran prozesciun votiva de chi da Welsberg a La Plì, che recorda la pröma gran prozesciun da Welsberg l'ann dla möria 1636. I me-dieji dles cater tofles é: 1636, 1736, 1836, 1936.

La capela di morç é n ót sön pi-latri. La pitüra dl'ót raprejëntëia l'ultimo giudize. L'alté é dl secul XVIII.

La dlijia da Pliscia

La dlijia é gnüda frabicada dl 1737 y cunsagrada l'ann 1747. Cun la dlijia él inçé gnü fat l' gran alté y l' pergo (la greda). Les staziuns é dl secul XVIII. L' ciampanin é a forma de ciola cun finestres a ót.

La dlijia da Curt

La dlijia da Curt é dedicada a S. Micorà. Na próma costruziun vëgn bele nominada dl'ann 1436. La dlijia da sëgn é gnüda fata sö dal maester da muradù Martin Sommavilla l'ann 1712 y dl 1714 cunsagrada.

Pitüres: söl mür de čiampanin S. Florian y s. Micorà. Söl'ót de dlijia S. Micorà, l'anunziaziun de s. Maria, l'assunziun de s. Maria. Tles döes nisces dl mür él les pitüres de s. Florian y de s. Maria da Rosare (1717). Al é trëi altà: du incér l' 1730 (un porta l'inom de Bartlmä Bacher d' La Plì, 1732), l' terzo é dl secul XVII. L' pergo é dl secul XVII. Les čiampanes é dër vedles. Öna é stada corada da Adam Sterzer dl 1610 y l'atra é dl 1580.

Da nominé él spo čiamó les čiases di nobli. La Granciasa o čiastel Moreck, frabicada ala fin dl secul XVI pur Kaspar Mor&Englmor), plütert, Moreck.

Ciastel de Brach (Asch). Imprüma é i nobli de Asch ailò y incér l' 1300 é l' čiastel ruvé ai Bracuns. L' čiastel de Brach é vardü jö dl 1958 y nia plü fat sö.

AL PLAN

Dl 1293 vëgnel bele nominé na dlijia, spo pôn li, che dl 1489 él gnü cunsagré na dlijia nöia y de chël tämp sarà ince čiamó l' čiampanin. La dlijia d'aldédaincö é gnüda construïda ti agn 1770 incina al 1780. Al é dër na bela opera d'ert de Franz Singer. Les pitöres te dlijia é operes de Matthäus Günther, 1782.

L' maester artist dl gran alté é Peter Denifle. L' gran alté é gnü costrui incér l' 1800. I pici altà é dl 1840, mo la tofla de S. Franz Xaver é gnüda depënta dan l' 1800. L' bel pergo (la greda) cun süa gran ornamentiich pôn daté incér l' 1780. Laóta zirca él ince gnü fat i cun-

fessionài. Les staziuns porta la signatöra dl depënjadù Henrici ducis Curlandiae 1784.

RINA

La dlijia dla córa é dedicada ai app. S. Pire y S. Paul. Dl 1347 vëgnel nominé la próma dlijia, mo l' frabicat da sëgn é dl 1718. Dl 1909 é la dlijia da Rina gnüda arlungiada tot al curat siur Antone Pizzinini.

L' gran alté é dl medemo tëmp dla dlijia. La dlijia à n stil scialdi moscedé, sciöche ince i altà, mo la próma dlijia é desigü stada gotiga y l'alté é čiamó sëgn da udëi tl museo da Pursenù.

La medema eté zirca dl gran alté à ince l' pice alté y al porta la signatöra de Johann Jörg Steger. L' pergo é dl secul passé, mo na čiampana porta l' mediejo 1490.

S. MARTIN DE TOR

La próma dlijia vëgn nominada dl 1286, mo ara n'ê nia te chël post, olà che ara sta sëgn, mo zirca 500 metri plü in ite. Ailò él ince l' vedl païsc da S. Martin, che é jü tot l'ann 1490, chël ó di, che al sarà sté n gran öt tot tera ite y la tera é spo rota ite y à sopolì döt l' païsc da S. Martin cun la dlijia. Dl païsc él mâ plü resté les čiases sönsom y an i dij čiamó aldédaincö Restalt (rest alt). Al n'ê de chi che dij, che al foss gnü jö na rô a desdrüje l' païsc da S. Martin, mo sce al foss gnü jö na rô laóta, spo s'essera tut imprüma de düt les čiases sönsom. Che al é n iade gnü jö na rô, chël é bëgn čiamó aldédaincö da cunësce, mo chël sarà sté dan da tröc mile agn y laóta n'êl feter desigü gnanca jént te chësc païsc.

N avenimënt dla natüra, che somëia chël dl 1490, él čiamó suzedü feter tl medemo post, atira defora da Lovara, ai 10 de setember dl 1930. Cotàn de toch de grund él tomé ite, che an udô ma plü les pizes di légns.

De chësc se recorda čiamó tröc de nosta jënt. Döta la forma da čiadìn, dla catastrofa dl 1490 é čiamó bel da cunësce defora da Lovara.

An à spo atira metü man na dlijia nöia, plü a nord, che é gnüda cunsagrada dl 1492. Al è na dlijia tl stil gotich, dô l' 1700 barochisada y dl 1859 arlungiada. Dl 1966 é la dlijia gnüda renovada l'ultimo iade y ailò cunescion čiamó tan bel fora i costéis dl'ót gotich, che é gnüs mazza jö laóta, che an l'à barochisada. Laóta àn ince depënt sö düt l'ót, mo dala ultima renovazion n'àn nia plü podü cunësce y ciafé fora, ci artist, che à depënt les beles pitöres baroches, de chéres che degügn ne savô nia čina al'ann 1966.

Söl vedl alté, che é gnü desfat y tut demez, čiudi che al n'ê bëgn nia n bel laur incér l' 1900, él cater statues de vëschi, che vëgn atribuides a Domène Moling. L' bel pergo depënt é dla pröma pert dl secul 19.

St. Antone a Piculin

La dlijia é dl 1688, dedicada a St. Antone da Padua. Dominikus Piazza, scior de Tor l'à lasciada fa sö. L' čiampanin é dl 1868. L' gran alté é cunsagré a St. Antone y di dui picci altà chël a man dërrta a S. Caterina y l'ater a S. Maria. I altà é de beles operes d'ert dl stil y dla scora dl gran artist Brostolon y sumëia dër l' gran alté a La Plì de Marô, 1687.

La pitüra de s. Caterina é na opera dl secul 17 y na copia dla pitüra de s. Caterina y Corvara.

Tla dlijia da Piculin él ince döes de gran tofles depëntes sön brëies y ares raprejentëia i 18 mirachi de St. Antone (1699).

CIASES NOBLES A S. MARTIN DE TOR

L' čiastel de Tor

L' bel čiastel sön na bela posiziun sura S. Martin é l' čiastel plü bëgn

mantignì dla valada y, an uress dì, l' simból dla valada.

I mürs de fundamënta dl čiastel da sëgn, y purchël ince dl prüm čiastel, vëgnel dit, che é dl tëmp dla donaziun (1091) dl'imparadù Heinrich III. al vësco da Pursenù Altwin. Pro chësta donaziun aldì S. Martin, Lungiarü, Antermëia y na pert de Rina, che é gnüs metüs adöm sot ala Signoria de Tor.

La pert plü vedla aldédaincö é desigü la bela tor, che an vëiga lunc y lerch. L' čiastel, che manaciâ de tomé adöm, é gnü trat jö y fat sö danü l'ann 1335 da Ulrich Putsch. Christoph Andrä von Spaur l'à spo restauré dl 1610 y Johann Franz Graf von Kuhen l'ann 1699. Dl 1803 él spo ruvè dl düt tles mans de paurs.

Da nominé él spo l' čiastel Freyegg a Piculin, che è bele tl secul XIV proprieté di nobli da Piculin y é spo ruvè tles mans di nobli Colz. I nobli Colz l'à spo fat sö danü tl secul XVI. La forma de čiastel à spo ince la čiasa dl Dasser da S. Martin, che à l' bopen col mediejo dl 1588, y la čiasa dl Meier da Piculin. Trames döes čiases é čiamó dër bëgn mantignides.

Un di plü bi bopen vëigun söla čiasa Freyegg da Piculin.

ANTERMËIA

La dlijia d'Antermëia é dedicada a s. Antone abate. Dla dlijia vedla, che é gnüda fata sö tl secul XV tl stil gotich, n'él plü feter nia da udëi. Sura l'üsc de čiampanin éle l' mediejo 1758. Dl 1920 é la dlijia gnüda restaurada completamënter, fata plü alta y plü lungia. I altà é gnüs fac̄ incér l' 1700 y ince les statues. Defata dô él ince gnü fat l' pergo.

LUNGIARÜ

Na dlijia vëgnel nominé dl 1371. La dlijia da sëgn é gnüda fata sö dal 1865 al 1867. L' čiampanin àn fat atramënter dl 1904. Dl tëmp dla

costruziun dla dlijia nöia é inçé les statues, i altà y les pitöres dla dlijia.

LA VAL

L' zentro dl paísc da La Val è naóta sö daite da S. Berbura. Ailò èl sanbëgn inçé la dlijia vedla. Aldédaincö stal mā plü l' bel čiampanin gotich. Tl stil gotich è sanbëgn inçé la dlijia vedla, che vëgn bele nominada dl 1382 y spo costruïda danü dl 1484, barochisada incér l' 1800 y dal 1870 esecrada. An n'urô nia plü la mantignì inant, deache an â fat sö la nöia y dea che ara tomâ plan, plan adöm, l'àn trata jö dl 1930.

L' proiect dla dlijia nöia da sëgn é de Josef von Stadl y la costruziun é gnüda fata dal 1868 al 1874. L' stil é neoromanich. L' gran alté é gnü anticamënter dala dlijia da Terlan, é spo ruvé sö tla dlijia vedla y é gnü trasporté tla dlijia nöia. Al é n bel alté de marmo, dl stil baroch, gnü fat incér l' 1750, cun les statues de s. Berbura, s. Catarina y s. Salvester de Domëne Moling. Te dlijia él čiamó la bela statua de s. Maria, la scultüra che rapresentëia s. Jan Nep. cun angeli y d'atres figüres de angeli: döt operes de Domëne Moling.

Da nominé él inçé čiamó na čiampana cun na forma dër lungia, dl'ann 1390.

S. Berbura

Sö sura La Val, dër bela da udëi sön chë costa, é la vedla dlijia dedicaa a s. Berbura. Chësta dlijia é gnüda fata sö dl 1490. De chësc ann é inçé la bela pitöra ala pert de sura söl mür defora, Chëlbeldi sólo crusc, y spo val' pitöres al'intern dla dlijia. Chëstes pitöres vëgn fora dla scora dl gran artist Pacher. L' gran alté è na opera de Giacomo Colz, dl 1806.

L'antoré porta de bì ornamënc tl stil gotich, dl secul XVI.

Da nominé él spo la čiasa vedla de Rü, olà che al abitâ naóta i nobli de Rü. La čiasa é dl 1573 y an pô čiamó amiré la capela cun n bel alté dl 1636.

BADIA

Dla vedla dlijia, che é gnüda cunsagrada l' 1347, stal čiamó aldédaincö l' čiampanin gotich. Dal 1776 al 1778 àn spo frabiché defora sö la dlijia nöia tl stil rococó. L' proiect dla dlijia nöia é de Franz Singer. L'ann 1782 éra gnüda cunsagrada. I patroni dla dlijia é s. Iaco y s. Linert.

Les gran pitöres te dlijia é de Matthäus Günther y d'atres porta la signatüra: Franz Sünger PauMaister u. Stuckador, 1778.

I altà è dl tëmp dla costruziun dla dlijia, oramai desigü de Günther, 1776.

Les staziuns é dl secul XVIII.

LA CRUSC

A duimile metri sura l' mér, sot Sas dla Crusc, te na posiziun dër bela, podunse amiré l' santuare d'La Crusc. La dlijia é gnüda fata sö tl secul XVI, stlüta l'ann 1788 y indò daurida l' 1839, l' 1851 arlungiada y dl 1882 renovada. Stil: gotich. La statua de Chëlbeldi da La Crusc é dl secul XVII. Duicënt agn plü vëdles é les statues de s. Salvester y de S. Roch. L'antoré vëgn infurnì da na bela pitüra dla fin dl secul XV, che rapresentëia, che al é gnü ciafé sö la s. Crusc. En n'atra pitöra é dl secul XVIII y ara rafifurëia jënt che va a paraisc y a l'infèr.

Nia desmentié ne podunse la čiasa di nobli Colz (Cöz), frabicada dl 1604 y renovada incér l' 1856.

Nanter Badia y La Ila él spo Sompunt. Sura la porta la scritöra: 1578 Johann Sompunt. Cina al 1859 éra stada proprieté Sompunt imprüma (cina al 1614) y spo di nobli von Mayrhofen zu Koburg und Anger.

Prôi de nostra valada da plü dadî: Prüma lignora: (da manciampa) Davide Ferdigg, degan Giuvani Mersa, Merlang Angel sen., Albin Pezzei, Angelico Zardini. Secunda lignora: Hennes Maneschg, Carlo Oberbacher, Valire Ir-sara, Ujöp Pizzinini (ciamó in vita, i atri é düc moré) y Alois Unterhofer.

LAILA

La dlilia é dedicada a S. Maria, cunsagrada l'ann 1516, arlungiada 1880 y 1953, gotiga, cun üsc y finestres a ót é gnüs tuć demez. I altà y l' pergo é dl stil neogotich, incér l'ann 1880. L' ciampinan porta inçé ciamó na ciampa d'ann 1515.

La Ila à spo ciamó dui ciasti, mo resté n'él mà plü un.

L' prüm è l' ciastél Ruac, n fabricat scëmpl y cheder cun n têt spizé y ért y al vëgn bele nominé tl secul XIV. Al é püc cënt metri sura l'Hotel Dolomiti dl Soz da La Ila. Aldédaincö n'él plü nia da udëi da inciarà.

Dla medema eté zirca é inçé l' ciastel Colz da La Ila, ch'an i dij aldédaincö "la Grançiasa", daimprò da-

la dlilia. Al é n gran frabicat cheder, cun n têt spizé y ért y mürs che l' zircundëia. Daite él ciamó da udëi i bi gran porti y na gran stüa cun dër na bela tafladüra.

Da noté él inçé, che nanter i nobli de chisc dui ciasti él naóta de gran litighes.

S. CIASCIAN

Dla próma dlilia, dedicada a s. Ciasciàn ne cunesciunse nia la data dla costruziun, mo i savun, che ara é gnüda ingrandida dl 1581 y fata sö danü dal 1762 al 1763, tl stil baroch. Da noté é la bela architetüra daite y la cupula dl ciampanín a forma de cióla. L' gran alté porta la data 1799. La pitüra dl gran alté, l' martirio de s. Ciasciàn é na opera de

Carlo Henrici. L' pergo é di prüms agn dl secul **XVIII**. Un di cunfescionài è dl 1764, l'ater é plü jonn y é gnü fat dô al prüm.

CORVARA

Na dlijia vëgnel bele nominé l'ann 1347, na cunsagrazjun nöia 1452 y 1501. La dlijia vedla da Corvara é dedicada a s. Caterina. Ara é fata sö tl stil gotich. I üsc y les finestres à l'ót spizé y i custéis dl'ót é a forma de rëi y vëgn tignis sö da pilastri dl medemo stil. Dl medemo stil é ince l'alté cun les scultüres. La tofla de s. Caterina é na buna opera d'ert dô A. Altdorfer, incér l' 1520.

Indò mëssuns nominé na ciampa-na col mediejo 1439.

Dl 1968/69 é la dlijia vedla da Corvara gnuða restaurada y al é desigü üna dles plü beles dlijies dla valada.

La prüma domënia de iuli dl 1963 él spo gnü cunsagré dal vësco da Pursenù Mons. Ujöp Gargitter la dlijia nöia da Corvara, che é jó a mez chi plans da Corvara, aldédaincö, pôn di, tl zentro de Corvara, che é chersciüda da ann a ann. L' proiect dla dlijia nöia à fat Arch. Dr. Erich Patti da Balsan. La dlijia é sanbëgn tl stil modern. La gran statua dl Cör de Gejù söl mür sura alté é na opera dl'artist ladin Franz Mersa da Pursenù, che à ince fat les statues de s. Maria e de s. Ujöp tla medema dlijia.

COLFOSCH

La dlijia da Colfosch é dedicada a S. Vigile. Na prüma dlijia vëgn nominada dl 1419. Chësta dlijia tl stil gotich é gnuða ingrandida dl 1626 y spo ciámó n iade tl secul **XIX**. I üsc y les finestres é a ót spizé. L'ót dla dlijia porta ciámó i custéis go-tichs a forma de rëi. I altà é dl stil neogotich. La pitüra dl gran alté é gnuða fata püch dan l' 1800. Les

statues de S. Ciasciàn y de S. Vigile péle che sides dl Moling. Les staziuns é ince gnüdes depëntes püch dan l' 1800.

ARTISTĆ LADINS

Tla storia d'ert dla Val Badia àldel, che al sides ince nominé i artistć plü cunesciüs y renomà de nosta valada.

Da recordé él imprüma de düt i artistć dl scarpél y dl pinél, che n'é nia plü in vita.

- 1) Domène Moling (1691-1761) da La Val. Artist de scultura.
- 2) Ujöp Craffonara, depenjadù, da La Val, mort l'ann 1837.
- 3) Angel Rottonara, depenjadù renomé de szeneries, nasciü a Corvara y mort tl'Austria.
- 4) Lois Kostner (Vijo Moler) da La Ila (1856-1918), depenjadù y scultür.
- 5) Pizzinini Pire y Pizzinini Franzl, depenjadùs, da La Ila.
- 6) Pescoller Matti de Badia, depenjadù, mort a Welsberg.
- 7) Giuani y Franzl Rudiferia, depenjadùs, de Badia.
- 8) Franz Tavella, renomé scultur, da La Val, mort a Pursenù (1844-1931).
- 9) Alexander Dejaco, depenjadù y scultur, da La Val, mort a Pursenù (1877-1936).
- 10) Lipo Tavella, scultur, da La Val (1807-1872).
- 11) Franzl Pedevilla, scultur, da La Val (1865-1925), mort tl'America.
- 12) Giuvani Tavella, fré de Franzl Tavella, da La Val (1862-1921), mort a Morbach.
- 13) Carlo Obwegs (1897-1969) d'Al Plan, zipladù. Mort a Piculin.
- 14) Franz Mersa (1909-1974), da Colfosch. Al s'é trasferi a Pursenù y è mort a Pursenù.

- 15) Da nominé èl spo čiamó l' scultur Tone Dapré, renomé scultur, nasciü, a Anvi de Badia l' 1877, à cumpli l' 1977 i 100 agn y vir tres čiamó.

Un aldédaincö inče valgügn artistò tla Val Badia, che à mostré sües belles operes d'ert te tröc post dl'Europa. Sura chisc lasciunse iudiché la generaziun che vëgn.

Chësta è in cürt la storia d'ert de nosta valada. A nos stara de i čiaré bindecé a chëstes operes d'ert de nüsc antenàć y d'les cunsidré, can

ch'i jun te n païsc, no mā pur avëi nos instësc na conescënza de nosc païsc y ligrëza laprò, mo de savëi inče de i cunté val' ai furesti, che vëgn chilò da nos no mā pur s'la gode y amiré i monumënc de nosta bella natüra, mo inče monumënc dles mans de nosta jënt. Ti ultimi agn él inče gnü fat operes d'ert te dlijies, scores, sòn plazes y tles čiases di privàć, mo i crëi, che al sides čiamó massa adora d'les iudiché. Chësc laur i lasciuns fa cun düta rajun a chi che vëgn dô da nos.

M. A.

Uniun di Stüdafüch da Calfosch (1977).

La bandira di Stüdafüch da Calfosch y iubileo de 80 agn di Uniun

Na bela festa à fat l'Uniun di Stüdafüch da Calfosch ai 4 de setember d' chësc ann.

La vedla comune da Calfosch da ilaóta é stada üna di prümz paisc dla valada, ch'à udü ite la nezescité de mët sö chësta uniun, ch'è ilò ormai da 80 agn incà y prezijaménter dal'ann 1897. Cun chësta ocajion pudô-la ince festegé la benedesciun de na beliscima bandira nöia, dada in generoja scincunda dal hotel Mezdì. Ala raprejénta l' tribuno romano San Florian, che destüda les flames dla vedla čiasa de "Jocl" da Calfosch y porta la scrita indorada: UN PUR DÜC - DÜC PUR UN.

La festa à scomencè cun la s. Mëssa, zelebrada sòn plaza de dlilia y sonada dala banda da Calfosch. Ati-

ra dô Mëssa é-l ste la benedesciun dla bandira y dl magasin nü pur les massaris di stüdafüch, fata dal curat Don Vizenz Frena. Les müjighes da Calfosch - Corvara, da Badia, da S. Ciascian y da La Val à fat concert sòn plaza incina al'ora de märena tl hotel Mezdi.

Dô la intressanta sfilada, che sâ fermè sòn plaza, â rajonè l'umbolt de Cumun, siur Heinz Kostner y atres autorités prejéntes ala festa, ringrazian l' comandant siur Robert Oberbacher adüm a düc i omi dl Uniun Stüdafüch da Calfosch pur l' laur fat incina al dé daincö cun la preghiera, de restè unis ala nöia bandira, che simbolegiëia uniun, forza y fedelté, che dà forza, corasc y abnegaziun tl portè l'aiüt al proscimo, canch'al é tochè dala desgrazia.

Festa de 50 agn de vita dla müjiga da San Ciascian

Uniu di Stüdafüch da Colfosch (1897).

Al fô in la festa de Santa Maria de setember (8.9.) dl ann 1927, olach'i fredesc jomelins Sepl y Fedel Frenademez d'Ianesc da San Ciascian jê ite pur la strada dla Valparora pur ruvé söl ju de Falzares. L'tru ch' se tira in lunch, i dê ai cui jogn ocajiun d' fa vigni sort de discursc, recordan i bi agn dla passada infanzia. Ai jê inant dlun cun tan matades y stories de stries y de striuns, de Salvans y de Ganes, ch'ai â aldi a čiasa y al tēmp de scola dal maester; tla finada fô-i inče gnüs a cunté dl laur da vignidé.

L' laur, minâ Fedel, é bëgn dërt, sce al nen é massa pesôch; mo, al é

purater de mervöia che, plö tichisc ch'al é y plö ch'al fej gni la bona lüna y porta ligréza y contentëza tla vita düra dla jënt dles muntes. Sepl cherdô d' savëi na medejina pur parè demez la stanchëza dl laur: an messess mefo s'inventè val devertimënt y passè in bona compagnia l'temp dles ores dô vöies dl laur intratan l'inver lunch. Sce an pënsa dô, tröc à ligréza cun l' jüch dles chertes da cartè, atri cun l' cunté stories y recordënzes da zacan prénen got de bun vin y tröc chidla gian. Atri indô se devertësc cun sonë i orghi da mantesc, a balè y a čian tè: n bel chor de čiantarins fajess

mefo la urela cûrta y metess ligrëza tl cör. An dij pö, ch' la ria jënt ne conësc nia cianties, amur y vin y chësta é na gran urité.

Cun chisc pinsirz sâ spo fat fora i dui jogn de porvè a mët sö na müjiga pur passatëmp y devertimënt dla joneza da San Ciascian: — dit y fat —!

Cun l' cunsëi y l'aiüt dl maester siur Giuani Picolruaz, fôl gnü fat i prümz varesc pur mët in opera l'idea d'arjigné na " mü j i g a ".

Ala prüma cherdada sâ abiné adüm 34 jogn entusiasç de müjiga, châ fat fora d' se cumprè vignun so strumënt y de paié düc deboriada n espert insegnant de müjiga. Al fô gnü tut sö siur Giuani Mahlknecht da Palma de Gherdëna pur fa chësc laur, che sâ sciacarè ite lignan de cir, deach'al fô scultur de profesciun.

Cun ligrëza y serieté y cun tröc sacrificizi, à scomancè l'alton 1927 la

istruziun, châ duré, cun tröpes proves, du agn alalungia; spo sonâ la müjiga da sora inant sot la direziun dl maester siur Giuani. La prüma óta av-la sonè pro la prozesciun dles Antles dl 1929 cun bravüra y gran ligrëza de düta la jënt dl' païsc. Insciö av-la sonè inant cun entusiasm y sacrificizi incîna ch'al â scomencè la secunda vera mondial, olach'ala sâ desfat.

Mo l'increscimun dô la müjiga nen â nia lascè dô y dl 1947 âla indô scomencè a sonè da nü, cun la maiù pert de musicontri nüs y valgûgn de vedli laprò sot ala dirizion del capobanda Sepl Frenademez da Dlira. Dô süa mort â spo tut la direziun l'orglist Fedel Tasser y ultimamënter, dal 1965 inant, é dirigënt siur Vijo Frenademez, che cun pasciun, savëi, maestria, paziëenza, tröpa brià y paziëenza, cun bona tatica y diplomazia, l'à portada a n bun livél de

La müjiga da S. Ciascian te süa bela mondùr nöia fej festa de 50 agn de vita (11.9.1977).

Müjiga da S. Ciasciàn (1927).

perfeziun pur sodesfaziun personal, pur ligréza y amiraziun di turisç y la bëgnmeritada gratitudine de düt l' païsc.

Dl 1967 â-l pudù fa l'iubileo de 40 agn dla banda y ai 11.9.1977 chël di 50 agn cun diplomz de bëgnmirit a tröc musicontri ala prejënza de autorités y de düta la popolazion dl païsc. L'umbolt, siur Otto Pizzinini â albù parores de ringraziamënt pur l' laur paziënt dl capobanda y di musicontri y â racomanè de tigni "dûr" y de sonè inant pur l' bëgn y la ligréza dla jënt y a unur dl païsc da San Ciascian.

N sëgn significatif de gratitudine é ste bela bandira ala müjiga, ofrida cun gran cœur dal Hotel Rosa Alpina - Alpenrose, ch'è stada benedida t' chësta ocajiun dal curat, rev.do Oreste Chizzali.

Cun n bel "diolan" al bravo dirigiënt siur Vijo Frenademez s'â finì

N record dla vedla chidlara da S. Ciasciàn (1931).

Can che an se tulô dl'aurela de s'abiné a fa "vila" tl pic païsc d'La Ila.

la festa dô na ultima sonada cun
dütes les cater müjighes adüm de n
Valgügn "schneidige Märsche".

L'augüre, fat tl'ocaijun dl 40mo
ann iubilar dla müjiga da San Cia-
scian ai 1.10.1967, de podëi ruvé al
50mo ann d' vita, s'à incö, ai 11.9.
1977, complì, dô tantes y tantes brís
y fadis.

Musiccontri dla bona löna d' La Plì
de Mareo (Zacan).

N bel passatëmp dla domenia al tëmp da zacan.

An ne dess nia ji a durmi zënza
pudëi se dì, che an à imparé val' in
chël dé".
(Lichtenberg)

* * *

Al ne sta nia, ci che an porta, mo
co che an l' porta.
(Seneca)

L'auṭpon.

Regules dl temp

*L' Sant al cerf pô dì,
sciöche l'altonn à da gnì.*

*La löna de setember pô ince dì,
sciöche l'altonn à da gnì.*

*El ciāmūrc y rehli che se tira
[daimprò
é l'invèr nia dalunc, mo daimprò.*

*Sce les vidunderes s'un va dèr adora,
spo él l'invèr che pô se fa póra.*

*Sce s. Lüca é morjel y ciālt,
spo n'é l'invèr nia plù alalt.*

*S. Martin, o ch'al à la nèi,
o ch'al la porta.*

I corëc

La parora "corëc" (nia "curëc") vëgn da coré. An dij, che al vëgn coré ciampanes, statues y d'atres coses. Te na forma bel fata vëgnel juté o metü d'ater material y can che chësc édür, ciafel la medema forma: al vëgn coré! Tiers o plantes dl mér o ince dla tera à cunservé

la forma, mo é deventà pera col ji di miliuns d'agn.

Tles Dolomites, mo ince te tröc d'atri postc dla tera, él n iade l'gran mér cun sü tiers y sües plantes.

Pur gauja de na gran evoluziun tla crosta dla tera, sciöche al suzed ince ciāmó aldédaincö, pur ejempl

i tremoròc, s'é döt l' païsc dles Dolomites alzé. Cun chësc à l'ega dl mér messé se retrà y à lascé indò n grüm de tiers y plantes dl mér tl saurun y tla melma. Chisc tiers y chëstes plantes à sanbëgn messé murì y col jì de dér tröp témp éres de ventades pera plü o manco döra, secondo l' material o i straç de material, che les â stlütes ite.

Sc'al vëgn damané, can che düt chësc é suzedü, spo mëssuns dì, ch'i stun éiamó dan n mistere scialdi gran. I scicà dla geologia se desfarenziëia bindebò tröp tl iudiché l'eté dles diverses formaziuns geologiches y chësta desfarënzia va incé a tröc miliuns de agn. Bel dala sort de pera y di corëc instësc ón se tó a dì de ciafé fora l'eté.

La sciënsa dla geologia se vëgn impò scialdi tl mëte sö n cheder dles epoches geologiches. Al ciara fora insciö:

- 1) Archeozoich (dan 600-1550 miliuns dagn). De chësta epoca él püç o degügn restò de corëc da ciafé.
- 2) Paleozoich (dan 200-500 miliuns dagn). De chësta epoca ciafuns bele corëc de n grüm de sorts de tiers, sciöche pësc, coralles, conchilie, insèc y incé plantes.
- 3) Mesozoich (dan zirca 100-200 miliuns dagn). Chësta epoca vëgn indò partida sö te trëi d'atres, che é: Trias, Iura y Crëda. Incé te chësta epoca él da ciafé corëc, de vigni sort de conchilie y amonié chilò da nos y incé de plü sorts de plantes, sciöche alghes, fiorisc y d'atres.
- 4) Chenozoich (ti ultimi 100 miliuns dagn), che vëgn indò parti sö tl terziér y quartér. Tres de plü formes de corëc él da ciafé sö, secondo l' svilup di tiers y dles plantes.

Postòc di corëc te nostra valada.

An pò dì, che döta nostra valada é püch o tröp post de corëc. Tla pera foscia da S. Martin y sólo pert d'Al Plan ciafuns i Belerofons y d'atri sgneç. De vigni sort de tiers dl mér y nia dl mér y incé plantes él spo ti straç da La Val, da Lungiarü y de Pütia. Ricò de corëc é incé i strac d' La Crusc, da S. Ciasciàn, i crëp de Pöz y de Fanes.

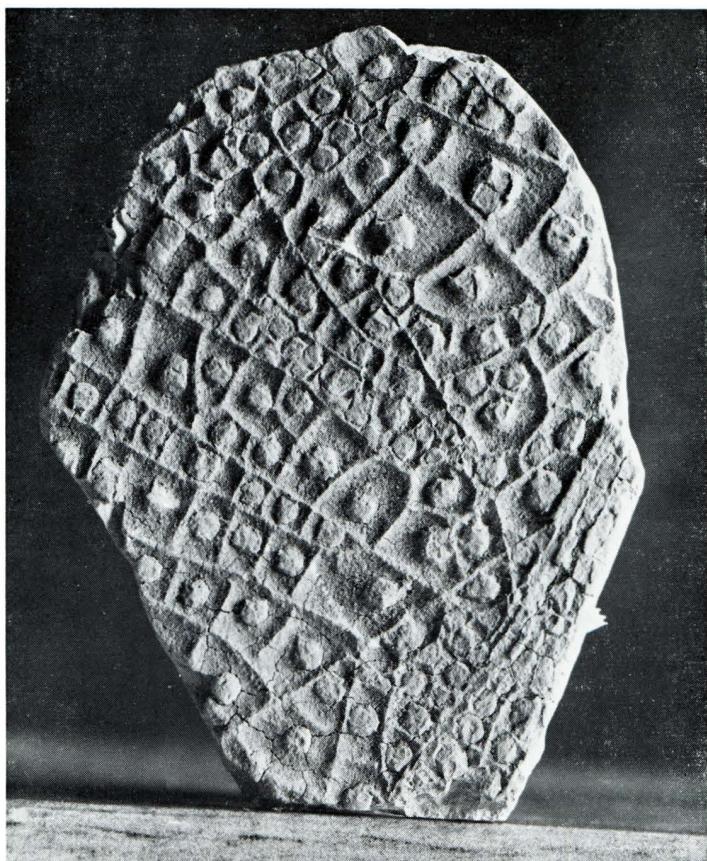
Pur chi ch'à l'edl de odëi i corëc, pòn dì, ch'al ne va nia n chilometer lunc zënza odëi te val' pera i sëgn de tiers o plantes deventà pera y che s'à insciö cunservé pur miliuns y miliuns dagn.

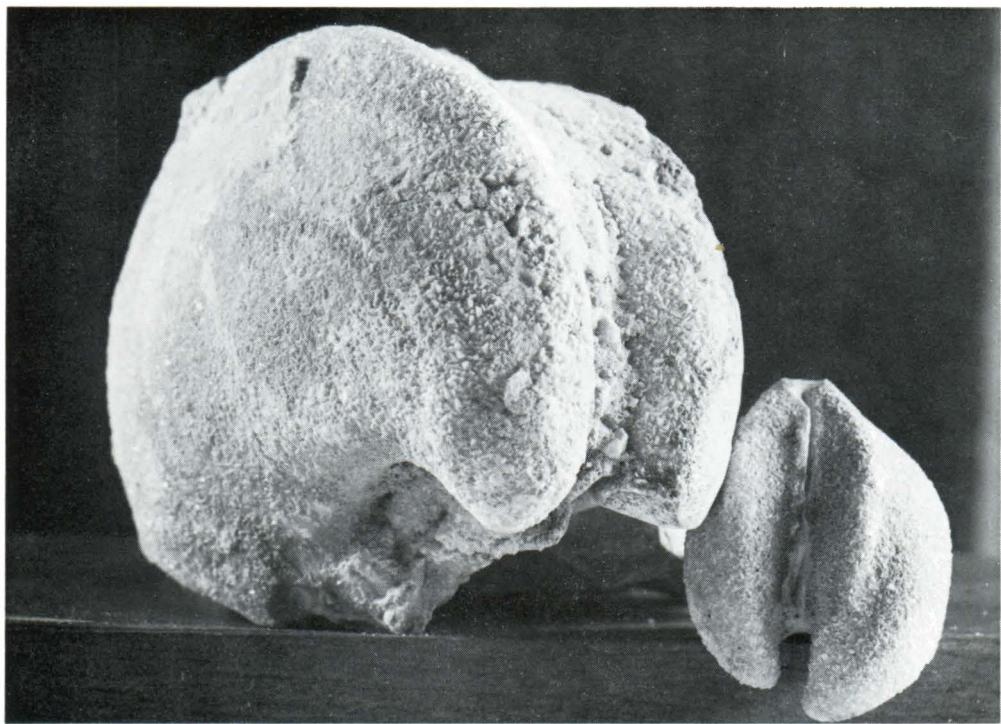
A nos ladins spezialmënt starada cunsidré y amiré dötes les belëzes y richëzes de nostra valada y laldé l' gran bun Dì, che s' les à dades.

Al n'é desigü nia falé, mo gunót d'insegnamënt y interessant, sc'i cuiun sö val' pera da corëc o stlapun indalater val' pera pur s'la porté a ciasa y avëi ligrëza laprò, mo desigü nia dërt ne fossel, sc'i jun sö pur nostes beles munts a fa bujuns cun les plü gran massaries, cun fôradures a majin y polber y insciö ruviné nostra bela natüra, sciöche al n'é pa gnanca dërt a desfà nostes beles munts, nüsc bi bosc y cõi cun pâcheres y d'atres majins pur pistes di schi y liftè, che fej fora de nüsc païsc na purjun stlüta ite de feriades y fertràç. De chël patùc n'uns desigü bel assà, o incé de massa, pur mantigni y dé laur a nostra jënt.

Un l' dovrà sacrosant de mantigni y cunservé la bela natüra de nüsc païsc, che ara àis incé tl témp che vëgn süa valüta.

M.A.

5 fotografies de corèc fora dla coleziun de Morlang A.

Te scora

Al é l' proverb che dij, che la virité àldun dai pici mituns y dai maëc. Gonót él propi vëi.

L' maester à insigné a chi pici mituns la soma y la sotraziun. Al à urù ester cotàn de val' pur ti mazé ite a chi pici de pröma classe de fa la soma di numeri de un èina diesc.

Mo cun tan de paziënza éra gara-tada de cumpedé adöm de vigni sort de numeri.

Plü stëntada jôra cun la sotraziun. Chël pice Albert, minâ l' maester, che ess propi capì de fa i cunç y al l' damana: "Albert, tan é pa un manco un"? Albert respogn: "Un manco un, un manco un é... é... é dui".

L' maester: "Pu, no, no, Albert.

Ciara, Albert, sëgn, sëgn él la uma, che te dà n scioldo da jì a cumpré pan. Tö mëtes l' scioldo te gofa y saltes ia dal pech a cumpré pan. Can che t'es ia dal pech y brançes e gofa, spo n'ast plü degun scioldo. Ci àste pa spo"?

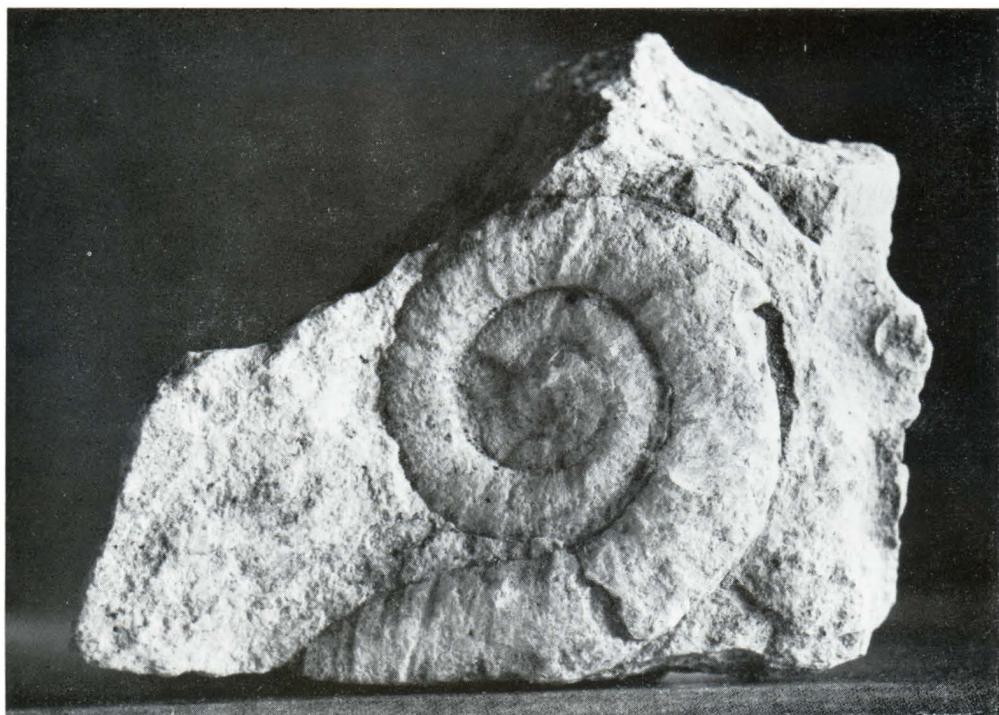
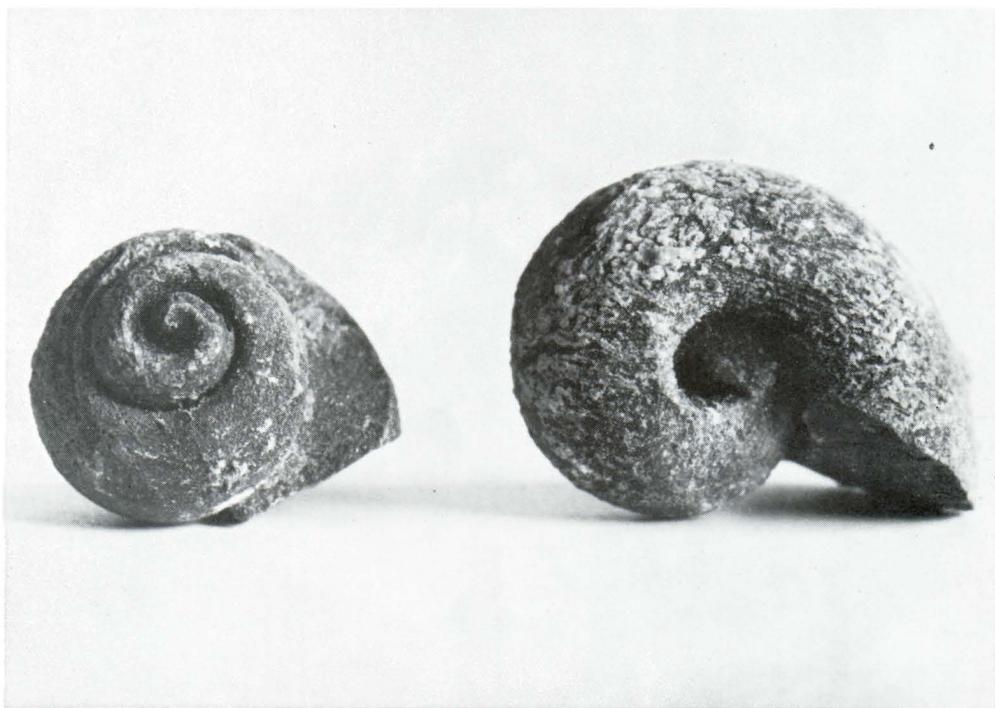
Albert: "Spo ài n büsc te gofa".

L'ora dô à l' maester cunté sö di vici, sciöche ai à ares y plömes y sciöche ai fej la cô. L'ater dé urô l' maester udëi, sce i mituns s'à bëgn recordé val' y al damana fora chël pice Jan: "Che él pa che à na cô"?

Jan respogn: "L' pere à dit, che les stlafes à na cô".

L' maester damana cun gran mor-vëia: "Olà àres pa la cô les stlafes"?

Jan: "La cô dles stlfes è l'infér".

Corëc dla coleziun de A. Morlang.

Insciö à scomencé la müjiga da Colfosch, la "Cozenmusich".

SPASSETA

(dita sö en la messa noela de Signor Otto Eilecosta
dal Stifler a La Pli de Mareo l'ann 1967 pa past)

E n t r a d a :

*Belo dadio m'ài iu conforté
a Osta festa, Signor Primiziant,
y finalmonter èl gnu le dé
ch'i pô S'odëi te Osc plü bel guant.*

*Mo ben trec vari Os ëis mossü ja,
denanco roé sön cösc scalin,
y gran fadies costé S'arà
la sëmena èrta dal destin.*

*Che, nia da ci ne seise tomé
desco n angioło prós y sant,
mo danter nos fora Dio S'à cherdé*

Čiastel de Brach cun Rina.

I^a. Pert

*I mo recordi čiamó avisa
che nosc primiziant, canch'al ea n té möt
spo strascinál la vacía grija
sön Val de Scofes, sönsom daldöt.
Y dô le sié de döt Čiaseles
ciafál les čiores goloses y sneles
da ji sön Prades a vardé:
la Rossa de Pico,
la Müla de Rico,
de Lüchesc che certa
dla bocia daverta,
y samben les söes
da asó trames döes.
El va vigne dé da doman adora
da na stala al'atra a lascé fora.
Y caissö da treo da trà le pröm cigo
se recordel čiamó che Blancia dal Rigo.
Les àl finalmonter el dötes adöm,
spo mènel la vistla con en dér slöm
y dlun cighenn sor' Les Sis eteissö
cumpèdel čiamó sc'ares è dötes nö.
Al è má endesculz, en cozín sole cé,
te tascia dla scora le pösl praté
y na sciàlele por se muje n'asora,
canche sorëdl i mostra l'ora.*

*Sön Prades s'abina adöm i famëis,
ai se ven y se salta mâ ndô tai ciavëis.
Sen ti n önn al fäu coi pîsc puntassö,
y l'ater fej corëtes dô ciasota iaijö.
Spo vâi söifora n La Pedracia
a ciaté espes che döt gracia.*

*Pimfete, pumfete, i dài empez,
mo prësc la dascia ön sciüra demez
y sciampa al sogü jö dô chi rüs,
depérpo che l'ater s' les ciafa tal müs.
Y en S. Maria dai Ciöf al mëssa
döt püre y enflé lascé fora la mëssa.*

*Tratan spo les ciöres s'n'é trates dal móch.
"Da ci vers mo saråres?"
"Pst! — Foraissö n Ares!"
"Nâ — sön Paröes en ài aldì n tlóch."
"I mëssun mât ciaré da i ji dô bel plan plan."
Spo vâi mât sö stroch sön Pre dal Ploan,
danlò önn destaca na brëia da têt.
"Ci fejte pa tö, po tec maradët!"
"Atlò mo feji na raita d'enfora."
"Sce Signor Ploan ess da gni lassora?"
"Chël no ne s'entopa pa mai a tlò sö!"
(Mo ngalin, Otto, ara pô pa gni sö)
Sen èsai belo sönsom che rödena
y araita jö cona dërta flötena.
Che püra oma ndere la mpaia,
co mëss vigne sëra cuncè la braia.*

*Mo da dé tria ai n'è nia bogn.
Sen vâi belo éteissö n Torogn
cona dërta ligreza. Ci fêjai mai?
Danlò n'èl nia d'ater co n tlap de ciavai.
"Ciara mo, tö, ci schira de müsc,
chisc ô sprinzé ia por chi parüsc!"*

Dui amîsc
(siur U. Pizzinini y siur Pfalzer).

"Tö vas ia da scofa y apàisses enlò,
 dertant iu mo chirí vâl coches atlò,
 spo canch'ai rö'ia, tö mènes en bot."
 "Ostro, mo al è nèc la prò chèl dal Tot!"
 "Chèl ben è pa anfat, no fa ben dio ciacoles!"
 "Sc'al conèsc val' ensnet, spo mo ciafi iu gnacores.
 Mo saste, ncö l'ài odü jenn a marcé."
 "Spo nsnet canch'al ven, àl sogü me de cé."

*Ensciö dlun peçenn chi ciavai san galopa
 ia n le Gran Braié, degün ne se copa.*

Sen röl adalerch inèc chèl da Frontü.
 Chèl dij da ja te ciásota n fü,
 danlò sciürel ete na bala ciariada.
 Ad aspeté la slopetada
 san sciampa debota düc canç te scofa:
 en bot y spo èl mâ döt co tofa.
 "Ai, ci bel! Les aste roades?
 Tlo n'èl iò degügn co s'alda, sön Prades!
 "I ess ben empü' de polber pa me,
 sce la bala öta foss da ciafè."
 Spo chirai y ciafa te ciásota
 la foscia patrona, gnanca rota.
 Dertàn ch'ai la ciaria ön fêj sö le fü:
 "En cösc iade n'aldun ben nia plü!"
 Ön va a ciaré dô y te chèl en slafun,
 mo por fortüna al è ciámó bun
 da sciampé adora assà söna pert.
 Spo zedai pa ben con chèl mostro d'en ert.
 "Èise mo odü os zacai dô chisc trûs?",
 damana le verdaçiaces coriùs.
 "Aldì anse ben vâl boç a cajora
 y la bala sciürenn tres la braia fora,
 mo odü n'an degügn."
 Spo s'la rïai tal pün.

Dles ciòres tratant n'èl plü nia da aldì,
 sarâres mo 'nzai ch'ares ô armorì?
 Y bel foraiissö n Artâs jüdes,
 na pert è belo dô scofa ponüdes.
 Cösta è la ora da ji a marëna.
 Porom sen san müjai na scialele plëna,
 les ciòres s' la römia con pêsc enceria.
 Ön tól ca so pösl, ön ribla döt freida,
 dlotì èl le lat de ciöra co dëida;
 y chèl èl co i fêj gni 'nsciö blanç y rôsc.
 Dô past spo se lasciai dofora y sta posç.

Prôi da plü dadî coi schî sön Falzares. (siur degan Frenademez, siur Angel Alverà, siur Ujöp Pizzinini, Mons. Untergasser).

*Na santa pêsc èl lunc y lerch;
da Curt caissö dal sonn nia sterch
desmunta l'aria na bronsina
y tlò y nlò en tlóch slinghina.*

*Mo nia ben dio
ne stâi dal plat,
al i è massa rio,
ai mëss fa damat.
Sen ön s'entopa
te ciasota,
danlò tles asteles
ël ciafa n solprin
che Rosina con söes mans tan sneles
s'arà mo pordü da fa le lomìn.*

*A, spo vara los:
"Sen tè mâ, sce t'os,
en to' de papier
dla plata da nnier,
y vi ch'i jun a se fa n zigaret!"
"I mo tëmi madér ch'ai mo tofi nsnet:
jö a ciasa sc'i fömi mo ciaji la frascia."
"Dedô se mangiunse mâ ci chi an te tascia,
spo n'èl degügn co ne tofa plü nia."*

*Les ciöres tratant tralascia l'ombria.
"Iu vegni prësc püre con cösta barbücia."
"Te mëss mä mangé laprò n to' de pücia!"
"Tö ciafes mä inçe i edli da ega!"
"Chel è mât anfat, sce degügn ne mo vega!"
Odëi no, odëi, mo tert o adora,
mo tèmi che jont sies gnüs a lassora.*

*Prësc ei se stüfa,
les ciöres san è.
"Sen anse la jüfa,
tan maç da fömé!"
"Les aste tö magari odiüdes,
da ci vers sarâres jüdes?"
"Iu mo tèmi, danlò étejö,
tlo ete o 'nlò fora o danlò forassö."
"Pst! Scuta, a odëi sc'an po les aldì!"
Sen saltai spo ntrami ntoronn a chirì
Artâs, Funtanâc,
Formiâs y Brac,
La Cöna y Les Codes y inçe l' Plaió,
olà ch'al è Pire co dorm ten linzó.
A chël ëi i tól le codà y la cu
y le fiçia daete dla Para te tru.
Ai röa spo ben dlun fladenn ia n Aneores
y defata èsai belo ndô foraissö n Cëores.*

*"Ol'è pa besades chisc taicri d'asores!"
"Po, fora dal monn propio ester ne pòres!"*

*Les ciòres tratant, ai n'ess mai cordü,
san ea sfunghenades jö sora Frontü.
Danlò con en salt, desco de té galüc,
le tlap va porsora a chi cès de capüc.
Sen sâltel ben sö Berba Jep Moradù
y les spedra con slafs da pontin jö te tru.
"Ol'è mo i famëis endò ch'ai fej bertes-
Orëise ji ete, de te' fetres certes!"
Ensciö les sarel te so stalöt
y se ponsa : "A, chisc ài ben tut empiü' flot!
Sen pòi les chirì por trëi dis almanco!"
s'la ril sot l snauzeri fora döt franco.
Mo domisdé ia, cöst'è la plü bela,
mëss Berba Jep ji cole poch dla fancela.
Y chëra, pornanch'ara ndüna le dërt,
sla baiera ia y daldöt no nia ért
tralascia les ciòres defata la stala.
Encontonç è i famëis che degüna ne fala
y ch'ai s'l'à cavada sagn intun.
Ensciö è la cossa ndô jüda bun.
Mo zacó ch'ara sii, o tert o adora
èl dagnora zacai co ven a lassora.*

*Ensciö nosc famëi la tôl döt isté.
Spo végnel l'altonn, spo vâl a stüdié.*

Chi da Jù da S. Martin ne mör nia fora. Al é la sì che i tègn.

II^a pert

*De či vers va pa so tru?
 Vinzentinum, Porsenù.
 Por empröma i sàl ben feter:
 düc chi pustri ô se meter
 cuntra d'ël. Chèl bor baié
 n'ô nia se lascé mparé.
 Y te scora m'èl gnü dit
 ch'al n'ea mai bun da sté chit.
 Ciöres y espes y döt chèl bel
 de Prades i roda te so ciorvel.
 Mo belo prësc s'armérel tan
 che döt le curs ti dà la man.
 Y canch'al nen ven endô fat öna,
 èl èl le capo de döta la Pröma.
 Sonjins y piers y öa y pom
 ven spedrës dlunch entoronn.
 Y plü ch'al empara, y plü ensö ch'al röa,
 dagnora i garéteres desco la öa.*

*Al ea d'altonn, de novëmber jora;
 Otto fajea söa ultima scora,
 spo èl en professer, ön dër en sauri,
 co tignia pa cunc y fisich y chemi,
 y còsc n'orea nia avèi che zacai
 fajess solamont por les notes piuc fai.
 "Stüdiede — dijèl èl gonôt — por la vita!"
 "Encö nüsc fanè brüj ega de vita."
 Y döt le curs cona dërta sei
 s'atlapa ten iade ncer le famëi.
 Y jö jön cianea
 a ciaré la snops nea.
 Ai scuta sö y vega: ar'è zonza corù,
 prësc spo vign'önn ô ciarcé la saù.
 "Aau au, Ellecosta, trink ja nicht zu viel!"
 Mo Otto s'à atira odiù fora so spil.
 Dö scora al tin con i atri consëi,
 al pö che düc ài la medema sei.
 Al ven da sëra y empede stüdié
 se iéstai scofuns bi lesiers tal pè.
 Y desco les rozes
 tai func da zacan
 con döes o trëi bozes
 rabësciai bel plan
 jöiete n cianea
 a nresce snops nea.
 Dui sta sön som stiga por na plü sogüda,
 ch'al ne vëgni no alerch jont nia benodüda.
 Mo bel te chèl ch'ai è tal sogo,
 porta n fant alerch en zogo.*

*Dlun scarpetenn desco de té vidì
san sciampai ön ia ön ca al sogü.
Spo dô da mpez ven ön endó l'ater
te studio, desch'al ne foss ste nia ater.
Mo snops ài mâ n funz de angostara,
endüç se jóai ben piuch empara.
Ai cunta y s'la rì, chèl pôn se ponsé,
spo òi atira ndô la proé.
En cösc iade i våra ben inçé tre' miù.*

Na sarada a Antermëia dô la vera.

*Ai à samben döt empiü' plü nu.
Con döes angostares n'ài assà,
Spo lasciai bel plan la cianea y san va.
Ai dijea da scuté, spo n'à degügn pora,
ch'al foss sté zacai co foss gnüs a lassora.
Y tantes de cöstes n'arâl stüdié fora
chèl Otto te diuc sü òt agn de scora.*

*Mo nia mât enlò, inçé tal seminâr,
olà ch'al messâ porté le talâr.
Cin agn alalungia ne se lasciâl mai
sciampé l'ocajjun da fa sö vâl travai.
Con èl n'él ciámó ön en te maradët,
— sen väi belo adöm a i saré a ön le let,
spo ài endô vâl da rì che döt slocia —*

*cösc ea da Longiarü, mā n té broćia,
y messâ belo inće se lì le brevier.
Y en iade ch'al jea dlun lienn a spazier
se chir ćiamó Otto en n' ater Ladin,
co ea inće d' La Pli, plü lere n longhin,
spo i portai debota con en dër plajëi
söiéte te let en gran mandl de nèi.
Sen végnel chel Fonjo, ben zonza ponsier,
y vega danlò te so let chël bor tier.
Dl'alzé n'èl nia bun, al è massa n gran müt,
spo ôl ben debota cherdé aiüt:
al bat pa chi iusc con prescia y con bria,
mo degügn ne se lascia ad entène 'nceria.*

Chi da Grones da Rina da plü dadî.

*Y ensciö mëssel mât, o ienn o 'niért,
nen porté demez vigné iade n chert.
Sen cösta ne va nia mā nsciö bel atira,
ch'al è belo n dër lagosc sot letira.
Al se spaza ben tan y salta dassénn,
deperpo ch'al alda chi atri rienn.
"Speta mā, Otto, — dijel tra se —
cösta orarai ćiamó 'ncö te paié!"
Ensciö ëi se sceca döt l'ann önn y l'ater,
ćina che Fonjo mëss jì coperater.*

*Che s' l' ess pa nmaginada tan bela,
che Fonjo ess mossü por la mëssa noela
de Otto ciamó fa n maiù saltamont,
co por chël mandl de nëi depont.*

F i n

*Os ëi y os ëres, os sagn y os piüri,
fajede con me al Primiziant
por sòa vita nea i plü bi augüri,
ch'al ciafi dal ci le bun döt cant.*

*Mo danter dötes les grazies öna
orunse i perié: chër'è la ligrëza
da fa le famëi y la bona löna,
co porti noela de contentëza.*

*Signor Primiziant, no avede spaont
da i jì dô dagnora a Osc destin,
sarëis dessogü benodü dla jont,
sc'i mantignîs Osc ligher stim.*

Signor Otto è sté valgügn agn prefect tal Vinzentinum a Porsenù y è sen reghens tal "Josefsheim" a Bornech, porchël èl trec stüdenç ladins co le conësc. Al è dër respeté, no mâ tl'istitut, mo inçe canch'al soga al palê "sö por chi Badioç".

I. P.

Chi da Tor (den tröc agn).

Ensciö pôra sozeder

(Spasseta portada dânt en la noza de Franz dal Bas y Ida de Val
a La Pli de Mareo l'altonn 1970 pa past.)

*Na sëra ch'i gnea da Porsenù,
i gnea a ciasa bel dô mio tru,
spo canch'i roâ sö sora Val,
mo gnêl enmont ch'i aldiss ensciö vâl',
ensciö rienn y barbotenn,
y danter ete ndô rejien:
na usc da ël sön chël sorà,
na plü sotida mpiü' decà
sön chël balcun. Sen aldi: "Ida,
n'âste nia mpiü' de nida?"
Tlo n'èl pa önn co va a mitans,
ch'al sii pa propio ndô chël Franz
gnù da Maran...? I mëti pënc!*

*Samben mo sonti sön chel rench
a curiosé dô chë corsciara,
sc'ara foss gnuða cola granara.
Mâ fora èsera ben gnuða,
spo aldide mâ, desch'ar'è jüda.*

*"Ben, sen Ida, ci che te baies?
Co stàra pa coles fortaias?"
"Öpa öpa, tan atira?
mineste che iu sii püra!
Speta pö ciamó vâl agn,
cina ch'i sun empü' plü gragn.
"Sen ponsete, con vinteset
ne sarâl plü vâl' de slet
da se maridé con öna.
Ciara pö ch'i gnunse a öna!
"A po, i mini mâ, de mà
foss'l inçè adora assà.
"Na nâ, chël tant te diji iu,
i sun prësc stüf da ester su
da porté coa et'a Maran."
"T'adoraràs ciamó polan?"
Spo vegnel l'ont y raboscëia,
ch'i n'aldi nia, te che fëia.
I mo ponsái: po sce, mo èl vëi,
che chi de Val à inçè lei?*

Scizeri da Rina - 2 vir ciamó.

*L'ont lascia dô,
spo nteni ndô.*
*"Oh, mia Ida, no ester strambia,
ponsa pö mpü sora y cambia!
Ciara, da canch'i t'à oriü bun,
èl incè la zopa co se sta bun."*
*"A iô, che gruibe che t'as patajé,
chëra m'à fat roé pa te.
Mo no mâ fa tlo tan le gran.
Sc'i ponsi che trëi iadi al ann
sen mëssi m'ajié sii mans sii ciaz
d'arvener chël licör tan paz
jö por chël plan
ërt sö, spo iolan!"*
*"Na nâ, po Ida, i orea mâ dì,
che sce che gruibe à tignì
sis agn ben zonza ji ndalater,
— al ea dal sessantecater —
spo ne mëssassun nia nos
tignì sen, canch'ara va los?
Spo mâ da dì, prësc vigne dé
jëi fora, dô ch'i ân marné,
bel adascusc sön chës corsciaries
a te dô chersces, y bones te sâres!
I t'les portâ condöt la fëia."*
*"Sce sce, al n'ess paié la mëïa,
te i les scincâs mâ scialdi a Rosa!"*
"A poa, plü êste pa tö golosa!"
*Spo gnël endô chël mostro d'ont
a mo desturbé por en momont.*

*Mo ñi ch'ai s'à ñiamó baié,
podunse ben s'enimaginé.
N'èsai pa stës öna na sëra
cîna tert — les önesc dêra —
a roé sö très chël petun;
y che ñiarâ pa ch'al foss ben bun
le moradù da fa so laûr?
Samben Ida te so gran amûr!
Ara i vaigâ en sach endô l'ater
de zement y feter nia d'ater.
(Che la malta messâ pa fa ëra,
sciòmia ch'al ea belo tert da sëra.
Mo, Tota, na möta ensciò alaleria
a chës ores — al è na meseria!)
Nia morvëïa che chël petun
à tignì fina sen tan bun.
Ester è pa chëra stada
la cossa co i à motiùs sön strada.*

Noza a Piculin (da zacàn).

*Sen èl endô l'ont empü' co dà tria,
spo aldiunse pa inânt cösta rejia.
"Mo, Franz, co mineste pa che iu
sciaji a Maran da fa le sotù?
"I à pa ben en té picio vilin
pa čiasa con en picio pontin;
y spo te cumpri mascins da sbürlé,
che te pôi con slöm le toseré."
"Franz, či co dassënn mo brančia:
i à pa tan les iarines mancia
y i porcì
ch'ai è tan bi."
"Ai porcì pòste, sc't'ós, vigne dé
ji jö la Promenada a i čiaré.
Spo i üs aldedancö ven facè
tal Despar, ch'ai è manco pac."*

*"Mo, Franz, nos sun pa tan aüsades
da ji d'isté sön chës beles Prades.
Cighé y mangé scarté dassënn,
san ji endesculzes spo tal fen ..."*

"Ince a cösc ài döt ponsé:

1. *de bi sandaln ôi te cumpré,
ai è davérè y à n bel gran tach
y por les aündles ciäfeste n lach;*
2. *spo l'atra côssa co te mët da dorì,
sce t'ôs avëi da jì a dormì
dagnora pa te chël tof da loïc,
dauriunse mâ sö i madroc te chi pic;*
3. *empede crazé sön chës fanes da raf,
él ben mio auto, che bela Daf
en iade o l'ater döt en zaf;*
4. *de Prades te cumpri na fotografia,
sen siëiai ensciö plù püch y nia;*
5. *ch'al vëgni cighé y fat damat,
t'arjigni mituns, sc'al è mât anfat."*
*"Sce mo, ci ôste pa döt cumpré,
che t'ài pa bel mâ 'nsciö le mö ...?"*

L' parenté de Cestun da La Val, zacan. (l' dé dl Bato dla Lena de Cestun).

Chi da Wörz da Rina (da zacan).

*"Con mi scioldi stara avisa,
desco con mia braia grija:
al è tan ch'ara sta sö,
mo mpò ne sciampéra mai jö."
Spo gnél endô chël ont dal diau,
y iu entenea mà plü bau bau.*

*Pst! sen vara ndô, mo pöl pa.
"Franz ô! Inče a te tan röl pa.
Te jês pa tan, y chël è vëi,
a cuchi foraijö Alnei,
saste pa, chi cuchi bröms,
spo a Maran èl pa döt en löms.
Emplü čiamó, sc'al ven d'invérn,
olà tolunse pa spo la čérr?
Che bona, saste, da sanch empornü."
Spo n'ài endô nia plü entonü,
či ch'al arà mo rospognü.
Tratan m'an sunse jü.*

*Ben ben, chëra po ester sogüda,
ch'ara s'è plan plan motüda
da ji bun, che zonza no
ne fossai encö adöm čiamó;*

*empliù porater, sc'an ponsa, che
da mangé les fortaines ài adoré
sis ores, zonza araté atlò
le laûr dal magun co alda laprò.*

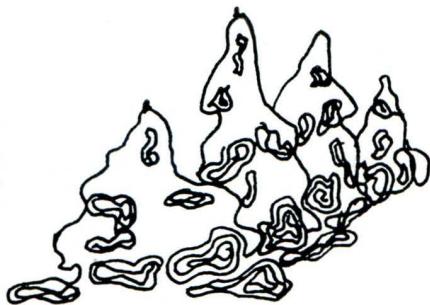
*Y ensciö i aodunse damperfora
ai niic ch'ai tachi por dagnora!*

Al ea belo dio che Franz, desco maester da moradù, chirì n terac tal comun de Mareo (ienn a La Pli) co ne foss nia sté der fora de man, por se fa sö na čiasi. An n'à nia orü le lascé arsi, spo àl mossü s'an ji fora decà. Al s'à ciafé n post dlungia Maran, olà ch'al s'à fat sö na bela čiasi. Ara porta l'ennom "Haus Ladinia" y è abelida dal bopn de sü antenač dal 1425. Danlò àl podü tó söa nücia Ida, co ti à scin-ché trëi mituns.

Al pô ester che la Val Badia n'adori nia artejagn dal post, mo ben gonôt mëss le picio zessé, por che i gragn àis lerch assà.

I. P.

L'INVÉR.

Regules dl tēmp

*Sc'al é vërt da Nadé,
él da Pasca dlacé.*

*L' mëis de jené
dij sciöche al é l' messé.*

*Jené dess ester frëit y tler,
sc'al ó ester n dér invér.*

*Da s. Maria de forà
va l'invér ia o ca.
Sc'al é bun ciált y tler,
spo vëgnel ciámó l'invér.*

*Forà dér frëit y da nëi
porta l'aisciöda, chël é vëi.*

N dér iagher

Jan Taela, Pire Miara y Lois Corsiara é indò adüm pro n mez liter de vin ia da l'ustì pro chë picia mësa daite da üsc, ch'ai fajô sü discursc da sciché. Incö jôra baiada de iagher y de ciacia. Vignun urô sabëgn, sciöche dagnora, la savëi plü lungia.

Lois Corsiara minâ: "Ah pu, al dedaincö n'él mine plü de dér iagri ne. Imprüma de döt mëssi ester accumpagnà da n n'ater iagher, ciudi che da ji susc se tëmi y spo ài stlop cun n bel gran ró lassura, che ince mia laa, mesa vercia, foss stada bu-

na de copé n rehl o na schirata. Dandaia, scé, podôn dì, ch'al é ciámó iagri".

Jan Taela atira lassura: "Rajun àst, Lois, ch'el é vëi. Laóta, scé, savöi i iagri inc n pü de latin da iagri. Aldédaincö mëssi bëgn dassënn jì a fa n gröm de ejams pur deventé iagri, mo l' dër latin da iagher ne sà plü degügn. Mi pere, al è mâ n té pi-ce mandl, mo n iagher êl n dërt. N dé da duman, ch'al jô a soné l'Aimaria — savëis bëgn che al fajô incé l' mone — y apëna ch'al è ruvè fora dan porta, ciarâl dô tru sö y vëi-ga sciampàn dui lói sö pur ch'el tru, dô Cristl sö. Ai messâ defata ruvè corasö, olà che i trus se despertësc pur Ċians y pur bosc da Crosta. Al dà mâ atira óta, salta te ciassa a se tó l' stlop y can che al gnô fora, êl bele un n lòu sön tru da Ċians y l'ater sön tru de bosc da Crosta. Zënza bëgn dí punsé dô, mëtel l' stlop a müs, mosüra sön un y tira y

deperpo ch'al tirâ ciarà, ojel l' stlop sön l'ater y ... i toca cun n bot trami dui chi lói, ch'ai ne fej gnanca plü n vare. Spo avérjel sö l' stlop sö pur ch'ë si d'urt y va a soné l'Aimaria. Dô ch'al s'â ciámó dit les Aimaries te dlijia, âl madér pudü jì sö a se cöi sö chi dui lói y s'i porté a ciasia".

Pire Miara ciügna l' cé, s'un tol na boëcia y dij: "De tài foss iagri. I t' la crëi, Jan, chi che la cunta é ciámó in vita".

Mo Jan Taela n'â nia ciámó ruvè. Al messâ ciámó cunté inant de so pere: "N iade che l' pere jô a ciamurc da Pares sö, y chësc n'é pa nia sté dër dadí, iö è mefo laota n té craut dla pröma braia, spo rüvel sö da duman adora sön Para dal Cier. Sanbëgn che al è bindebò stanch. Al se sénta jö y tira n pér de straciuns tla bôza dal'ega de vita. Spo ti âl ciafè coraje y al ne sinti gnanca plü l' frëit.

I pröms da S. Martin che é jüs pro i soldàs taliagn.

L' vedl punt de fer.

"Chilò mëssel gnì chël bëch", se punsâle, mo al speta y speta y l' bëch ne gnô nia. Al è senté sön na picia para y sot a de vël êl na té picia crëpa ciaołá. Tla finada àldel raujàn sot a de vël.

"Ci malan él pa cajö? I ćiarun mo jö", se punsâle. Al se lascia jö aveniruns, se tëgn pro na té cióscia d'erba sécia cun üna na man y tan che al pô ćiamó udëi n bel bëch de ćiamurc ponü sot la crëpa. Sanbëgn che al ne pudô fa degüna vera, zënza se l' sprigurâl y da i jì purmez ne jôra gnanca ne zënza s'l'spriguré.

N mumënt stal a ćiaré jö y spo ti vëgnel l' bun pinsier. Al lê sô, tòl l' stlop, alza la iama, i storsc la cana al stlop cun l'jenëdl y i tira jö al ćiamurc. Ah, corp dla lüna, chël ćiamurc, che durmi, ne s'é pa gnanca plü descedé ne. Al cogora n toch injö, cina che al é sté chit sura de té barrantli. L' pere à messé fa na gran óta pur jì a se l' dô. N té bëch de

ćiamurc n'àl mai ćiamó udü. Al pesâ oramai tan co l' pere, y nos un albü edemes da ciaugné laite".

Jan Taela, Pire Miara y Lois Corsciara alza sön na tara l' gote y dij: "Weidmanns Heil".

Ai s'un tòl düc trëi na stagna boċia, se leca i snauzeri y Jan Taela dij: "Mo chël stlop n'é nia plü a ciasa. I ne sà, olà che al é ruvé".

Dô n pér de dis ési bel indò adüm pro chë mësa, bel i medemi, Jan Taela, Pire Miara y Lois Corsciara. Ai stô mâ inscio feter adüm coi cés y ne savô feter ći discussium mët man.

Tla finada él Pire Miara che alza l' cé y dij:

"Ai, inier ti l'ài pa fata a Tio de Scimùn. Can ch'i pënsi dô, spo mëssi ćiamó incö ri".

Lois Corsciara é curiùs y mina: "Au, ći savarà pa inçè da fa n té ciöterle de muradü, sciöche tö t'es".

Y pire Miara lassura: "Ci? Mine-

ste ch'i suns mâ bun d'alzé l' gote de vin y zenza nia?".

Jan Taela para ciarà y dij: "Làscel baié, Lois. I sun curiùs, ci che Pire Miara sà da fa".

Pire Miara se n tol na boçia y cunta: "I savéis bëgn, che Tio de Scimun à cater o cinch cioures y inier él gnü da me, ch'i ti imprestass l' bëch, ch'i à te stala".

Lois Corsciara n'é nia bun da se tigni y dij: "Tö n'as degun bëch te stala. T'as mâ n té rì castrun che ne vél nia".

Jan Taela mëss indò se moscedé ite y dij: "Làscel cunté sëgn".

Pire Miara: "In séra, ch'al ê belle scûr, gnôl Tio de Scimun y urô chël bëc. Saveïs bëgn, che Tio ó pa ester n té bun muradù, mo valëi ne vèlel n poze. Iö vâi ia n stala, tachi l' bëch te na corda y ti l' dài a chël Tio de Scimun. Chël dij bel: Prëi tan bel, y s'un va a ciasa. Ah, tai-cher, incö da duman gnôl mo l' berba, me taca sö na müsa y dij: Chël n'é

mine n bëch ne, chël é mâ n castrun; al ne sà da fa nia".

Iö messâ m' la rì, ch'i messâ mâ me storje. Tio me ciarâ madér y spo ài pa bëgn dit: Tan bun co tö da fa mür é bëgn ince mi bëch pro tües cioures".

"Haha, hahaha", s' la riôi düc trëi, cina che al ti n toma indò ite üna a Jan Taela.

"Ah, canta chësta, Pire Miara", dij Jan Taela", iö ne n savess bëgn ciamó plü na bela y plü na sterscia de mi pere".

Lois Corsciara s'oj da na pert ia y dij bel adascusc:

"Al mëss mefo tres avëi so pere da trà ca. Vél instëss é bëgn mâ n bel jüfa vél".

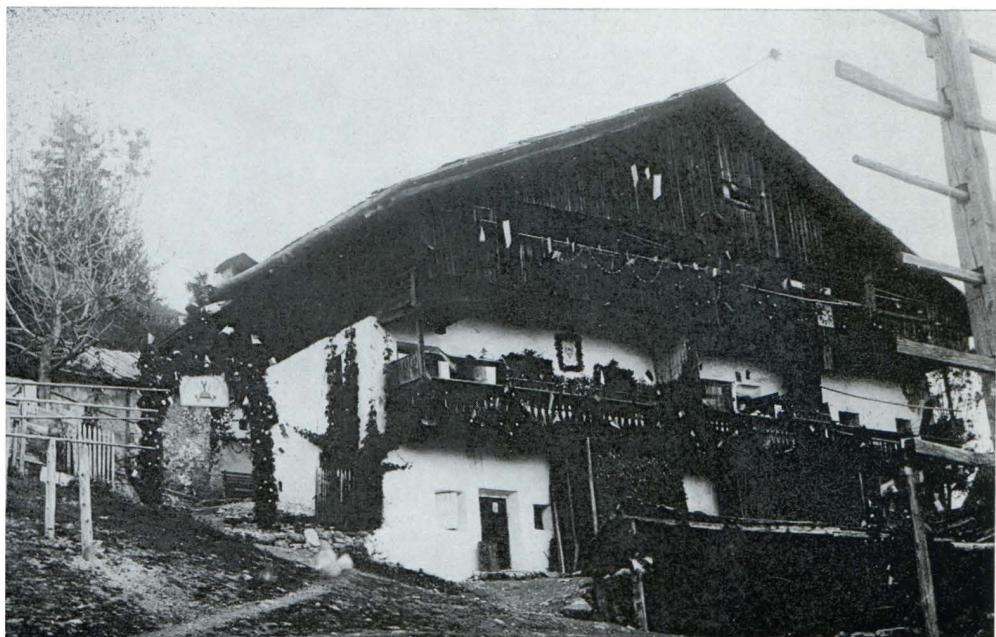
"Spo ne la cunti nia, sc'ara é insciö", se lascia sö Jan Taela.

"No, no, cùntela mâ; te ne sàs dagnora de beles", mina Pire Miara.

"Bëgn, bëgn, spo la cunti, mo i n'ò nia plü, ch'i me baiëis ite. I savéis pö, che mi pere ê mone chilò y so

Chi da Grones da zacan da Rina.

La vedla ciasa de Costa de Badia.

aur àl dagnora fat sciöch'al alda. Le dlijia tignil bel nët y, chël mësun dì, al â na buna lovada. Da së-a jòl adora a durmì, mo, da doman ovâl coi vici. Caplan êl laota siur an de Merscia y cun chël l'âl extra una. Ai se gnô sciöche dui cumagns de vera.

Laota, chël savëis bëgn, êl ciamó ènt che jô tröp a se cunfessé y spialmënter da Gnisant. Bel adora, dora piâi da chères munts jö y te lijia êl defata na lignora lungia ci-a jö da üsc.

Al ê inçe indò n iade gnü Gnisant l' mone ê bele luvé defata dô les rëi da doman. Dales cater êl bele jö

dan calonia, sot la finestra dla ciamena dl caplan, ch'al sciurâ sö peres sö te finestra dl caplan. Ara ne durâ dì, che la finestra se dauri y al ciutiâ fora l' caplan döt indurmedi y damanâ: "Ci él pa bel tan adora?".

L' mone jön plaza scraiâ sö: "Siur caplan, lovede mâ bel stira, ch'al é da ji a cunfesse".

L' caplan scraiâ jö: "Tagn n'él pa bele ch'aspeta"?

L' mone jö desót: "I prüms pëia d'Aiarëi jö cun la linterna".

Ci che é suzedü dedô, chël ne sània plü da se cunté.

M.A.

Iubileo de 50 agn prôu de siur Vijo Pupp.

La laa da Frëina - S. Martin.

La laa de Costa de Badia.

Jënt da Piculin 1904.

S. Linert de Badia (dan da tröc agn).

Te chësc calënder ladin de chësta ota udunse tan de fotografies de nüsc soldàs dla pröma gran vera mondiala. Čiudi uns pa fat chësc? Desigü nia pur ejalté val' sort de vera, mo pur recordé che al é passé 60 agn dla pröma gran vera mondiala, olà che la front é propi te nüsc païsc: Čiaulunch, Cherz, Col de Lana, Lagació, Fanes, Traonanzes y insciò inant. Tan tröpa de nosta jënt à laota messé lascé la vita sôla front, y de novëmber dl 1918 é la vera jüda fora. Al é dër dërt, ch'i se recordunse spezialmënter de chi nüsc soldàs, che à fat so dovèr y à lascé la vita pur nosta jënt. Čiamó aldédaincö vëigun i sëgns de chë vera fora pur nostes munts y se fej recordé, tan val' de crûde che la vera é y tan

de bel y de gran che la pêsc é. A pun-sé a düc chi spavénç uruns ince se recordé, ci che Papa Pio XII à dit n'iade: "Cun la vera é döt purdù y cun la pêsc é döt davagné". Čiamó uruns in chësta ocajun se recordé de mantignì degnamënter i monuménç a nüsc tomà y de se recordé gonót de nüsc tomà te vera. Soldàs dla pröma gran vera, che à albü la furtüna de ruvè a čiasa, n'él mâ plü püç, mo al n'é čiamó valgûgn in vi-ta. Chësc ann se fej ince recordé, ch'al é sëgn 60 agn, ch'i sun sot a l'Italia, che denant é nüsc païsc tröc cént agn sot a l'Austria.

L'ann 1978 se recorda ince, ch'al é 60 agn cà dala revoluziun ruscia y cun chësc él dit assà.

Soldàs da dan la pröma gran vera. Chël dala maza in pè: Pire dl Rich da Ciampëi da La Val.

Soldàs dla pröma vera mondiala. I cunescëis èiamò?

Soldàs ladins 1914.

Martin de Plans
y so fré Giuvani da La Val.

Sëntà: Mateo de Rü, Giuvani de Plans, Rico Moling (fré de Giuvani de Nazio), Tomèsc da Jù, Germano Tschaffert (Cësta).

Ia dedô in pè: Jan d' Laser, Pasquale de Tru, Costantino da Spëscia, Sepl da Miribun, Franz da Ciampëi.

Ultimi in pè: Paul Clement d'Aiarëi, Milio Pedevilla (fré de Fino dal' Öre), Fonjo dl Murnà, Agostin dai Menüdi.

Da La Val.

Soldàs ladins söla front dla pröma vera mondiala.

Soldàs da La Val y de Badia (tratan la pröma vera mondiala).

Soldàs da Rina 1917 (Iarone de Poldele).

Soldàs ladins sòla frent (Fonjo de Ter da S. Martin a man dërta).

Trëi caplagn de vera
(amez: siur Masarei).

Dui soldàs dla pröma vera mondiala (a
man dërta: l' „Kaiser” da Lungiarü.
L'ater é un de Gsies).

Sepl Mone.

Festa di Heimkehrer 1968 (chi da La Val).

Jügn 1968 a Al Plan. 50 agn dla vera 1914-18.

L' Côl dl' Arjila

Côl dl'Arjila è na ota l' prüm lüch, bëgn mâ na té picia grüzena, daite da Longega, sot a tru da jì sö Rina. Al patrun i dijòn l' Côl dl'Arjila.

Al é sté soldà tla prüma gran vera, sôla Südfront, y an dij che al foss sté l'unico ladin, che s'à davagné la medaia d'or.

Suzedüda fôra ite a Còl d' Lana.

Denant che ai i fajess jì a bate, ài la usanza da i dé dassënn cognach ai soldàs, che ai tigniss plü purméz al nemich y ti foss bugn.

Ai Posniàc i savôl extra bun l' cognach y sce ai ne n ciafâ nia, dijòi: "Nima cognach, nima stürma".

In chësc iade, sö da Côl d' Lana n'âi inçé ciafé. L' Côl dl'Arjila mëssel ester sté, che n'âis ciafé plü co i atri, magari da chi che ne l' buiônia, che al se fô spo indurmedi.

Can che i Taliagn â metü man da canuné, â i nüsc mëssé fora a pare, che ai ne passass no ca i cunfins. Mo i atri canunâ tan dassënn y fô tan tröc, che i nüsc â ciafé l'ordene da se trà indò. Can che ai se fô abinà al sigù jö tla val, aldi na Maschin gewehr lassö, che ti dramâ ite sciöche val' de ri.

"Che él pa ćiamó cassö, che bat"? damanâ l' capitano y degügn ne sa vò da i l' dì. Spo âi fat l'apèl y ai ciafâ fora, che al manciâ chësc da Rina.

Ci fôl pa suzedü? Ćina che ai splundrâ, durmil sciöche n tass y can che ai â dé dô de canuné, se fô descedé fora. Te baraca ne n fôl san bëgn plü degügn y él fô gnü fora y jü ia da la „Stellung” a udëi. Di nüsc

gnanca n ćian plü invalgó, mo da l'atra pert udôl compagnies de Taliagn non sö pur na té grâ. Èl fô atira sté punsé, él. Ermes y muniziu fôl bel assà. Al brančia mâ ite na té "Maschingewehr" y mët man de stlupeté jö lassura.

Chi püri cosci ailò a mesa l' füch, zénza che valgûgn stlupetass decuntra, â messé se n tabaché jö zruch, lasciàn indò n grüm de morc y feris.

Intratàn fô i nüsc spo indò gnüs sö zruch y â pudü ti gnì la front inant. Spo âi indò albü di alalungia pêsc.

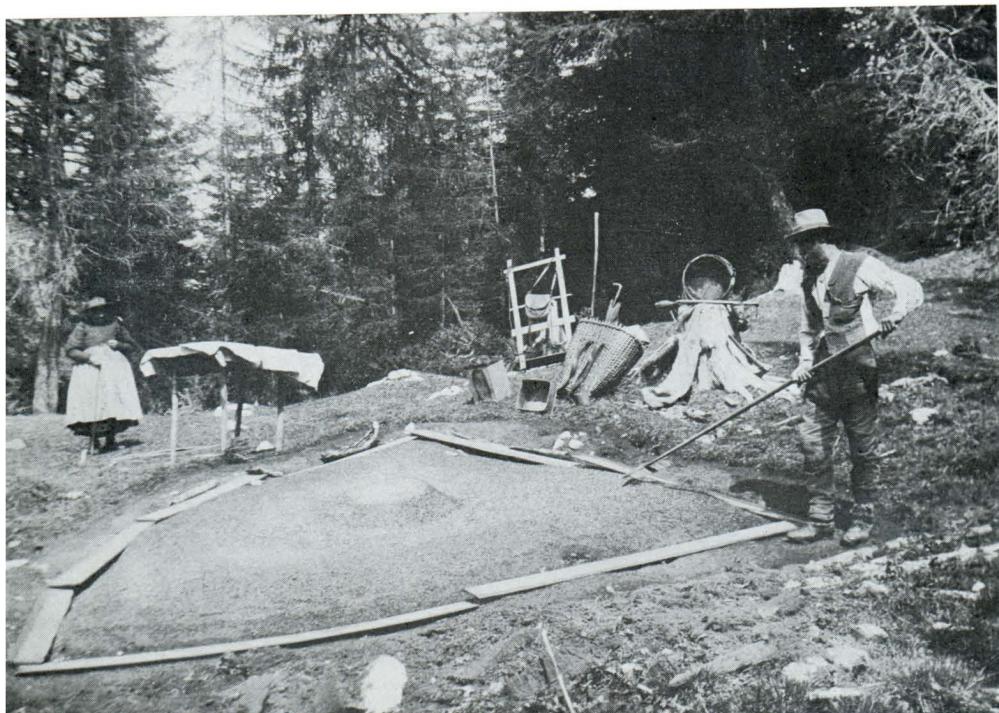
Dô la vera, can che al fô ruvé a ćiasa, âl inçé ciafé da se maridé, plëgn de matades sciöche al fô. Al â bëgn inçé chë picera grüzena cun n pér de ćiores y na té bercia mesa de lëgn, dér vedla, ch'an vëiga al dedaincö mâ plü l' rest de valgûgn mürs tomà adüm.

A ćiasa stôl püch y nia. Al è tres imbanùn fora pur té betules a carté y cunté de vera. Al n'â mâ n dér ro de incëria, che ti ascutâ pro y ti n paiâ inçé n gote o l'ater.

La fomena a ćiasa se stufâ da sté sora. Chël pôn bele se punsé. Ara s'arà bëgn inçé baudié pro vél: "Ne te stás propi mai a ćiasa ! Lauré nia y tres mâ fora pur chëstes bétules ! Tla finada n'uns pa plü nia da vire" !

Tl prüm âl bëgn inçé purvè de fa indërtüra, mo al fô massa bel da fa chë vita: cunté sciöche al â fat da davagné la medaia d'or y udëi sciöche düc ti ćiarâ pro plëgns de amiraziun.

Spo s'â inçé la Marianna punsé de se chirì na cumpagnia y s' l'â inçé

Tone Mirió cun sü parënç (dessura) y cun les cargares (dessot).

bel snel ciafada. Da muri da fan ne se tumôra gnanca plü no y düt jê bun.

Ci che ne i butâ nia cis a Zirilo, fô che al ciafâ, da n pez incà, vigni sëra la porta sarada, can che al ruvâ a ciasa y vigni iade messâl dé na snagazada y aspeté na sajun, cina che la Mariana ruvass a dauri.

Al â bëgn purvé de se baudié pro la fomena, mo al ne fô nia da nen fa.

"Sce te stâs a ciasa y te fejes sciöche jënt, spo ne fâlel desigü nia", i repognôra.

Spo âl metü man de se baudié pro d'atri y chi ti l'â despligada sö, sciöche ara stô, mo al ne fô nia bun de crëi.

Al â inçe porvé de sté ad apaisené, mo al ne â mai ciafé fora nia. Ma i atrì ti la fajô tan sterscia y ti la cuntâ dant tan pur menü, che al â imò metü man da ciafé sospet.

N dé da duman, denant che s'an jì, dijel ala fomena: "Mariana, sce i ciafi indò insnöt la porta sarada, can ch'i vëgni, spo ti tachi fûch ala berçia"!

La buna Mariana ne s'en â fat nia dinfora. Che i ess pa cherdü a un, che al i ess taché fûch a süa ciasa, inçe sce al fô mât na berçia.

In chë sëra fôl ciamó sté plü tar-di co i atri iadi, mo al dô na bela lü-na y la porta sanbëgn indò sarada sciöche zënza.

"Ein Mann, ein Wort", dij l' Tudemisch. Al va jö sot la ciasa. Ailò fôl na bela liacia d'ancëis. Al va ia y impëia n fulminante y al à basté de un. Spo vâl ia y sön n té côle a çiaré pro, ci che al suzed. Dai ancëis se tira l' fûch sö te surâ. Püch füm y flames tres maiùs !

'La vedla sciamparà bëgn fora, can che ara se n'intënn", se punsâl.

Maradëta ! Tla finada ne sciam-pâl fora dui !

Holladiro ! L' caprize n'é sté de-bann ël.

Sëgn n'âl indò na nöia da cunté y da chësta storia fossel gnü fora l' baié, ch'an dij; sciumié fora l' meder.

La cossa ne se fô nia finida ilò no. Al fô gnü fora n prozess. Al fô gnü cherdé dan da Signuria y can che l' Vicare i â damané, a ci moda che al i tacâ fûch ala ciasa, âl respongnü: "Morè ne n'él sté degügn y cun mi patûc podarài bëgn fa ci che iö ó".

La resposta fô stada dërta y al é indò jü liber. Dedô âi ciafé da jì te n'atra ciasa y d'ailò inant s'â indò düt arcuncé ia bel.

Sce al ruvâ n iade o l'ater te na ustaria o invalgô, spo ti savôl indò plü bel da cunté chësta.

"Hai, ai vardô pa ciamó tan bel chi ancëis", metôl ciamó pro inulta-ma.

P.C.

Tone Mirió

Tone Mirió è da La Val. Al s'à n iade taié na giama, de mà, y è gnü cayfora a čiasa a pè. Na té mëda i à acunsié de se lavé la giama ia da fisti, ite a Coz. Chël fô sté sanbëgn sciöche tosset. Spo él sté cater mëisc te let a čiasa. Laota ne i cundejòi mine te spítol. In Gnisant fôl lové l' prüm iade y é jü a marëna.

La giama gnô stara y manaciâ de deventé plü cûrta che l'atra. Da ti la destrà, scraiâl dal mé. Insciö fôl

resté da defet y ne pudô nia plü suratò laurs da zumpradù. Punsün n'él laota čiamó sanbëgn degüna.

Pur se trà l' vire, s'âl punsé de ji a cargares, ti tó i üs y i vëne ales apoteches fora pur i paisc tudësc.

Cun n' cestun portâl adüm i furmiâs te n post, che al â bele denant arjigné ca. Al čiavâ na té sort de canâl y l' curì pro cun brëies. Sce al fô na funtana nia dalunc, ausâl inçé ite l'ega. I furmiâs messâ inçé gni draiâ, sce ai fô dér da scich. Pur che les cargares ne sciampass no fora,

mazâl čiamó jö pà y tacâ n curdùn gros da n pè a l'ater y l' depënjjô cun öre. I dis dal bel têmp messâl gonót ti dé na pinselnada.

L'ore fosch âl te na té picia lada de légn. Bindecé muscedâl tles car-gares cun n restél, spo gnôres fora d'ludlagn ad ascogne i üs sot les brëies ite. De chisc vilins n'âl mâ ulachsi ite pur chi bosc da Spëscia.

Vigni dui dis tulôl demez les brëies y rumenâ adüm i üs cun n scuâc y i urtiâ, bel metüs ia, ala apoteche, mo scioldi ne gnôl mai degügn.

De morvëia i savôle y dërt ne i êl sanbëgn nia. Spo fôl jü da zacâi a s'acunsié y ai â scrit deburiada na lëtra dér da rì, che n'é aldédaincö nia plü da ciafè, mo de chëra che al vëgn čiamó cunté. Chël ater s'à inçé intupé da scri la misciun.

Spo fôl pa bëgn gnü scioldi, n grüm de scioldi y inçé l' fit laprò y düt scioldi d'or y da laota inant à l' marçé metü man da funzioné polito pur zirca trënt'agn alalungia.

Süa fomena, la Miriora, l' daidâ inçé y a chë moda se tirâi l' vire.

Imprüma fôi ia in Ciampëi da čiasa, spo âi baraté coi Pideri sö Dlijia vedla y fô spo ruvâ ia in Tolpëi. Ultimamenter âi čiamó valgunes čiores da se tripé y se trà l' vire.

Ai fô gnüs dér vedli y â fat noza d'or sö S. Berbura. La vöia dla festa â i vijins inçé lascé ji sö rache-tes. L' dé dla festa fôi spo stâ inviâ ia da Giuvani d' Vangelista a marëna. Na bela cossa dapert di vijins!

I berbesc fô jënt dér ala buna y de survisc.

Berba Tone Mirió é mort dl 1946, atira dô la secunda gran vera y mes-sâ avëi bun 90 agn. So pere fô jü adabródores ia d' là da Col de Crusc sot a tru da mëssa jö. Al é čiamó aldédaincö na tofla mazada sön n lëgn in urt de tru. Imprüma fôra sön n té gran lersc y chël é gnü taié jö dan valgûgn agn.

P.C.

Sepl Moling, maester d' La Val

Sciöche n trani dal cil sarëgn é stada la notizia dla mort dl maester da La Val Sepl Moling. An n'urô pa gnanca l' crëi, che al foss mort, dea che an l'à ciamó udü püç dis denant.

Sepl Moling é nasciü a La Val, a Spëscia, ai 16. de mà 1921. Al gnô fora de na gran familia y so pere é n paür.

La scora elementara àl fat a La Val y spo él jù tl Vinzentinum a Pursenù a studié. Ailò àl fat l' ginasio-lizeo y à fat l'ejam de maturité classica l' 1940.

Dl 1941 él gnü cherdé pro i soldàs y ailò àl fat a Lucca la scora da ufigzir. Al é deventé Tenente, à fat la vera y é indò ruvè a ciasa l'ann 1945.

Ciamó in chël ann àl tignì scora a La Val, é spo gnü trasferì dl 1946 a Lungiarü, mo dal 1946 da d'altonn él indò ruvè a La Val y à ailò tignì scora cina a súa mort.

Sciöche maester de scora s'àl fat unù pro pici y gragn y al restarà in bun record pro düta la popolaziun da La Val y pro düc chi che l'à cuñesciü.

Tröc agn él ince sté om de Comun y pro d'atres comisciuns de gran importanza pur la valada. Nos düc l'un inc cunesciü sciöche n om de carater y de gran amur pur nostra jänt, nüsc paisc y les idees de nüsc antenac.

Sepl Moling é ince sté pro i prüms da mête sö l'assoziazion culturala de "Ert pur i Ladins", olà che al laurâ cun interesse y ligrëza. Cunesciüs é sanbègn ince sü bi articli y sües beles stories, che al à lascé publiché tl calënder ladin.

Pur chësc y pur düt l' bëgn che al à fat, i dijuns ciamó n bel dilàn y al restarà te nosc record düta nostra vita.

Ince chilò urunse scri sciöche al é da li sön súa santa da mort: "Chölbeldi s' l'à dé, Chölbeldi s' l'à cherdé. Ringraziun che al s' l'à lascé".

Sepl Moling, dô che al à insigné te so paisc 30 agn alalungia, él mort ai 9. de dezember 1976.

L' gran numer de jänt, che l'acum-pagnà ala sopoltüra, desmostra l' bun inom che al godô pro la popolazion dla valada.

M.A.

L' artist Franz Mersa

Scerbègn che l'artist Franz Mersa n'à mai abité te nostra Val Badia, él impò dërt, sce al vëgn n iade scrit de vël te nosc calënder ladin! Bele l'inom Mersa mëss se dì, che sü antenac è dla Val Badia.

So pere è l' fré de siur Giuvani Mersa, degan da S. Martin de Tor.

L' pere de Franz Mersa è n zipiadù, che s'é trasferì da Colfosch a Urtijei y spo bele dan la prüma gran vera a Pursenù, olà che al viô cun la familia tla gran ciasa dlungia la staziun dla ferata.

Franz Mersa é nasciü dl 1909, à fat

spo la scora d'ert a Urtijëi y à instëss spo metü sö n ateliê a Purserù. Tröc sculturs é jüs da vël a imparé da ziplé y a imparé l'ert! 24 agn él ince sté professer dla Scora d'ert da Purserù. Al n'é nia possibl chilò da cunté sö dütes les opere d'ert, che al à fat y che mostra n gran talént d'artist. Präsc te vigni stato d'Europa él ruvè de sües opere y cotantes ince sura l' mér ia, tl'America y tl' Africa.

Al è n artist, sciöche al alda da ester, de gran umilté y che laurâ cun amur y ligrëza. Tla Val Badia udunse spezialmënter de sües gran opere tla dlijia näia da Corvara, sciöche l' Cör de Gejù sura l' gran alte y les statues de s. Maria y de s. Ujöp söi pici altà. N gran Crist de gran valüta y ert éle sön n cöl sura Purserù, dlungia la strada che cundüsc a Tschötsch. Chisc é mā püc inoms de valgünes sües opere, ch'i gnun pro da amiré tan gonót.

Franz Mersa à dagnora la buna lüna y al è bel da sté cun vël in compagnia. Da süa fomena Flora Rabanser âl na müta y n müt. L' fi Armin é mort cun 9 agn, duí agn dan da vël, y chësc é sté pur vël n avenimënt, che i à tan firi l' cör, che süa sanité se n'à defata inc sinti dassenn y al ne s'à mai plü rometü. So cör, che batô tan pur l'ert y süa familia, à pur gauja de n infarct lascé da bate ai 15. de messé dl 1974, al'été de 65 agn.

Chël che scri chëstes lignores, è ince un di sü amisc y al è bel chi dis tl furesto a fa les vacanze. Can che al è indô ruvè a ciasa y aldi chësta notizia, n'él di alalungia nia bun d' la crëi. Nia tröc dis denant l'âl ciamó pudü udëi y baié impara te so ateliê.

Franz Mersa é ince sté un di prüms membre dl'assoziazion culturala Ert pur i Ladins y can che al sciafiâ, tulôl pert ales mostres d'ert

y ales reunions, olà che al à dagnora de bugn cunsëis y de bunes idees da dé ca.

Te Pursenù, te nota valada y lunc y lerch gudòl gran stima y dèr n bun inom.

Franz Mersa n'è nia mâ n bun artist, mo inçe n gran amich dles munts y di crëp. N gran mal, che al s'è fat n iade da jì sö pur chi crëp, l'à sforzé da messëi sté cajö a ciaré sö.

Tan ion ch'i l'essun ciámó pro nos, mo al à arjunt la plü gran piza dl crëp d'eternité.

M.A.

Iaco Gasser da Grones, parent de siur Davide Ferdigg y de siur Merch Graffonara.

N A D E '

L' catechist dla Scora Mesana da S. Martin s'è n iade punsé: "Ciudi dessun pa dagnora mâ nos vedli scri articli pur l' Calënder ladin? Ciudi ne dess pa nia inçe n iade la jënt jo na tò pert a mët adöm chësc liber de familia, che rüva cramaï te vigni familia dla valada?"

Y insciö ài dit ai scolari y ales scolares dla terza classe dla Scora Mesana, ch'ai dô scri sù pinsiers sola festa dl'ann, che i plajò l' plü. Dûc à tut pert cun gran ligrëza, mo i à tut fora chël writ, che me plajò de plü y al vëgn chilò stampé. I ne sà nia, de èi scolare o de èi scolara ch'al é, ciudi ch'i ti à dit, ch'ai ne dô nia mëte súa firma pur ne avëi no val' preiudize da mia pert. Dûc à porté de bi pinsiers y an vëiga, che l'insegnamënt dl catechist n'è nia sté de-

bann. Na gran ligrëza inçe pur l' catechist!

L' writ é chësc:

"Pûc mëisc, pûces edemes y mi pi ce cör sarà indò plëgn de tan, tan de ligrëza y de gran fede.

Les ciampanes de mi pice païsc sonrà indò a festa. Ciaréi ala dlijia! So ciamparin me sà plü gran, tan grana é mia ligrëza. I vëighi bele döta la jënt, che s'abina tla ciasa dl Signur pur perié. Sura l'alté vëighi n té pice Bambin curi cun pûces fasces, cun n té pice cé bel biondo y plëgn de rüceli. Al s' la rì a m'udëi. Al s' la rì a udëi dûc, pûri y riç, al s' la rì. Les mans di cristiagn é ôtes sö contra l' cil, olà che l' Signur i alda. Mituns, eï, ères, dûc cianta cun fede, amur y riconoscenza: Gnide, i jun ad adoré l' Bambin nasciù, L'

Fi de Di che s'é incarné pur nos.

I aldi les paroress dl prôu, che li la Bibbia. Ares disc: "Laota él gñü fora n edict da Cesare Augusto, che comaná de arcumpedé döta la jënt de so régn. Düt jô a se lascé registré, vignun te sua cité. Ince Ujòp à lascé la cité de Nazaret dla Galilea y é jü tla Giudea, tla cité de Davide, che â inom Betlem; al ê pö dla descendenza de Davide. Cun se âle Maria, sua fomena. Can ch'ai ê a Betlem à Maria dé al monn l' Bambin Gejù. Y ara l'à infascé ia y l'à metü te na ciané, ciudi che al n'ê degüina lerch pur vëi tles ciases. Tles campagnes él i famëis, che vardâ de nöt so pastorèc. L'angel dl Signur cumpari ai

famëis y ai à ciafé n gran spavënt. Mo l'angel i dijô: Ne stede a se tumëi! Iö s'anunziëi na gran noela. Incö él nasciü a os tla cité de Davide n Salvadù. Jide y i ciafarëis n bambin apëna nasciü, fat ia te fasces y metü te na ciané. Atira s'él unì al'angel na gran schira d'atri angeli y ai laldâ Idi y dijô: Gloria a Di sò alalt dl cil y pésc sólo tera ala jënt de buña orienté. Ai é jüs debota y à ciafé Maria, Ujòp y l' Bambin te na ciané. Y ai cuntâ, ci che ti é gnü dit da l'angel'.

Düt scuta pro cun interesse les paroress dl prôu. Pur tröc sarà stades chëstes paroress de gran aiüt, ciudi che ares fajará plü grana sua fede. I me recordi, ch'i m'a fat l'ann passé n gröm de domandes y i è sigüda, che al esistëia n Di, purciudi che döt é vëi ci che sta scrit tla sacra Scritöra. I è sigüda che la plü bela notizia, che an pudó dé ala jënt, è chësta: "Al é nasciü n Salvadù". Pur chësc crëi iö, che Nadé sides la plü bela festa religiosa de düt l'ann. Gejù cun so Nadé regolëiel döt cant vël instëss. Fossi ince iö buna (o bun) de fa i atri felici y tl medemo temp Gejù?

I pudess magari daidé les Misciuns y inscio daidé pro a fa cunësse Gejù. I pudess dé a mituns dala meseria val' scioldo, val' guant, o da Nadé val' picia scincunda y inscio fajessi na buna opera y n dé gnissi laldada da Gejù. Tan de mituns n'à nia la possibilité de incunté Gejù, mo iö bëgn, ciudi che, can ch'i va ai Sacramënc, l'incunti spezialmënter y i sinti na gran ligrëza, n gran amur.

Da Nadé ói perié, che tan de ria jënt se cunvertëses, che Gejù i dàis forza y fiducia ai amarà, ai püri, y che düt i mituns àis da mangé, da se vistì, che döta la jënt s'ois bun y se dëides un cun l'ater sciöche fredësc, ciudi che Gejù instëss à dit, che nos düt sun fredësc: mori, blanç y cöci, düt suns fredësc!

I speri, che Nadé vëgnes fat pur tröc, tröc agn cun gran festa y cun ligréza y fede".

Insciö à scrit chësta scolara (o chësc scolare) dla terza classe dla Scora Mesana da S. Martin.

Fosse os gragn düc sta bugn da mëte ite te tan püces lignores tan tröc y tan de bì pinsiers pur Nadé? I pudéis instësc se dé la resosta.

Can che l' Calënder é stampé, spo pô chë scolara (o chël scolare) se lascé adintëne.

Bun Nadé a düc cané!

CRONICH

Tla cronich dl'ann passé uruns mâ porté les cosses plü importantes, che é suzedüdes.

Imprüma él dér interessant de scri val' söl tëmp dl'ann passé. L'invér dl'ann passé é sté dér lunch y cun dér tröpa néri. An pô oramai di, che al nuvô vigni secundo dé y sö pur les munts ne se n'éra pa gnanca jüda cina che l'atra é gnuða lassura.

L'aisciöda é gnuða n pü dami, mo spo d'isté àl inçè feter tres plovü. Fëgn él gnu assà, mo i paurs à stënté da se l' mëte ite. Col fëgn da munt él sté tröc che à fat plü sauri. Les blåes n'é nia mal garatades, spezialmënter les blåes da d'aisciöda.

L'altonn é sté dér bel y bun cialt, cina ch'al é gnu la néri ai 21. de novëmber, che à spo inçè porté cotàn frëit.

Sanbëgn che al é indò gnu frabiché scialdi tröp inçè tl'ann passé te nosta valada. An à fat ciases nöies y ingrandi ciases vedles, al é gnu fat sö liftë nüs, comedé ciases dait fora pur arijigné dötes les comoditës ai furestc. Al é gnu fat strades nöies y asfaltades, sciöche chëra d' Antermëia.

Chi da La Val ti à fat na bela festa in S. Senese a siur Heinrich Videsott pur sü 40 agn de prôu. A siur Heinrich ti augurunse düt l' bun y

ciamó tröc agn de ativité y de sañitè pur l' bëgn de süa popolaziun.

Cun la lege N. 27 dl 31.7.1976 él gnu istitùi l'Istitut cultural ladin "Micurà de Rü", che à süa sede a S. Martin de Tor y al é gnu metü sö pur la Val Badia y la Val de Gherdëna. Ai vint de setember 1977 àl metü man süa ativité a S. Martin de Tor. L' director é Dr. Lois Graffonara.

Chësc istitut s'à metü dant de laru y de tigni sö la cultura ladina y la ladinité te nostes valades. Mo chël mëssuns pa bëgn se dì tres indò danü, che i studià é pa bëgn bugn de fatrop, mo ladins saràle cina ch'al é paurs. Can che al n'é nia plü paurs, saràra inçè oramai fata coi ladins.

Al me sà, che al ne side apëna plü ladins, can che an va te val' lo-

càl publich y an alda mâ plü feter les parores: Comunque, però, insomma, caso mai, oggi come oggi, y ciamó val' blastëma laprò. Ciarun de resté ladins y de se mostré ladins inçè ai atri. I sarun plü respétà da düc.

L' Calënder ladin

VIDER, PORZELAN, MASSARIES
PUR ČIASA Y ČIASADAFÜCH,
PUR HOTEL Y USTARIA, PATÜC
DE ČIASA, COSES D'ERT PUR LA
ČIASA Y ARTICOLI PUR SCIN-
CUNDES.

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

J. Alverà

SAN LAURËNZ

La bütega che vignun cunësc pur
roba da mangé, da ojuré y blâ

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85 2 47 — Strada Zentrala nr. 70

BUTËGA SPEZIALISÀDA POR:

Radio
Televijiùn
Plates dl gramofon

Mascins da lavé
Frigidaires
Forgurés a gas y electrisc

Cassëtes dla musiga — Electroinstalaziuns y reparaziuns

Botega spezialisada pur:

BESCE — BIANCHERIA

DECHEΣ DE LANA

LEĆ DE PLÖMA

DÜT PUR DE PICI MITUNS

L'impiant plö modern pur puzenè la plöma.

La botëga spezialisada pur Hotì, Ostaries y Restauranç —
pur Hotì y Pensiuns spezialcondiziuns

Eccel·Decorona

B A L S A N

Tel. 47 7 77

Lauben/Portici 26

s t a m p a r i a

presel
a« giovanazzi

balsan - strada castel mareccio 3 - tel. 41192

Döt por
la mësa bun arjignada ca
Articli exclusiv por scincundes
Porzelann
Cristal
Massaries por mangé
Zinn - Stagn
Arjënt
Artejanat d' êrt

J. SCHÖNHUBER

BORNECH - Strada de Cité 19 - Strada Verdi 8

Botëga spezialisada por goti y porzelann de hotel
Massaries de ciasadafüch - massaries por mangé
roba d' acià

SËGN LAURUNSE INCE PUR I PAURS

I FAJUN:

- Botes pur mëte ite de vigne sort
- Botes da mëte sön transporteri y sön mulli
- Massaries pur tignì sö liché
- Silos pur ojeradöra vérda
- Silos pur liché
- Rôs d'acià

Damanede ofertes y cunsëis a

P. KAMMERER & SÖHNE - Kiens

ROHR UND TANKBAU

Tel. (0474) 55-3-17 / 55-3-86

Milio Castlunger y mituns

S. MARTIN
Tel. 53.119

Fesc laur de fer batü a man por
ciases privates, hoti y botëghes;
feriades de finestra y de porta,
crusc da mort, de bel patük por in-
fornì la ciasa y por scincundes.
Fesc ince cadrëies y d'atres mas-
saries de fer por paurs.

Danfora cun la technich

GOLF

E. SIMMA

BORNECH - TEL. 85473 / 85307

Venüda cun servisc al client

C. AMBACH & CO.

B U T Ë G A E L E C T R O - T E C N I C A
B O R N E C H

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

Se pîta

Aparač dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Gramofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electricisc y aparač da assüié i čiavëis - Soprësces - Mascins dal caffé - Aparač electricisc da to jö la berba y dük i atri aparač electricisc

BUTËGA DE LIBRI Y PAPIR

Joh. Amonn

BORNECH

Strada Zentrala, nr. 54

Tel. 85 1 4č

- Papir — libri — folieč — roba d'ufizio
- Chertes — Articoli de scola y de hotel
- Material da fa jö — Chertes da cartè Alpinisc̄.

POR OSC INTERESSE: Sce ëis da cumprä

Mascins da cujì

Mascins da lavé y dütes les atres mascins pur čiasa y Hotei y Pensiuns y mascins da strichen
Radio y aparac dla Televijun y de vigne sort d'aparac electricisc por ciasa, da pozenè func, tlaciadöres

Electro PAUL DAPOZ

LA ILA - Tel. (0471) 85005

Al vägn cuncè mascins da cuji "Necchi" y atres reparaturs

**mariner
ottica**
brunico - via centrale

bornech - tla passaja
tel. 0471 - 84551

Odei da mì, ciarè fora da mì
con nösc ODLÀ nüs
ODLÀ DA SOREDL y da SPORT
SPIDL A CONTACT
dles mius marches dì monn
BAROMETRI, TERMOMETRI
ALIMERI, CÓMPASC
MICROSCOPS, SPIDL
DA ENGRANDÍ
APARAÇ DA FA JÖ, PROIECTURS
ALBUMS POR FOTOGRAFIES
y CHEDRI
Svilupè fotografies y fa do

**WALTER
VON
ZIEGLAUER**

DROGHERIA SPEZIALISADA — PERFÖMERIA
— CORSETTERIA — CORUSC — ARTICOLI DE
COSMETICA Y ARTICOLI SANITERS

39031 BORNECH

Strada dl Graben/di Bastiuns, 18 - Tel. 85 8 55

Frenademetz Jakob

COMBUSTIBILI - HEIZÖLE

PEDEROA - BADIA (BZ)

Tel. 0471/84133 - abit. 85251

J. Schönhuber

BORNECH - Tel. 0474/85425 - 85827

Patüc de porzelana y de spidl, massaries de ciasa
y de ciasadafüch, aredament por hotì

Al menü   Stadtgasse 19

Al engross   Verdistrasse 8 (Rienzplat)

CASSA RAIFFEISEN DLA VAL BADIA

Scagn: CORVARA - Tel. 83 243
Filiales: Colfosch - Tel. 83 163
Pedraces - Tel. 85 132
La Val - Tel. 84 140
San Martin - Tel. 53 102
Al Plan - Tel. 51 180

DÖTES
LES OPERAZIUNS
DE BANCA

La Banca che vëiga plü damprò
i bujéngs de nostra jént ladina.

Dük Üsc dejideri por s'arjigné ite la ciasa pò gnì ademplis
Ciaféis da nos in gran lîta
MEBLI de vigne sort y grandeza

TEPIHS

MEBLI FAČ SÖN MESÜRA pur vignun l' dërt in qualité y prisc.
Al vëgn inçé dé cunsëis dl mestir in chësta materia.

Gnide a se ciaf  y a ud i tla

Ciasa di Mebli

PEINTNER

SAN LAURËNZ - Tel. 86 3 28

BUTEGA DL PAPIR Y DI LIBRI

G. PUERARI

BORNECH — Via Bastioni nr. 2/E

Libri — Papir — chertes — giornai — roba d'uffizio; Comisciuns po laurs de timbri y tipografia; Filatelia cun servisc de novités; Tabach — stempli, marches y chertes da bollo

BOTEGA DAI CORUSC

V. DEMATTIA

39031 BORNECH, GRABEN 4 - Tel. 85595

Vigne sort por depenjadusc y artisc y Tapeć
Al vëgn ince dè conséis

CONFEZIUNS **JOBSTREIBITZER** TEXTIL

SUPERMARKET

BORNECH — Strada Zentrala, 52

MAGAZIN DI MÖBLI

BORNECH — Strada Zentrala, 64

Telefon 85 4 18

Tescere d'ert

Alton & Schuen

PEDEROA

TONI FRENADEMETZ

L A I L A

Confeziuns - Roba da mangé - Articoli de sport
Chertes y Folieç

H. STAUDACHER

BORNECH — Strada entrala, 50 — Tel. 85 3 41

La butëga spezialisada por roba de coran de moda y de patük por iadi
Na gran lîta de patük por scincundes

LA GRAN LÎTA Y LA BONA QUALITE'

ACUNTENTËIA DÜC ÜSC DEJIDERI

PEZZEI HANNI

BORNECH - Strada dla staziun - Tel. 85 8 11

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè lurt — Manti, gormà, manaces
y stivà de gumi — Cioi a cone (Keilriemen) — Anì de
gumi por mascins lat — Condles, bozes y copes de
plastica — Tovaies de mësa — Tapeç de plastica y
ros de plastiga y ros pur la condüta da l'ega.

Ornaument d'or

à dagnéra süa valüta

Os ciaféis da nos:

variètes da maridè, variètes elegantes, odles, ornamenç da brac, ores, morones da incér l col y trôpes d'atres dér de beles scincundes.

Ornamenç d'or fesc dagnéra ligrëza

Mariner
GOLDWAREN-UHREN-BRUNECK

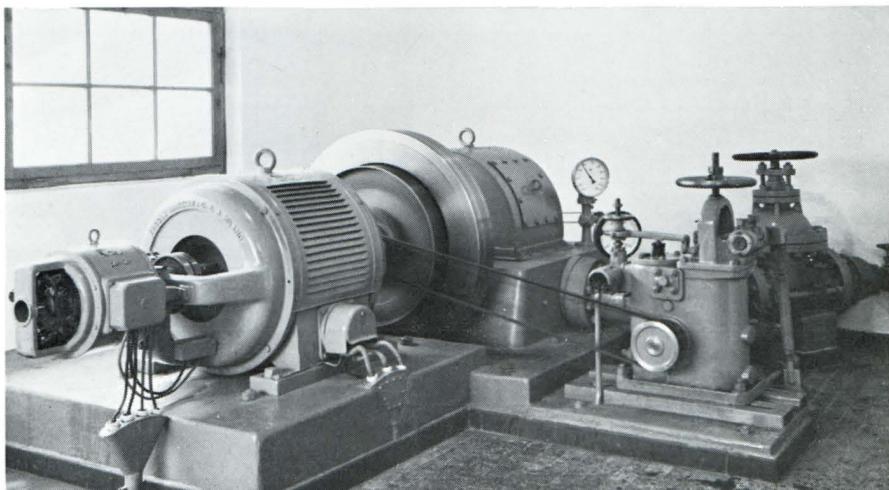
TURBOMATIK O.H.G. 39032 MÜHLEN

Tel. 0474/68054

(ex Firma G. Beikircher - Mühlen)

TURBINES A EGA DE DÖTES LES SORTS Y BERÇ DLA LÖM COMPLEC
— IMPIANC DA PIE' SÖ L'EGA AUTOMATISA' — REGOLADUSC —
AUTOMATISAZIUN DE IMPIANC BELE IN FUNZIUN — INGRANDIMENÇ
Y REPARAZIUNS

LA FIRMA A' NA ESPERIENZA DE BEGN 85 AGN!

Cassa de Sparagn dla Provinzia da Balsan

fondada dl 1854

L'Istitut Monetar de Südtirol
con l' gran survisc de banca:
pur nos n'e degun problem monetar massa
pice y apëna un problem massa gran.

Al vëgn
dé cunsëi da meter
ia scioldi
dé n gran fit sòi
scioldi metüs te
cassa
impresté scioldi sön
mosüra
impresté scioldi
ai paurs y pur d'atri
scopi
impresté scioldi
con hipoteca
impresté scioldi
por fabriché

Ara à
survisc por l' comerz
con i stati foresti
scechs pur iadi
chertes de scechs
por l'Europa
la organisaziun
de iadi
TOURDOLOMIT

Damanede purchel in próma
la Cassa de Sparagn,
can che ara va de Ùsc scioldi.

L' tru dala filiala plü dainprò n'e nia lunch:
Os ciafeis la Cassa de Sparagn
38 iadi tl Südtirol

CASSA DE SPARAGN DLA PROVINZIA DA BALSAN

Aministraziun y Direziun Generala a Balsan,
Strada dla Cassa de Sparagn 12/b
Agenzies a Balsan, Maran y Bornech
y 35 filiales
te dütés les perts dla provinzia